

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KAPİTALİZMİN AHLAKI

Editor: TOM PALMER

KAPİTALİZMİN AHLAKI

Editör: TOM PALMER

Liber⁺

KAPİTALİZMİN AHLAKI

Liber Plus Yayınları 14 • GÜNCEL 2

Kitabın Adı: Kapitalizmin Ahlakı

Editör: Tom G. Palmer

Çevirmen: Bünyamin Aydın

© 2016 Liber Plus Yayınları

T.C. Kültür Bakanlığı Sertifika No: 32424

ISBN: 978-605-83324-4-7

Basım Tarihi: Kasım 2016

Yayın Yönetmeni: Faruk Akhan

Yayına Hazırlayan: Adem Kurt

Son Okuma: Barış Ertürk

Kapak Tasarımı: Sezer Ali Kaçar

Baskı-Cilt: İmak Ofset Bas. Yay. Tic. ve San. Ltd. Şti. (S.N.: 12531)

Merkez Mh. Atatürk Cad. Göl Sk. No:1 34197 Yenibosna / İst.

Liber*

Rasimpaşa Mh. Nuh Bey Sk. No: 15/A Kadıköy/İstanbul

www.liberplus.com.tr info@liberplus.com.tr

Editör: Tom G. Palmer

Kapitalizmin Ahlakı

Üniversite Hocanızın Size Söylemeyecekleri

Çevirmen:

Bünyamin Aydın

Liber⁺

Tom Palmer

Tom G. Palmer, Atlas Network'ün uluslararası programlarının başkan yardımcısıdır ve dünya çapındaki think-tank ağında 14 ayrı dilde yapılan programlardan sorumludur. Aynı zamanda Cato Enstitüsü'nün kıdemli üyesi ve Cato Üniversitesi'nde yöneticidir. Sıklıkla Kuzey Amerika'da, Avrupa'da, Avrasya'da, Afrika'da, Latin Amerika'da, Hindistan'da, Asya'da ve Orta Doğu'da siyaset bilimi, kamu tercihi, sivil toplum ve bireysel hakların etik, hukuki ve tarihsel temellerine dair dersler vermektedir. *Realizing Freedom: Libertarian Theory, History and Practice* (genişletilmiş baskısı 2014'te) kitabının yazarıdır. *Kapitalizmin Ahlakı* (2011), *After the Welfare State* (2012), *Neden Özgürlük?* (2013) ve *Barış, Sevgi, Özgürlük* (2014) kitaplarının editörüdür.

Sosyal bilimler lisans eğitimini St. Johns College'da, felsefe yüksek lisansını Amerikan Katolik Üniversitesi'nde, siyaset doktrasını ise Oxford'da yapmıştır.

İÇİNDEKİLER

Giriş: Kapitalizmin Ahlakı	9
<i>Tom G. Palmer</i>	

Bölüm I: Girişimci Kapitalizmin Erdemleri

Bir Girişimci ile Mülakat	29
<i>John Mackey, röportaj: Tom G. Palmer</i>	

Modern Dünyayı Özgürlük ve Haysiyet Açıklıyor	43
<i>Deirdre N. McCloskey</i>	

Rekabet ve İşbirliği	49
<i>David Boaz</i>	

Kâr Amaçlı Tıp ve Merhamet Güdüsü	57
<i>Tom G. Palmer</i>	

Bölüm II: Gönüllü Etkileşim ve Kişisel Çıkar

Ahlak Paradoksu	63
<i>Mao Yushi</i>	

Piyasa Toplumunda Eşitlik ve Eşitsizliğin Ahlaki Mantığı <i>Leonid V. Nikonov</i>	77
---	----

Adam Smith ve Açgözlülüğe Dair Mit <i>Tom G. Palmer</i>	87
--	----

Ayn Rand ve Kapitalizm: Ahlaki Devrim <i>David Kelley</i>	95
--	----

Bölüm III: Gelirin Üretimi ve Dağılımı

Piyasa Ekonomisi ve Gelir Dağılımı <i>Ludwig Lachmann</i>	115
--	-----

Siyasal ve Ekonomik Özgürlük Bir Arada Ortaya Çıkar <i>Temba A. Nolutshungu</i>	125
---	-----

Bölüm IV: Küreselleşen Kapitalizm

Küresel Kapitalizm ve Adalet <i>June Arunga</i>	133
--	-----

Küreselleşme Yoluyla İnsanların Durumlarını İyileştirme <i>Vernon Smith</i>	139
---	-----

Özgürlük Kültürü <i>Mario Vargas Llosa</i>	147
---	-----

GİRİŞ: KAPİTALİZMİN AHLAKI

Tom G. Palmer

Bu kitap, düşünür Robert Nozick'in "rızası olan yetişkin bireylerin arasındaki kapitalist ilişkiler"¹ olarak tanımladığı olgunun ahlaki ispatı ve bu tür eylemlerin üstün gelmesiyle nitelenmiş işbirliğine dayanan üretim ve serbest mübadeleyle ilgilidir.

Kitabın başlığı olan Kapitalizmin Ahlakı ile ilgili iki çift söz edeceğim. Bu kitabın içerisindeki makaleler kapitalizmin ahlakıyla ilgilidir; kendilerini yalnızca kuramsal ahlak felsefesiyle sınırlamazlar ve aynı zamanda iktisat, mantık, tarih, edebiyat ve diğer disiplinler üzerine de yorumda bulunurlar. Dahası bu makaleler yalnızca serbest mübadelenin değil kapitalizmin ahlakıyla da ilgilidir. "Kapitalizm" terimi yalnızca, hatırlanamayacak kadar eski zamanlara dayanan, mal ve hizmetlerin mübadelesinin gerçekleştiği piyasalara işaret etmez. Aynı zamanda inovasyonu, gelir yaratımını ve milyarlarca kişiye daha önceki nesillerde yaşayan insanlar için hayal edilmesi dahi zor olan bir refah sağlayan sistem anlamına gelir.

Kapitalizm, hakların eşitliğine ve "liyakate" dayanan hukuki, toplumsal, iktisadi ve kültürel bir sistemdir. Bu da, merkezden yönetilmeyen bir inovasyona ve ekonomist Joseph Schumpeter'in "yaratıcı yıkım" adını verdiği gönüllü piyasa mübadelelerindeki deneme yanılma süreçlerine güç sağlamaktadır. Kapitalist kültür girişimciyi, bilim insanını, risk alan kişiyi, mucitler ve yeni bir şey yaratanları göklere çıkarır. Kendilerinin materyalizm

1. Robert Nozick, *Anarchy, State, and Utopia* [Anarşi, Devlet ve Ütopya], (New York: Basic Books, 1974), syf. 163.

yandaşı olmasına karşın, (Marksistler başta olmak üzere) felsefeciler tarafından materyalist olmasıyla alay edilse de, kapitalizm özünde manevi ve kültürel bir müessesedir. Tarihçi Joyce Appleby'nin yeni bir çalışması olan *The Relentless Revolution: A History of Capitalism*'de belirtildiği gibi, "Kapitalizm yalnızca iktisadi değil kültürel bir sistem de olduğundan dolayı yalnızca maddi unsurlarla açıklanamaz."²

Kapitalizm kültürel, manevi ve etik değerlerin bir sistemidir. David Schwab ve Elinor Ostrom'ın piyasa sisteminin devamlılığına ilişkin kural ve normlara dair ufuk açıcı oyun teorisi çalışmasında belirtildiği üzere, serbest piyasa sıkı bir şekilde bizi çalmaktan alıkoyan ve "güven arttıran"³ normlara dayanır.

Kapitalizm, altını oymak ya da onu ortadan kaldırmak isteyenlerin sıklıkla resmettiği gibi, çıkar çatışması için ahlakdışı bir arena olmaktan uzak olmasıyla beraber kapitalist ilişkiler de ziyadesiyle etik norm ve kurallar tarafından şekillendirilir. Hatta kapitalizm, diğer iktisadi ve siyasal sistemlerdeki zenginlerin, en çok geliri sağladıkları yağma ve gaspa karşı ahlaki bir reddi temel alır. (Aslına bakılırsa bugün birçok ülkede ve insanlık tarihinin çoğunda, zengin olanların zenginliklerini başkalarından alarak ve bunu da özellikle örgütlü bir güce, bugünün terimiyle devlete, erişimi oldukları için elde ettikleri büyük ölçüde anlaşılmıştır. Bu şekilde yağmacılıkla geçinen elitler bu gücü tekeller elde etmek ve başkalarının ürettiklerine vergiler yoluyla el koymak için kullanırlar. Bunlar devlet hazinesinden beslenir, devletin dayattığı tekellerden ve rekabete getirdiği kısıtlamalardan fayda sağlarlar. Yalnızca kapitalizmin

2. Joyce Appleby, *The Relentless Revolution: A History of Capitalism* (New York: W. W. Norton and Co., 2010), syf. 25-26.

3. David Schwab ve Elinor Ostrom, "The Vital Role of Norms and Rules in Maintaining Open Public and Private Economies," içinde *Moral Markets: The Critical Role of Values in the Economy*, ed. Paul J. Zak (Princeton: Princeton University Press, 2008), syf. 204-27.

koşulları altında insanlar suça bulaşmadan yaygın bir şekilde zenginleşebilir.)

Ekonomist ve tarihçi Deirdre McCloskey'in "Mühim Vaka" dediği şeyi göz önünde bulundurun: "Günümüzde kişi başına düşen reel gelir 1700 ya da 1800'lerde, örneğin, Birleşik Krallık ya da çağdaş ekonomik büyümeyi tecrübe etmiş bir başka ülkedekine kıyasla en az 16 kat daha fazladır."⁴ Bu tüm insanlık tarihi boyunca eşine rastlanılmamış bir olaydır. Aslına bakılırsa McCloskey'in hesaplaması oldukça ihtiyatlıdır. Çünkü kendisi dünyadaki kültürleri parmak uçlarımıza getiren bilim ve teknolojideki gelişmeyi hesaba katmıyordu.

Kapitalizm insanın yaratıcılığını girişimci inovasyona saygı duyarak ve onu teşvik ederek insanlığın hizmetine sunar. Bizim yaşamımızla, 19. yüzyıl öncesine kadar atalarımızın nesiller boyunca süren yaşamı arasındaki farkı açıklayan bu etkindir. İnsan hayatını iyi yönde dönüştüren inovasyonlar yalnızca bilimsel ve teknolojik değil aynı zamanda kurumsaldır. Her türden birçok yeni ticari firma gönüllü bir şekilde muazzam sayıdaki insanın çabasını koordine eder. Yeni finansal piyasalar ve enstrümanlar, milyarlarca insanın birikimleri ve yatırım kararları arasında 7 gün 24 saat boyunca bir bağlantı sağlar. Yeni haberleşme platformları dünyanın farklı köşelerindeki insanları bir araya getirir. (Örneğin bugün Finlandiya, Çin, Fas, ABD ve Rusya'daki arkadaşlarımla konuştum. Facebook üzerinden ise ABD, Kanada, Pakistan, Danimarka, Fransa ve Kırgızistan'daki tanıdıklarımla karşılıklı yorumlarda bulundum ve iletişime geçtim.) Yeni ürünler bize önceki nesiller tarafından hayal dahi edilemeyecek rahatlık, haz ve eğitim için fırsatlar sunuyor. (Bunu Apple MacBook Pro aracılığıyla yazıyorum.) Bu değişimler bizim toplumlarımızı çarpıcı bir biçimde

4. Deirdre McCloskey, *Bourgeois Dignity: Why Economics Can't Explain the Modern World* (Chicago: University of Chicago Press, 2010), sayf. 48.

kendimizden öncekilerden sayısız yönden farklı hale getirmiştir.

Kapitalizm yalnızca, geçmişte sosyalist diktatörlerin kölelerini “geleceği inşa etmeye” cesaretlendirdiği şekilde, bir şeyler inşa etmekten ibaret değildir. Kapitalizm bir değer yaratmaktır. Yalnızca sıkı çalışmak, fedakârlıkta bulunmak ya da bir işle meşgul olmak değil. Kapitalizmi anlamakta sıkıntı çekenler yeni iş alanları açmak için “iş yaratma” programlarını desteklemek konusunda heveslidir. Kapitalizmin anlamını, çalışmanın anlamından bile daha az anlamaktadırlar. Ekonomist Milton Friedman’ın çok alıntılanan hikâyesinde anlatıldığı üzere Asya’da yeni devasa bir kanal inşa edilmektedir. Büyük ölçekte toprak ve kayanın gerekli iş makineleri yerine küçük küreklerle taşınmasına ilişkin garipliğe dikkat çektiğinde, kendisine “Anlamıyorsunuz; bu bir iş yaratma programı.” cevabı verilmiştir. Friedman’ın buna cevabı ise: “Ben kanal yapmaya çalıştığınızı sanıyordum. İş yaratmaya çalışıyorsanız, onlara neden kürek yerine kaşık vermediniz?” olmuştur.

Merkantilist ve ahbab-çavuş kapitalizmi yanlısı H. Ross Perot, 1992 yılında ABD başkanlığı için yarışırken, başkanlık tartışmaları sırasında Amerikalıların Tayvan’dan bilgisayar çipleri satın almasından ve Tayvanlılara patates cipsi satmasından yakınmıştır. Perot’nun Amerikalıların yalnızca patates cipsi satmasından rahatsız olduğu anlaşılmaktadır; kendisi Lenin’in, değer yalnızca fabrikalarda endüstriyel üretimle üretildiği fikrine rağbet etmektedir. Stanford Üniversitesi’nden ekonomist Michael Boskin, 1 dolar değerinde bir bilgisayar çipi ya da bir dolar değerinde bir patates cipsi üretmekten bahsediyorsak, bir dolarlık bir değer üretmekten bahsettiğimizi söylemiştir. Idaho’da patates üretmek de Taipei’de silikon çıkartmak da değer yaratmaktır. Mukayeseli üstünlük⁵ ihtisas ve ticaret için olmazsa olmazdır; bir çiftçi, bir

5. Mukayeseli üstünlüğün basit aritmetik bir örnekle açıklaması için, bkz. tomgpalmer.com/wp-content/uploads/papers/The%20Economics%20of%20Comparative%20Advantage.doc.

nakliyatçı (bugün kütüphanemi taşımak için 3 nakliyat işçisiyle çalıştım ve hayatıma ne kadar değer kattıklarına dair çok güçlü bir hisse sahibim), bir yatırımcı vs. olarak değer üretmekte insanı küçültecek hiçbir şey yoktur. Kibirli merkantilist siyasetçiler değil piyasa bize ne zaman değer kazandırdığımızı gösterir ve serbest piyasa olmadan bunu bilemeyiz.

Kapitalizm yalnızca binlerce yıl boyunca olduğu gibi yalnızca yerel pazarda yumurta satıp yağ alan insanlardan ibaret değildir. Kapitalizm insan enerjisi ve becerisini harekete geçirerek insanlık tarihinde daha önce hiç görülmemiş ölçekte değer yaratmakla ilgilidir ve bunu sıradan insanlar için geçmişteki en zengin, en güçlü kralların, sultanların, imparatorların gözlerini kamaştıracak ve onları hayrete düşürecek bir refah yaratarak yapar. Bu değişim uzun ve köklü güç, otorite, ayrıcalık kurumlarının erozyona uğraması ve “liyakat” esasının gelmesidir. Gücün yerini rızaya bırakmasıdır.⁶ Kıskançlığın yerini başarıya bırakmasıdır.⁷ Bu, benim ve sizin hayatınızı mümkün kılan şeydir.

Kralların, sultanların ve imparatorların bugünkü sıradan insanlardan farklı şekilde sahip olduğu tek şey diğer insanların üzerindeki güç ve onları yönetme yetkisidir. Köleler tarafından yapılmış ve vergiler tarafından finanse edilen muazzam büyüklükte sarayları vardı ancak ısıtma ya da soğutma sistemleri yoktu; köle ve hizmetçileri vardı ancak çamaşır ya da bulaşık makineleri yoktu; ulak orduları vardı ancak cep telefonu ya da Wi-Fi’ları yoktu; saray doktorları ve Zerdüşt rahipleri vardı ancak acılarını dindirecek anestezi ve enfeksiyonlarını iyileştirecek antibiyotikleri yoktu; güçlülerdi ancak bizim standartlarımıza göre sefalet içindelerdi.

6. Bkz. James L. Payne, *A History of Force* (Sandpoint, Idaho: Lytton Publishing, 2004).

7. Kıskançlık, birçok düşünür tarafından incelenen, sosyal işbirliğine ve serbest piyasa kapitalizmine zararlı bir dürtüdür. Klasik bir hint destanı olan *The Mahabharata*’dan yararlanan güncel ve ilginç bir yaklaşım için bkz. *The Mahabharata* Gurcharan Das, *The Difficulty of Being Good: On the Subtle Art of Dharma* (New York: Oxford University Press, 2009), syf. 1-32.

Kelimenin Tarihi

Kıt kaynaklar üzerinde iyi tanımlanmış, hukuken güvence altında ve devredilebilir haklara sahip insanların serbest bir şekilde mübadele etmesi olarak da tanımlanabilecek olan serbest piyasa, modern dünyanın refahı için gerekli bir koşuldur. Ancak Deirdre McCloskey başta olmak üzere iktisat tarihçilerinin ikna edici bir şekilde gösterdiği üzere yeterli değildir. Bir şey daha gereklidir: Serbest mübadeleye ilişkin bir ahlak ve inovasyon aracılığıyla refah yaratımı.

“Kapitalizm” teriminin kullanımıyla alakalı bir çift söz söyleyeyim. Toplumsal tarihçi Fernand Braudel “kapital” teriminin izini, “fon, ürün stoku, para tutarı ya da paradan alınan faiz”⁸ anlamlarına geldiği şekliyle 12 ve 13. yüzyıla kadar takip etmiştir.

Braudel umursamaz bir alaycılıkla şöyle söylüyor, “Kelime hiçbir zaman... iyi niyetli bir anlamla kullanılmadı.”⁹ “Kapitalizm” kelimesi gereği gibi kullanılmadığı bir şekilde terim halini almıştır, örneğin 19. yüzyılda Fransız sosyalist Louis Blanc, terimi “sermayenin bir kesim tarafından başkalarını bundan mahrum bırakmak koşuluyla sahipliği”¹⁰ olarak tanımlamıştır. (Marx ile birlikte çalışan Friedrich Engels, Sombart’ı Almanya içinde Marx’ı anlayan yegâne düşünür olarak görmektedir; Sombart sonrasında anti-kapitalizmin bir başka formunun amigosu haline dönüşmüştür: Nasyonal Sosyalizm başka bir deyişle Nazizm.)

Marx ve Engels, “kapitalistlere” ve “kapitalist üretim şekline” olan saldırılarında, “burjuvazinin” (“üretim araçlarını” kontrol

8. Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century: The Wheels of Commerce* (New York: Harper & Row, 1982), syf. 232.

9. (a.g.e.), syf. 236.

10. Louis Blanc, *Organisation du Travail* (Paris: Bureau de la Société de l’Industrie Fraternelle, 1847), Braudel tarafından şurada alıntılanmış, *Civilization and Capitalism, 15th–18th Century: The Wheels of Commerce*, op. cit., syf. 237.

eden “sınıf” için kullandıkları bir terim) dünyayı köklü bir şekilde değiştirdiğini belirtmişlerdir:

Burjuvazi, henüz yüz yılı bulmayan hükmü boyunca, kendince önce gelen tüm nesillerin toplamında daha kitlesel ve devasa bir üretici güçler yaratmıştır. Doğanın güçlerinin insana tâbi kılınması, makineler, kimyanın sanayi ve tarıma uygulanması, buharlı gemiler, demiryolları, elektrikli telgraflar, kıtaların bütünü tarıma açılması, nehirlerin kanallaştırılması, nüfusun yerden biter gibi artışı -toplumsal emeğin bağrında böylesine büyük üretici güçlerin yattığı, daha önce herhangi bir çağda öngörülebilmiş miydi?¹¹

Marx ve Engels yalnızca teknolojik inovasyonlara değil aynı zamanda “sihirli bir şekilde ortaya çıkan nüfus” olarak da anlatılabilecek ölüm oranlarındaki düşüşe, yükselen yaşam standartlarına ve artan yaşam sürelerine de şaşırdılar. Tüm bu başarılarına rağmen, elbette, Marx ve Engels “kapitalist üretim şeklinin” ortadan kaldırılmasını istedi. Daha doğrusunu söylemek gerekirse onlar kapitalizmin kendi kendisini yok edeceğini ve fazlasıyla bilimsellikten uzak bir şekilde nasıl işleyeceğini anlatmaya gerek olmayacak kadar mükemmel bir sisteme yerini bırakacağını düşündüler.¹²

Daha önemlisi, Marx ve Engels kapitalizme dair tüm eleştiri-

11. Karl Marx ve Frederick Engels, Komünist Parti Manifestosu, içinde Karl Marx ve Frederick Engels, Collected Works, Cilt 6 (1976: Progress Publishers, Moscow), syf. 489.

12. Marx'ın ekonomik teorilerine yıkıcı bir eleştiri için, bkz. Eugen von Böhm-Bawerk, Karl Marx and the Close of His System (1896; New York: Augustus M. Kelley, 1949). Böhm-Bawerk'in başlığının daha iyi bir çevirisi “Marksist Sistemin Sonucu Üzerine” olurdu. Böhm-Bawerk başlığını Kapital'in Marksist sistemi sonlandıran üçüncü cildine atıf yapıyor. Aynı zamanda Ludwig von Mises tarafından kolektivizmin hesaplama problemini çözmede yaşadığı yetersizlikle ilgili yazılan makale için bkz., “Economic Calculation in the Socialist Commonwealth,” in F. A. Hayek, ed., Collectivist Economic Planning (London: George Routledge & Sons, 1935)

lerini (öyle bir eleştiri ki vaatlerini gerçekleştirmek için gerekli gördükleri tüm komünist düzenin başarısızlığına rağmen, dünyadaki entelektüel çevreler arasında olağanüstü şekilde popüler durumdadır) “burjuvazi”ye dair kastettikleri tüm anlam karmaşasıyla ilişki kurduğu “kapitalist üretim şekli” üzerine oturttular.

Marx’ın siyasetle ilgili en ilginç makalelerinden birinde yaptığı gibi, burjuvazi terimini bir yandan üretim işletmelerini yöneten “sermaye” sahipleri için kullanırken, öte yandan devlet ve onun gücünden beslenenleri ima etmek için kullanıyorlardı:

Fransız burjuvazisinin maddi çıkarları, devlet aygıtının kapsamlı bir şekilde dallanıp budaklanmış yapısının devamıyla derinlemesine bir şekilde üst üste binmektedir. Nüfus fazlalığından doğan artık nüfusa iş sağlayan ve kâr, faiz, kira ve harç olarak cebine atamadıklarını bu nüfusa maaş olarak ödeyen bu devlet aygıtıdır. Baskının ve bu nedenle kaynakların ve devlet görevlilerinin her geçen gün artmasını zorlayan bu siyasal çıkarlardır.¹³

Yani Marx bir yandan “burjuvaziyi”, “her ülkede üretim ve tüketime kozmopolit bir karakter kazandıran”, “milliyetçiliğe dayanan bir tek-fikirlilik ve bağınazlığı” her geçen gün daha da imkânsız hale getiren, “bir dünya dili” oluşturan, “üretim araçlarının hızlı bir şekilde değişimini” ve “pek çok iletişim aracı tesis edilmesini” sağlayan ve sundukları “ucuz ürün fiyatlarıyla” “barbarların’ yabancı düşmanlığı inatçılığının üstesinden gelen” girişimciler olarak tanımlar.¹⁴ Öte yandan “kamu kredisi” (örneğin,

13. Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* [Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i], içinde David Fernbach, ed., *Karl Marx: Surveys from Exile: Political Writings, Volume II* (New York: Vintage Books, 1974), syf. 186. Marksist ekonomik ve toplumsal analizdeki çelişkileri ve karışıklıkları tanımladığım kitap için bkz. “Classical Liberalism, Marxism, and the Conflict of Classes: The Classical Liberal Theory of Class Conflict,” içinde *Realizing Freedom: Libertarian Theory, History, and Practice* (Washington: Cato Institute, 2009), syf. 255-75.

14. Karl Marx ve Friedrich Engels, *Komünist Parti Manifestosu*, syf. 488.

iç borç) üzerinden yaşayan insanları ima etmek için “burjuvazi” terimini kullanır.

Günümüzdeki tüm para piyasası ve bankacılık, kamu kredisiyle iç içe geçmiştir. İşletme sermayelerinin bir kısmı mutlaka kısa vadeli kamu fonlarına yatırılmıştır. Onların emrine konmuş olan ve tüccarlarla sanayiciler arasında paylaşılan depozitolar ve sermaye, kısmen devlet tahvilleri sahiplerinin aldıkları faizlerden gelir.¹⁵

Marx “burjuvazi” derinlemesine bir şekilde devlet aygıtının kontrolüne dair mücadeleye dâhil olarak görmüş ve bu mücadeleden çıkar sağladığını söylemiştir.

Tüm siyasal ayaklanmalar bu aygıtı parçalamak yerine onu geliştirmiştir. Taraflar savaş ganimeti olarak, bu uçsuz bucaksız devlet aygıtının sahip oldukları üzerinde hâkim olmak adına sırayla çabalamışlardır.¹⁶

Tarihçi Shirley Gruner’ın sözleriyle: “Marx, “burjuvazi” bulunduğu gerçeği anladığını düşündü ancak kendisi yalnızca anlamı net olmayan bir terime dayanmaktaydı.”¹⁷ Marx bazı metinlerinde terimi üretim işletmelerini organize ve refah yaratmak için yatırım yapan yenilikçi girişimciler için kullanırken, diğer metinlerinde devlet etrafında kümelenen, vergilerden beslenen, rekabeti kısıtlamak ve ticareti sınırlamak için lobicilik yapan, kısaca refah yaratmak için değil başkalarının gelirlerini dağıtacak ve ortadan kaldıracak gücü sağlamak, piyasaları engellemek, yoksulları sosyoekonomik olarak bulundukları konumda bırakmak ve toplumu avuçlarının içinde bu-

15. Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte* [Louis Bonaparte’in 18 Brumaire’i], syf. 222.

16. A.g.e., syf. 238.

17. Shirley M. Gruner, *Economic Materialism and Social Moralism* (The Hague: Mouton, 1973), syf. 189–190.

londurmak için yatırım yapan kişiler için kullanmıştır.

Marx'ın ve onun takipçisi Sombart'ın etkisi yüzünden “kapitalizm” terimi genel kullanıma dâhil olmuştur. Bu terimi popüler hale getirenlerin yalnızca üretici girişimcilik ile piyasadaki mübadeleleri başkalarının vergilerden beslenmekle karıştırmayıp aynı zamanda mülkiyet, piyasalar, para, fiyatlar, iş bölümü, bireysel haklar, din ve vicdan özgürlüğü, ifade özgürlüğü, hukuk önünde eşitlik, anayasal olarak sınırlanmış demokratik hükümetler gibi liberalizme dair her şeyin ortadan kaldırılmasını destekledikleri hatırlanmaya değerdir.

Birçok terimin kötüye kullanılmasında olduğu gibi “kapitalizm” de serbest piyasa yanlıları tarafından terim üzerinde hâkimiyet kuranlardan alınmıştır. Kelimenin tarihinin bir sonucu olarak, “kapitalizm” terimini savunu amaçlı hatta yalnızca toplumsal ve bilimsel bir tartışma için tarafsız bir terim olarak ele alanlar (1) terimin iki anlamlı bir şekilde (hem serbest piyasa girişimciliği hem de vergiler, devlet gücü ve patronaj üzerinden yaşayanlar için) kullanılmasından (2) neredeyse her zaman belirgin bir biçimde negatif anlamda kullanılmasından dolayı sıkıntı yaşamıştır.

Kimileri terimin tümüyle terk edilmesi gerektiğini çünkü çelişkili olduğu ve ardında ideolojik anlamlar barındırdığı söyleniyor.¹⁸ Bu cazip geliyor ancak bir sorun var.

İnsanların serbest bir şekilde ticaret yapmasına ve kâr-zarar tarafından yönlendirilmesine izin vermek ekonomik gelişim için kesinlikle gereklidir ancak modern dünyanın yaratılması yeterli değildir. Günümüz piyasaları, birbiriyle yağ ve yumurta için mübadele eden insanları aşan kurumsal, teknolojik, kültürel,

18. Örneğin bkz., Sheldon Richman, “Is Capitalism Something Good?” www.thefreemanonline.org/columns/tgif/is-capitalism-something-good/

sanatsal ve toplumsal inovasyondan doğmuştur ve bir taraftan da bunu beslemektedir. Günümüz serbest piyasa kapitalizmi bir inovasyon yapmaktadır ve bunu yavaş bir şekilde değil, başta Marx olmak üzere hem sosyalistlerin hem de onların müttefikleri olan piyasa karşıtı muhafazakârların günümüz dünyasıyla alakalı dehşet verici bulacağı kadar hızlı bir şekilde gerçekleştirmektedir. Joseph Schumpeter Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi adlı kitabında “asıl sorun kapitalizmin mevcut yapıları nasıl oluşturduğu ve ortadan kaldırdığı iken kapitalizmin mevcut yapıları nasıl yönettiğini sorun olarak göz önüne getirenleri” eleştirir.¹⁹

Günümüz serbest piyasası geçmişteki pazar yerleri gibi yalnızca bir mübadele yeri değildir. Onlar “yaratıcı yıkım” dalgaları tarafından şekillendirilmiştir; 10 sene önce yeni olan bir şey hâlihazırda eskidir. Geliştirilmiş versiyonlar, yeni cihazlar, kurumsal anlaşmalar, teknoloji ve daha önce hiç kimse tarafından hayal edilemeyecek iletişim yolları tarafından yeri doldurulur. Günümüz serbest piyasasını geçmişteki piyasalardan ayıran şey budur. Günümüz dünyasını oluşturan serbest piyasa ilişkilerini daha önceki piyasalardan ayıran en uygun terim, bence, “kapitalizm”dir.

Ancak kapitalizm bir düzensizlik, kargaşa anlamına gelmez. Belirli bir süreç sonucunda kendiliğinden oluşan bir düzene sahiptir. Hukukun üstünlüğü ve hakların güvencesinin tahmin edilebilir bir şekilde değişmezliği böylesine yenilikleri mümkün kılar. David Boaz’ın The Futurist adlı kitabında belirttiği gibi:

İnsanlar her zaman görünürde kaotik olan piyasadaki düzeni görmekte sıkıntı yaşamıştır. Fiyat sistemi, kaynakları en iyi kullanılacakları yere yönlendirmesine rağmen piya-

19. Joseph Schumpeter, Capitalism, Socialism, and Democracy (London: Routledge, 2006), syf. 84.

sa batan şirketler, kaybedilen işler, eşit olmayan düzeyde başarılı olan insanlar ve sonradan ziyan edildiği ortaya çıkan yatırımlarla görünürde düzenin tam aksini yansıtmaktadır. Yüksek hızlı İnovasyon Çağı ise dev şirketlerin her zamankinden daha hızlı şekilde yükseliş ve düşüşleri, daha az insanın uzun süreli işlere sahip olmasıyla daha da fazla kaotik görünmektedir. Ancak ulaşım, iletişim ve sermaye piyasalarındaki artan verimlilik endüstri çağında erişebilecek olan düzenden bile daha fazlası anlamına gelmektedir. Sadede gelecek olursa, yapılması gereken devletin “aşırılıkları düzeltmek” ya da piyasayı bir kimsenin istediği sonuçlara “yönlendirmek” için güç kullanmasından kaçınmaktır.²⁰

Serbest Piyasa Kapitalizmi vs. Ahbap Çavuş Kapitalizmi

“Kapitalizm” teriminin sosyalistler tarafından kullanılan çift anlamlı kullanımının yarattığı kafa karışıklığından kurtulmak adına, “serbest piyasa kapitalizmi” açık bir şekilde pek çok devleti yolsuzluk ve geri kalmışlığa batıran “ahbap çavuş kapitalizminden” ayırt edilmelidir. Birçok ülkede, eğer bir kişi zenginse, bu adamın (nadiren kadının) siyasal bir güç sahibi ya da bu güce sahip birinin yakın akrabası, arkadaşı, destekçisi -başka bir deyişle, “ahbabı”- olması ve bu kişinin zenginliğini ürettiklerinden doğan değerden değil, başkaları pahasına kendisine devlet tarafından bahşedilen ayrıcalıklardan dolayı elde etmiş olması oldukça olasıdır. Üzücü bir şekilde, “ahbap çavuş kapitalizmi” artan oranda yerindeliğe, batan şirketlerini rutin bir şekilde vergi mükelleflerinden aldığı parayla “kurtaran”, yerli sermayesi “rant

20. David Boaz, “Creating a Framework for Utopia,” The Futurist, Aralık 24, 1996, www.cato.org/pub_display.php?pub_id=5976.

peşindeki” lobiciler, bürokratlar, politikacılar, danışmandan oluşan, Hazine Bakanlığının atanmış görevlilerinin ve Merkez Bankası’nın (Federal Rezerv Sistemi) kimi firmaları ödüllendirip kimilerine zarar verdiği bir ülke olan, ABD’nin ekonomisi için kullanılabilecek bir terimdir. Böylesine yozlaşmış bir kayırmacılık, bir üretim sistemine ve hukukun üstünlüğüne, herkes için eşit haklara, seçim özgürlüğüne, ticaret özgürlüğüne, inovasyon özgürlüğüne, kâr ve zarar ilkelerinin rehberliğine, refah üretimine değil siyasal güce yatırım yapanların haczi ve kısıtlamasından korkmadan kişinin kendi emeğinin, tasarrufunun, yatırımının meyvesini yemesine dayanan bir mübadele sistemi olan “serbest piyasa kapitalizmiyle” karıştırılmamalıdır.

Serbest piyasa kapitalizminin yarattığı değişim dalgaları çoğunlukla yerleşik elitler tarafından hoş karşılanmaz.

Onların bakış açısına göre artık azınlıklar mağrur hale gelmiş ve alt sınıflar yerini bilmemektedir. Onların bakış açısına göre daha sarsıcı olan serbest piyasa kapitalizmi altında kadınların değerlerini ortaya koyabilmeleridir. Statüler, sosyal konumlar zayıflamış ve sarsılmıştır. İnsanlar doğum ve statü yerine seçim ve rıza üzerine ilişkiler kurmaktadır.²¹ Marx’ın yazılarında özetlediği ve düzenli bir biçimde ele aldığı serbest piyasa kapitalizmine karşı muhafazakâr nefret, bu tür bir değişime ve genellikle de ayrıcalık kaybına yönelik bir öfkeyi yansıtır. Leo Melamed (CME Group’un [eski adıyla Chicago Mercantile Exchange] eski yönetim kurulu başkanıdır. Gestapo ve KGB’den kaçışının ardından dünya finans sistemini kökten değiştiren önsezi ve cesaret dolu bir hayat hikâyesi vardır.) kendi tecrübelerine dayanarak şöyle demiştir: “Chicago finans piyasasında kim olduğunuz -soy ağacınız, aile kökeniniz, fiziksel sorunlarınız, cin-

21. Henry Sumner Maine, *Ancient Law* (Brunswick, NJ: Transaction Publishers, 2003), syf. 170.

siyetiniz- değil müşterilerin ne istediğine ve piyasanın nereye yöneldiğine karar verebileniz önemlidir. Geri kalan çoğu şey önemsizdir.”²² Serbest piyasa kapitalizmini benimsemek değişim, inovasyon ve yaratma özgürlüğünü benimsemek; değişime uyumlu olmak ve başkalarının sahip olduklarıyla istediklerini yapma özgürlüğüne saygı duymak; yeni teknolojilerin, bilimsel araştırmaların, sanat biçimlerinin, yeni ilişkilerin önünü açmak; yoksulluğu ortadan kaldırmak için tek araç olan gelir yaratma özgürlüğünü benimsemek (refahın oluşması için belli nedenler vardır ancak yoksulluk için böyle bir neden yoktur; yoksulluk, refah yaratımının olmamasının sonucu iken zenginlik yoksulluk yaratımının olmamasının bir sonucu değildir)²³; insanların özgürleşmesini ve potansiyellerinin farkına varmasını yüceltmek anlamına gelir.

Burada makaleleri sunulan yazarlar çeşitli ülke, kültür, meslek ve entelektüel disiplinlerden gelmektedir. Her biri serbest piyasa mübadelelerinin ahlakın içinde yerleşik olmasına ve ahlaki davranışı desteklemesine ilişkin takdirlerini sunmaktadır. Derlememiz kimi kısa kimi uzun, kimi ulaşılabilir kimi ise daha akademik bir karışımından oluşmaktadır. Daha önce İngilizce olarak yayınlanmamış, Çince ve Rusçadan çevrilen iki makaleyi; Nobel ödüllü iki insanı, bir roman yazarı, bir ekonomist ve kendisinin “bilinçli kapitalizm” adını verdiği bir sistemin taraftarı olan başarılı bir girişimciyi içermektedir.

Makaleler serbest piyasa kapitalizmiyle ilgili tüm konuları kapsamamaktadır ancak çok geniş bir literatüre giriş niteliği görmekte-

22. Leo Melamed, “Reminiscences of a Refugee,” içinde *For Crying Out Loud: From Open Outcry to the Electronic Screen* (Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2009), syf. 136.

23. Yoksulluk ve serbest piyasa kapitalizmine daha sistematik bir şekilde değindiğim kitabım için bkz., “Classical Liberalism, Poverty, and Morality,” içinde *Poverty and Morality: Religious and Secular Perspectives*, William A. Galston ve Peter H. Hoffenberg, (New York: Cambridge University Press, 2010), syf. 83-114.

dir. (Bu literatürün küçük bir örneği kitabın sonundaki kısa bibliyografyada yazılmıştır.)

Bu kitap neden serbest piyasa kapitalizminin coşkulu bir savunusunu içermektedir? Çünkü piyasada yüzlerce -aslında binlerce- “dengeli” bir tartışma görünümünde olup refah yaratımına, girişimciliğe, inovasyona, kâr ve zarar sistemine ve serbest piyasa kapitalizmine ilişkin suçlamalardan başka bir şey içermeyen kitap bulunmaktadır. Kariyerim boyunca, serbest piyasa kapitalizmine saldıran yüzlerce kitap okudum; argümanlarını düşündüm ve onlarla mücadele ettim. Ancak serbest piyasa kapitalizmini eleştirenlerin serbest piyasa kapitalizmini savunan birden fazla yazar okumuş olması pek rastlanan bir durum değildir. Bu konuda, en azından çağdaş Anglo-Sakson entelektüel dünyasında, sıklıkla alıntılan yazarlardan biri Robert Nozick’tir. Ancak serbest piyasa kapitalizmi karşıtlarına meydan okuyan varsayımsal düşünce deneyleri sunduğu kitaptan bile en fazla bir bölüm okuduklarını açıktır. Çoğu sosyalist bir adet makale okumayı ve bir düşünce deneyinin aksini ispat etmeyi yeterli bulur.²⁴ Serbest piyasa kapitalizmini suçlu olarak görenler bir argümanı okuyup aksini ispat ettikten sonra eleştirisine devam etmeye değer görüyorsa, genellikle Milton Friedman, Ayn Rand, F. A. Hayek ya da Adam Smith’in inandıklarına dair gerçeği yansıtmayan ya da çarpıtılmış ifadelerle dayanmaktadır.

Yakın zamanda öne çıkan örneklerden biri olan Harvard profesörü Michael Sandel’in serbest piyasa kapitalizmine ilişkin reddiyesini kaleme aldığı “Adalet: Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?” adlı kitabında; Nozick’in yanısıra Friedman ve Hayek’i de alıntılanmış ancak onları okumadığını belirtmiştir. Friedman’ın “Emeklilik için birikim yapmayan birinin seçiminin önüne geç-

24. “G. A. Cohen on Self-Ownership, Property, and Equality,” içinde *Realizing Freedom*, syf. 139-154.

mek için cebir kullanmamız gerekir mi?”²⁵ sorusunu alıntılanmıştır. Ancak bir sonraki paragrafta Friedman’ın bu tür bir cebir kullanımı için sıraladığı gerekçelere²⁶ ve “bu argümanın geçerliliği vakaya bağlıdır.”²⁷ demesine değinmemiştir. (Friedman burada, Sandel’in öne sürdüğü şekilde haklar üzerine kategorik bir yorumda bulunmamakta, klasik liberal ilkelerden “özgürlük karinesine” başvurmaktadır.)²⁸

Sandel aynı zamanda “Avusturya doğumlu ekonomist-düşünür Friedrich A. Hayek’in (1899-1992) Özgürlüğün Anayasası (1960) kitabında “daha fazla ekonomik eşitlik sağlamaya yönelik her deneme özgür topluma karşı cebri ve yıkıcı olmaya mahkûmdur” dediğini söylemektedir -aslına bakılırsa Hayek böyle bir şey söylemez; o “artan oranlı vergilendirmenin oranlılık yerine artan oranlılık götüğü ve farklı insanlar arasındaki yükü hesaplayacak bir ilke sağlamadığını için hukukun üstünlüğüyle uyumlu olmadığını” söylemektedir²⁹ ancak bu daha fazla ekonomik eşitlik sağlamaya yönelik her çabanın (diyelim ki zenginler için sağlanan özel teşvik ve ayrıcalıkların kaldırılmasının) cebri olacağı anlamına gelmez. (Sandel’in hem doğru olmayan iddiası hem de tanımı Sandel’in Hayek’in kitabına danışmaya zahmet etmediğini gösteriyor: İnsan onun Adam Smith’in Milletlerin Zenginliği’ni nasıl iğne yapıldığını anlatan bir kitap olarak tanımlayıp tanımlamayacağını merak ediyor.)

Ciddi insanların bunu daha iyi bir şekilde yapması gerekir. Bu makalenin ve kitabının okuyucusu olan sizleri daha iyisini yap-

25. Michael Sandel’in, *Adalet, Yapılması Gereken Doğru Şey Nedir?* eserinden alıntılanmıştır. (Bigbang Yayınları, 2015), syf. 61.

26. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), syf. 188.

27. Milton Friedman, *Capitalism and Freedom* (Chicago: University of Chicago Press, 1962), syf. 188.

28. Bir açıklama için bkz. Anthony de Jasay, “Liberalism, Loose or Strict,” *Independent Review*, v. IX, Sayı. 3, Kış 2005, syf. 427-432.

29. F. A. Hayek, *Özgürlüğün Anayasası* (Bigbang Yayınları, Ankara, 2015, s. 313)

mak için teşvik ediyorum. Serbest piyasa kapitalizmine ilişkin en iyi eleştirileri okuyun. Marx'ı okuyun. Sombart'ı okuyun. Rawls'u okuyun. Sandel'i okuyun. Onları anlayın. Onlar tarafından ikna edilmeye açık olun. Onlar hakkında düşünün. Ben çoğu serbest piyasa kapitalizmi muhalifinden daha fazla serbest piyasa kapitalizmi eleştirisi okudum ve onların anlatmak istediğine onlardan daha hâkimim diye düşünüyorum çünkü o konuyla ilgili daha çok şey biliyorum. Bu kitapta ortaya koyulan ise tartışmanın varlığından daha az haberdar olunan öteki yüzüdür.

Hadi, devam edin ve bir kere deneyin. Bu kitaptaki makalelerin sunduğu argümanlarla mücadele edin. Onlar hakkında düşünün. Sonrasında kendi fikirlerinizi oluşturun.

BÖLÜM I:
GİRİŞİMCİ KAPİTALİZMİN
ERDEMLERİ

BİR GİRİŞİMCİ İLE MÜLAKAT

John Mackey, röportaj: Tom G. Palmer

Bu röportajda girişimci, Whole Foods'un kurucu ortağı ve yönetim kurulu eş başkanı John Mackey "bilinçli kapitalizm" adını verdiği felsefesini açıklayacak. İnsan doğası ve motivasyonları, ticaretin doğası ve serbest piyasa kapitalizmi ile "ahbap çavuş kapitalizmi" arasındaki ayrıma dair fikirlerini paylaşacak.

John Mackey 1980'de bir ortağıyla beraber Whole Foods'u kurdu. Sağlıklı beslenme, hayvanlara etik bir muamele ve pozitif toplumsal katılım açısından bir lider olmuştur. Conscious Capitalism Institute'un mütevelli heyeti üyesidir.

John sen iş dünyasına eşine az rastlanır birisin: Kapitalizmin ahlakını savunmaktan utanmayan bir girişimci. Sen ayrıca kişisel çıkar peşinden koşmak kapitalizm için yeterli değildir demenle de biliniyorsun. Bunu söylerken ne demek istedin?

Her şeyi kişisel çıkara dayandırmak, insan doğasına dair fazlasıyla eksik bir kurama itibar etmektir. Bana üniversite dönemi tartışmalarında yaptığın her şeyin mantık olarak kişisel çıkar dürtüsüne dayanması gerektiğini yoksa bunu yapmayacağını iddia eden insanları hatırlatıyor. Tartışmada alınan bu konum çürütülemezdir ve tamamen saçmalıktır. Çünkü kişisel çıkarınız için olmayan şeyler yapmış olsanız bile, onlar yine de bunun sizin kişisel çıkarınız için olduğunu yoksa bunu yapmayacağınızı söylerdi. Yani bu bir kısır döngüdür.

Hangi şekilde kişisel çıkar dışındaki diğer güdülerin kapitalizm için önemli olduğunu düşünüyorsunuz?

Ben bu sorudan hoşlanmıyorum çünkü insanların kişisel çıkarlarının ne olduğuna farklı cevapları var ve bu konuyu konuşmaya başladığınızda çoğunlukla insanların geçmişiyle alakalı konuşmanızla sonlanıyor. Bu yüzden bu tür tartışmaları insanların üniversitede herkesin yaptıklarının kişisel çıkarıyla alakalı olduğuna dair gerçekleştirdiği tartışmalara benzettim.

Benim önerim ise şu: İnsanlar karmaşık canlılar ve birçok güdüye sahipler. Kişisel çıkar bu güdülerden birisi ancak insanın hareketlerini şekillendiren tek güdü olduğunu düşünmüyorum. Önemseydiğimiz birçok şey tarafından motive ediliyoruz. Bunlara kişisel çıkar da dâhildir ancak bunlar kişisel çıkarla sınırlı değildir. Bence belirli yönlerden liberteryen hareket, muhtemelen Ayn Rand ve birçok ekonomistin ortak etkisiyle, bir tür ideolojik çıkmaza girdi ve bence bu ne ticarete ne kapitalizme ne insan doğasına hak ettiği değeri vermemek anlamına geliyor.

Bunun hakkında düşünecek olursak, muhtemelen hayatımızda en çok kişisel çıkar peşinde koştuğumuz zamanlar genç ve duygusal olarak olgun olmadığımız zamanlardır. Çoğu çocuk ve ergen yüksek derecede ben-merkezci ya da narsisttir. Algıladıkları şekilde kişisel çıkarlarına göre hareket ederler. Olgunlaştıkça ve büyüdükçe empati, tutku, sevgi ve insan duygularının tümüne sahip olma şansımız olur. İnsanlar birçok farklı neden için eylemde bulunurlar. Sık sık kişisel çıkar ya da bencillik ile altu-rizm arasında yanlış bir ikilik oluşturulur. Bana göre bu yanlış bir ikiliktir çünkü bariz şekilde biz her ikisi birden olabiliriz. Çıkarıcıyızdır ancak yalnızca çıkarıcı değildir. Başka insanları da umursarız. Genellikle ailemiz hakkında birçok şeyi umursarız. Genellikle içinde bulunduğumuz toplulukları ve toplumu

umursarız. Aynı zamanda hayvanların ve çevrenin durumunu umursayabiliriz. Bizi dünyayı daha iyi bir yapmaya itecek ideallere sahibizdir. Eğer kısır döngü tartışmasına dönüp önemsemediğin ve istediğin her şey senin kişisel çıkarındır demeyeceksek, katı bir tanımlamaya göre bunlar kişisel çıkarla çelişiyor gibi görünüyor.

Yani ben kişisel çıkarın yeterli olduğunu düşünmüyorum. İnsanın her eylemini kişisel çıkara dayandırmayı, insan doğasını açıklayan bir kuram olarak nitelendirmem. Bence kapitalizm ve ticaret insan doğasının karmaşıklığını tamamen yansıtmalıdır. Aynı zamanda bence bu ticari “markalara” ve kapitalizme de zarar veriyor çünkü kapitalizm ve ticaret muhaliflerinin onları bencil, açgözlü ve insanları sömüren bir şekilde resmetmesine izin veriyor. Tom, bu benim gerçekten canımı sıkıyor çünkü kapitalizm ve ticaret tüm dünyadaki iyilikler için en büyük güçtür. Bu en azından son 300 yıldır bu şekilde devam ediyor... Ve onlar yarattıkları bunu inanılmaz değer için yeterli övgüyü almış değiller.

Bir firma kişisel çıkar ya da kâr peşinde koşmaktan başka ne yapar?

Genel olarak söylemek gerekirse başarılı firmalar değer yaratır. Kapitalizmle ilgili en güzel şey, onun karşılıklı fayda için gönüllü mübadeleye dayanmasıdır. Örneğin Whole Foods gibi bir firmayı ele alalım: Biz tüketicilerimiz için ürettiğimiz ürün ve hizmetlerle değer yaratıyoruz. Bizimle ticaret yapmak zorunda değiller; bunu istedikleri, böyle yapmanın kendi çıkarlarına olacağını düşündükleri için yapıyorlar. Böylece onlar için bir değer yaratmış oluyoruz. Bizimle çalışan insanlar, ekip üyelerimiz için bir değer yaratıyoruz. Hiçbiri köle değil. Hepsi gönüllü olarak çalışıyor çünkü bunun yapmak isteyecekleri bir iş olduğunu düşündüler; maaş tatmin ediciydi; Whole Foods’da çalışmaktan

maddi olduğu kadar manevi olarak da birçok fayda sağladılar. Böylece onlar için de bir değ er yaratıyoruz. Yatırımcılarımız için değ er yaratıyoruz çünkü piyasa değ erimiz sıfırdan başladı ve şu an 10 milyar doların üzerinde. Yani yatırımcılarımız için son otuz küsur yılda 10 milyar dolardan fazla değ er yarattık. Hiçbir yatırımcımız bizim hissemizi almaya zorlanmadı. Hepsi bunu gönüllü bir şekilde yaptı çünkü onlar için bir değ er yarattığımızı düşündüler. Bizimle ticaret yapan tedarikçilerimiz için değ er yaratıyoruz. Onları geçmiş 30 sene boyunca izledim. İşlerini büyütmelerini, kendilerini geliştirmelerini izledim ve tüm bunlar gönüllü bir şekilde ilerledi. Onlar Whole Foods'u daha iyi bir hale getirdi, biz de onları.

Kendi felsefenizi “bilinçli kapitalizm” olarak adlandırıyorsunuz. Bununla ne demek istiyorsunuz?

Bu terimi, “kurumsal sosyal sorumluluk” ya da Bill Gates’in “yaratıcı kapitalizmi” ya da “sürdürülebilir kapitalizm gibi tüm o üst üste bindirilmiş ve kafa karıştıran tanımlardan ayırt edilebilmek için kullandık. Bilinçli kapitalizmin dört ilkeye dayanan çok açık bir tanımı var.

İlk ilke: İşletmenin yüksek öneme sahip bir hedefi vardır buna para kazanmak dâhildir ancak bununla sınırlı değildir. Yani her işletmenin bu yüksek hedefe ulaşmak için bir potansiyeli vardır. Düşündüğünüzde, toplumdaki bütün meslekler dar bakışlı bir kâr maksimizasyonunun ötesinde hedefler tarafından güdülenirler.

Doktorlar toplumdaki en çok maaş ödenen kişilerdendir ancak doktorlar -insanları iyileştirmek için- bir amaca sahiplerdir ve bu da tıp fakültesinde öğrendikleri meslek etiğidir. Bu dışarıda açgözlü doktorlar olmadığı anlamına gelmez ama en azından benim tanıdığım çok fazla sayıda doktor hastalarını gerçekten

umursar ve onlar hastalandığında onları iyileştirmeye çalışır. Öğretmenler çocuklara öğretim vermeye çalışır, mimarlar binaları tasarlar ve avukatlar -bütün avukat şakalarını denklemin dışında tutarsak- toplumda adalet ve hakkaniyeti yüceltmek için çabalar. Her mesleğin kâr maksimizasyonunun ötesinde bir amacı vardır, aynı şekilde her işletmenin de. Whole Foods bir market zinciri, biz insanlar için yüksek kaliteli doğal ve organik ürünler satıyoruz ve onların daha sağlıklı ve uzun yaşamasına yardımcı oluyoruz.

Peki ya, ikinci ilkeniz nedir?

Bilinçli kapitalizmin ikinci ilkesi daha önce üstü kapalı olarak dile getirdiğim, farklı hissedarlar için bir işin yarattığı değer ve etkilediği işletmeleri düşünmen gereken paydaş ilkesidir. Bağımsız paydaşların -müşterilerin, çalışanların, tedarikçilerin, yatırımcıların ve içinde bulunduğu toplumlar- için değer yaratma girişimde yaptığın işin tüm karmaşıklığını düşünmelisin.

Üçüncü ilke ise her işletmenin yüksek etik değerlere sahip ve işletme hedeflerini ilk sıraya koyan bir lidere sahip olması gerektiğidir. Bu liderler bu hedefleri yerine getirmeye çalışacak ve paydaş ilkesini peşinden gitmeyi deneyecektir. Böylece söylediği ve yaptığı aynı olan bir işletmecilik yapacaklardır.

Bilinçli kapitalizmin dördüncü ilkesi ise hedefinizi, paydaşlarınızı ve liderliğinizi destekleyecek bir kültür yaratmaktır, böylece hepsi birbiriyle uyumlu hale gelecektir.

Yani sizi sabah kalktığınızda bu ilkeler mi motive ediyor? “Birkaç dolar daha kazanacağım” mı yoksa “Temel ilkelerime sadık kalacağım” mı diyorsunuz?

Galiba ben bu açıdan biraz garip biriyim çünkü neredeyse beş senedir Whole Foods’dan herhangi bir maaş almadım. Ya da kâr

payı. Benim yetkili olduğum hisse senedi opsiyonları dünya çapında yoksul insanlar için mikro-krediler yaratmak adına The Whole Planet Foundation'a verildi. Karşılığında bu işletmeden ne kadar para kazanacağımdan çok Whole Foods'un amaçlarından dolayı oldukça motive durumdayım. Bana kalırsa kişisel olarak hâlâ şirketteki hissemden dolayı ihtiyacım olandan çok daha fazla zenginliğe sahibim.

Tekrarlamak gerekirse bu hedefi nasıl tanımlarsınız?

Whole Foods'un amacı... Pekâlâ. Daha fazla zamanımız olsaydı, Whole Foods'un temel amacıyla ilgili daha uzun konuşabilirdik. İki hafta önce Liderlik Grubu'nda bununla ilgili bir konuşmam oldu. Bununla ilgili 1 dakika içerisinde diyebileceğim, şirketimizin 7 temel değer üzerinde organize olduğudur. İlk temel değerimiz müşterilerimiz isteklerini yerine getirmek ve onları memnun etmektir. İkinci temel değerimiz ekip üyelerimizin mutluluğu ve mükemmelliğidir. (Bu arada bunların hepsine web sitemizden ulaşabilirsiniz. Halka açık durumdadır.) Üçüncü temel değerimiz kâr ve büyüme aracılığıyla gelir yaratmaktır. Dördüncü temel değerimiz içinde bulunduğumuz topluluklarda iyi vatandaşlar olmaktır. Beşinci temel değerimiz işlerimizi çevresel bütünlükle uyumlu bir şekilde yapmaya çalışmaktır. Altıncı değerimiz tedarikçilerimize partner gözüyle bakmamız ve onlarla kazan-kazan ilkesine dayanan bir ilişki içerisine dâhil olmaya çalışmamızdır. Yedinci değerimiz olarak tüm paydaşlarımızı sağlık bir hayat tarzı ve sağlıklı beslenme ile ilgili eğitmek istiyoruz. Yani bizim hedefimiz, bu temel değerlerin doğrudan uzantılarından oluşmaktadır. Bunlardan bazıları: Amerika'yı iyileştirmek; ulusumuz kilolu ve hasta. Çok kötü beslenme alışkanlıklarımız var ve kalp rahatsızlığı, kanser ve diyabet nedeniyle ölüyoruz. Bunlar hayat tarzıyla ilişkili ve büyük ölçüde kaçınılabılır ya da tersine döndürülebilir hastalıklardır. Örneğin hedeflerimizden

bir tanesi bu. Tarım sistemiyle alakalı bunu daha verimli ve daha sürdürülebilir yapmakla ilgili bir hedefimiz var.

Üçüncü temel hedefimiz Whole Planet Foundation ile ilişkili çalışan Grameen Vakfı (Grameen Bankası ve Grameen Vakfı yoksul ülkelerde gelişimin önünde bir yol olarak özellikle kadınlar için mikro finansı teşvik etmektedir.) ve diğer mikro kredi kuruluşları aracılığıyla dünya çapında yoksulluğu bitirmeye yardımcı olmaktır.

Şu an 34 ülkede bulunuyoruz - bu iki yıl içerisinde 56 olacak- ve bu bile şimdiden yüzbinlerce insan için pozitif bir etki yaratıyor. Dördüncü temel hedefimiz bilinçli kapitalizmi yaymaktır.

Bir işletmenin hedeflerinden bahsettiniz. Peki, neden kâr elde etmek istiyorsunuz? İşletme kâr amaçlı bir teşebbüs değil midir? Bunların hepsini kâr elde etmeden yapamaz mıydınız? Sadece masraflarınızı karşılayacak kadar para kazansaydınız olmaz mıydı?

Buna cevabım bu şekilde çalışmadan verimli olamayacağınız olacaktır çünkü yalnızca masraflarınızı karşılayacak kadar para kazanırsanız etki alanınızı sınırlı tutarsınız. Şu anda Whole Foods 30, 20, 15 ya da 10 sene öncesine göre çok daha büyük bir etkiye sahip. Çok kârlı bir işletme olduğumuz, büyüyebildiğimiz ve her geçen gün amacımızı daha çok fark ettiğimiz için binler yerine milyonlarca insana ulaştık ve yardımcı olabildik. Bu nedenle kârın amaçlarınızı gerçekleştirmede vazgeçilmez bir rolü olduğunu düşünüyorum. Ayrıca kâr yaratmak dünyamızın inovasyon ve gelişimi için gerekli sermayeyi sağlıyor, yani kâr yoksa gelişim de yok. Bu ikisi kesinlikle birbirine bağlıdır.

Fakat kârlar hissedarlarınızın cebine gidiyorsa, bahsettiğiniz amaç nasıl ulaşacaksınız?

Elbette kârımızın çoğu hissedarlarımızın ceplerine gitmiyor.

Yalnızca kâr payı olarak dağıttığımız küçük bir oranı gidiyor. Bu paranın %90'ından fazlasını büyümek için tekrar işletmeye yatırıyoruz. Açıkçası kârımızın %100'ünü kâr payı olarak dağıtsak dediğin doğru olurdu ancak GYO'lar (Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları) dışında bunu yapan bir işletme bilmiyorum. Geri kalan herkes büyümek için tekrar yatırım yapıyor. Dahası kâr, hissedarlarınızı işletmenize daha fazla yatırım yapması için teşvik eder ve aynı zamanda kâr olmadan temel hedeflerinizin farkına varacak sermayeye sahip olamazsınız.

Bir işletmenin sermaye değerini arttırmak değer yarattığınız anlamına gelir ve bu hisse değerinizi için iyi bir ölçüdür. Geçmiş otuz küsur yılda 10 milyar dolardan daha fazla değer yarattık derken kastettiğim şey buydu.

İnsanlar bazen serbest piyasanın eşitsizlik yarattığını söylüyor. Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Bunun doğru olduğunu düşünmüyorum. Tarih boyunca mutlak yoksulluk insanlığın çoğunluğu için alışlagelmiş yaşam koşulu-
luydu. İnsanlar eşit derecede yoksul ve kısa hayatlara sahiplerdi. 200 yıl önce yaşayan insanların %85'i, bugüne endeksleyerek hesaplayacak olursak, günde 1 dolardan daha azıyla yaşamını sürdürüyordu, %85! Bugün rakam günümüzde yalnızca %20 'ye inmiş durumda ve bu yüzyılın sonunda 0'a ulaşacak gibi görünüyor. Bir gelgitin altında kalır gibi yoksulluk ortadan kalkıyor. Dünya zenginleşiyor. İnsanlar yoksulluktan kurtuluyor. İnsanlık gerçekten de ilerliyor. Kültürümüz ilerliyor. Bilgimiz ilerliyor. İnsanlar zaman zaman savaşçı olduğu için bir risk olarak görülen kendimizi yok etmeyi başarmazsak sürekli yükselen bir döngü içerisindeyiz. Yeri gelmişken bu, militarizm, siyasal çatışma ve refah yıkımı yerine daha sağlıklı bir yol olan işletme ve girişimleri teşvik etme yolundan gitmemiz için gerekli ne-

denlerden biridir. Ancak bu bir başka büyük konudur.

Peki, bu eşitsizliği arttırır mı? Kapitalizmin insanların kaçınılmaz olarak daha fazla sahip olmasını sağladığını düşünürsek eşitsizlik yarattığını söyleyemem. Ancak bu herkesin aynı oranda refahını arttıracacağı anlamına değil herkesin en nihayetinde refahını arttırdığı anlamına gelmektedir. Çin ve Hindistan'da kapitalizmi daha fazla benimsedikçe gerçek anlamda yüz milyonlarca insanın yoksulluktan kurtulduğunu gözlerimizle gördük. Gerçek şu ki; bazı insanlar diğerlerinden daha erken bir şekilde yoksulluktan kurtulup refah sahibi oluyor. Fakat bunun adı yoksulluk yaratmak değildir, bu yoksulluğu ortadan kaldırmaktır. Çoğu insanın terimi değerlendirdiği şekliyle eşitsizliğe yol açmak değildir. Tarih boyunca her türlü toplumsal organizasyonda her zaman eşitsizlik olmuştur. Refahın eşit paylaşımı olarak görülen komünizm bile toplumsal sınıflardan oluşmaktaydı ve ayrıcalıkları olan sınıfları vardı.

Bu nedenle eşitsizliğin kapitalizmin bir suçu olduğunu düşünmüyorum. Kapitalizm insanların yoksulluktan kurtulmasını ve daha müreffeh olmalarını sağlar. Bu da tartışmasız şekilde iyi bir şeydir. Odaklanmamız gereken nokta şu olmalıdır: Serbest piyasa benimseyip zenginleşen ülkeler ile bunu yapmayıp yoksul kalan ülkeler arasındaki büyük uçurum. Sorun bu ülkelerden bir kısmının zenginleşmesi değil diğerlerinin yoksul kalmasıdır. Ve bu böyle devam etmek zorunda değil.

Serbest piyasa kapitalizmini, insanların işletme sahibi oldukları ve kâr elde ettikleri genellikle "ahbap-çavuş kapitalizmi" olarak adlandırdıkları diğer sistemlerden ayırdınız. Sizin ahlaki bakışınız ve dünyanın birçok ülkesinde mevcut olan arasındaki fark nedir?

Öncelikle hukukun üstünlüğünden bahsetmek gerekiyor. Tüm insanların herkese eşit bir şekilde uygulanacak kurallara sahip

olması gerekmektedir ve bu kuralları uygulayan adalet sisteminin bunu zihnindeki önem sırasına göre en öne koyması gerekiyor. Herkesin hukuka eşit bir şekilde başvurabilmesini öncelikle amaç olarak koyup, kimilerine özel ayrıcalıklar tanıyıp diğerlerine tanımamak gibi uygulamalar içerisine girmemek gerekiyor. Yani birçok toplumda gerçekleşen ve bence her geçen gün Amerika'da da gerçekleşmeye başlayan, siyasi bağlantıları olan insanların özel bir muamele görmesidir. Bu yanlıştır. Bu kötüdür. Her toplum belli ölçüde ahabap çavuş kapitalizminden ya da arkadaşım Michael Strong'un "crapitalizm"³⁰ dediği şeyden zarar görüyor. Artık bir serbest piyasa toplumunda değilsiniz ve refahınızı en iyi duruma getiremiyorsunuz; gereksiz bir şekilde çok sayıda insanı hukukun üstünlüğüyle desteklenmiş bir serbest piyasa durumundan daha az müreffeh olacakları bir durumda tutuyorsunuz.

Yaşadığınız ülkeye geri dönelim, ABD. ABD'de kayırmacılık olduğunu düşünüyor musunuz?

Size en sevdiğim örneği vereyim. Pekâlâ, aslında iki tane örnek vereceğim. Obama yönetimi tarafından Obamacare adı altında geçen kural ve regülasyonlarla beraber sahip olduğumuz binden fazla istisnai muafiyet bunlardan biridir.

Bu bir tür ahabap çavuş kapitalizmidir. Kurallar herkese eşit bir şekilde uygulanmamaktadır. Ve birine muafiyet sağlaman bir başkasına aynısını sağlamayı reddetmen anlamına gelmektedir. Ve iktidardaki siyasal partine uygun bağışı yapmayanlara ya da herhangi bir nedenle uygun görmediklerine vermeyi reddedebilirsiniz. Kimilerini seçerek uygulayabileceğin ve diğerlerine uygulamayacağın keyfi bir kanuna sahibiz.

30. İngilizce crap (saçmalık) ve kapitalizm (kapitalizm) sözcükleri kullanılarak yapılmış bir kelime oyunu. (ç.n.)

İkinci olarak, örneğin “temiz teknolojiye” giden tüm sübvansiyonlarda ahbap çavuş kapitalizmini görüyorum. Bazı işletmeleri sübvanse ediyorlar ve sonuç olarak devletin kendi başına herhangi bir parası olmadığından dolayı bu parayı vergi mükelleflerinden toplayıp siyasi olarak ayrıcalıklı tuttuklarına dağıtmaktadır. Vergi kanunlarına yazılan her türlü muafiyet ve kesinti ile alakalı olarak, ödedikleri vergi açısından, General Electric’te olanları şimdi anlıyorum. Ve yalnızca siyasal bağlantıları olduğu için alternatif enerji teknolojilerinin ya da bir kısmının çok içinde olduklarından beri gelirlerinin büyük bir kısmı için vergi ödemedikleri bir noktaya geldiler. Bu da beni gücendiriyor. Bunun çok kötü bir şey olduğunu düşünüyorum.

Bunu ahlaksızca olarak niteler miydiniz?

Evet. Ahlaksızca... Evet, ben bunu ahlaksızca görüyorum. Yine de bunun ne anlama geldiğini konusunda sadede geleyim. Kesinlikle benim etik ve doğru-yanlış anlayışıma uymuyor. Bunun başka insanların etik anlayışına uyup uymadığını söylemek ise zor. Ben kesinlikle beğenmiyorum. Buna karşıyım. Toplumun yönetimine dair fikirlerimle uyumlu değil. Hukukun üstünlüğünün tesis edildiği bir toplumda bu tür bir şey olmalıdır.

Benimsediğiniz serbest piyasa kapitalizminden esas fayda sağlayanlar olarak kimi görüyorsunuz?

Herkes. Toplum içerisindeki herkes faydalananlar arasındadır. İnsanları yoksulluktan kurtaran şey bu. Bu ülkeyi müreffeh hale getiren bu. Bizler çok yoksulduk. Amerika fırsatlar ülkesiydi ancak refah sahibi bir ülke değildi. Amerika mükemmel olmasa da iki yüzyıl boyunca dünyanın en serbest piyasalarına sahip oldu ve bunun sonucunda çok yoksul bir halden müreffeh bir hale geldik.

Deirdre McCloskey kitabı Bourgeois Dignity’de, sıradan insanlar için refahı mümkün kılan şeyin insanların ticaret ve girişimci inovasyon hakkındaki düşüncelerinde gerçekleşen değişim olduğunu söylüyor. Sizce refah yaratan işletmeler için duyulan bu saygı tekrar elde edilebilir mi?

Bence olabilir çünkü ben Ronald Reagan seçildiğinde neler olduğunu gördüm. Amerika 1970’lerde düşüşteydi. Enflasyonumuzun ve faiz oranımızın nerede olduğuna, GSYH’mızın ne yöne doğru gittiğine ya da piyasada sık sık yaşadığımız resesyonlara (durgunluk) bakılırsa düşüşte olduğumuza şüphe yoktu. Keynesyenizmin derin çatlaklarından biri olan “stagflasyondan” muzdariptik. Ardından başa geçen bir lider endüstrilere deregülasyon (serbestlik) sağladı ve Amerika bir Rönesans, bir yeniden doğuş yaşadı ve bizi 25 yıl ya da daha fazla süre boyunca taşıyan buydu. Temel olarak yukarı yönlü bir büyüme ve gelişim kaydediyorduk. Ne yazık ki yakın zamanda tekrar geriye doğru gitmeye başladık, en azından birkaç adım. Öncelikle... Şey, aslında şimdiye kadar gelmiş tüm başkan ve politikacıları suçlayabiliriz ve Reagan herhangi bir suretle mükemmel değildi ancak yakın geçmişte Bush gerçekten bu geri gidişi hızlandırdı ve şimdi Obama bunu daha önce hiçbir başkanın yapmadığı inanılmaz boyutlara çıkardı. Ancak biliyorsunuz ben bir girişimciyim ve aynı zamanda da bir optimistim.

Ben bu trendi tersine çevirmenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Ben henüz geri dönülemez bir düşüşte olduğumuzu düşünmüyorum ancak kısa zaman içerisinde ciddi değişiklikler yapmak zorunda olduğumuzu düşünüyorum. Yalnızca bir şey yüzünden çökebiliriz. Eğer bunları ciddiye alıp, vergileri yükseltmeden ve Amerikan girişimlerin boğmadan başa çıkmazsak, eğer bununla başa çıkmaya gönüllü değilseniz işte o zaman çöküşü kaçınılmaz görüyorum. Ancak hâlâ umutluyum!

Sizce kapitalizm bir tür benzerlik için mi yoksa çeşitlilik için mi ortam yaratıyor? Koşer veya helal gıda tercih eden ya da dini, kültürel, cinsel azınlıklar hakkında düşünüyorum...

Bu grupları sayarak neredeyse soruyu kendin cevapladın. Kapitalizm en nihayetinde insanların işbirliği yaparak kendileri için olduğu kadar başkaları için de değer üretmesidir. Kapitalizm budur. Bunun içinde elbette kişisel çıkar dediğimiz unsur da vardır. En önemlisi işbirliği aracılığıyla hem kendin hem de başkaları için değer yaratmanın mümkün olmasıdır. Bu da üretim için harcanan emek içerisinde çeşitlilik yaratır çünkü insanlar istek ve arzularında çeşitlilik göstermektedir. Piyasa içinde işbirliği yapan kapitalizm bu istek ve arzuları tatmin etmeye çalışır. Böylece bireysellik için muazzam bir ortam yaratır. Eğer otoriter bir toplumda yaşıyorsanız bir özel çıkar grubu, ister dini bir hiyerarşi ister üniversite entelektüelleri isterse de herkes için en iyisini bildiğine inanan bir grup fanatik olsun, değerlerini geri kalan herkese dayatabilir. Diğerlerine dikte eder duruma gelmektedirler. Kapitalist bir toplumda ise bireysellik için çok daha fazla ortama sahipsinizdir. İnsan gelişimi kapitalizmin nihai amacı ya da sonucu olduğundan dolayı kapitalist toplumlarda milyarlarca filizin büyümesi ve gelişmesi için ortam mevcuttur.

Sizin adil, girişimci, müreffeh gelecek vizyonunuz nedir?

Görmek istediğim ilk şey kapitalizmin savunucularının kullandıkları stratejinin muhaliflerinin avantajına olduğunu fark etmeleridir. Ahlaki üstünlüğü muhaliflerine teslim edip, onların kapitalizmi eşitsizlik yaratan, işçileri sömüren, tüketicileri aldatan ve toplumları yıpratırken doğaya zarar veren sömürücü, açgözlü ve bencil bir sistem olarak resmetmelerine izin veriyorlar. Savunucuları buna nasıl cevap vereceklerini bilmiyorlar çünkü zaten ahlaki üstünlüğü muhaliflerine teslim etmiş durumdalar. Bunun

yerine kişisel çıkar hakkındaki takıntılardan sıyrılıp kapitalizmin yalnızca yatırımcılar için değer yaratmadığını görmeleri gerekmektedir. Elbette bunu da sağlıyor ancak ticaretle uğraşan insanlar için değer yaratıyor; tüketiciler için değer yaratıyor; işçiler için değer yaratıyor; tedarikçiler için değer yaratıyor; tüm toplum için değer yaratıyor; devletler için değer yaratıyor. Gerçi bundan her zaman memnun olduğum söylenemez ama güçlü bir iş sektörü, vergilendirilebilecek işler, gelir ve zenginlik yaratmasaydı devletimiz bugün nerede olurdu?

Kapitalizm değerın kaynağıdır. Toplumsal işbirliği için bu zamana kadar gelmiş en inanılmaz araçtır. Anlatmamız gereken hikâye budur. Anlatım tarzını değiştirmeliyiz. Etik bir bakış açısından kapitalizmin anlatım tarzını değiştirmeli ve onun yalnızca bir kesim değil herkes tarafından paylaşılan bir değer yarattığını anlatmalıyız. Eğer insanlar benim gördüğüm gibi görebilirse, kapitalizmi benim sevdiğim kadar seveceklerdir.

Zamanını ayırdığın için teşekkürler.

Benim için bir zevkti Tom.

MODERN DÜNYAYI ÖZGÜRLÜK VE HAYSİYET AÇIKLIYOR

Deirdre N. McCloskey

Bu makalede iktisat tarihçisi ve toplumsal eleştirmen Deirdre McCloskey modern kapitalizmin gelişimi ve mümkün kıldığı dünyanın, nesiller boyunca tarihçilerin yapmaya çalışıldığı gibi, “maddi etkenler” ile yeterli derecede açıklanamayacağını ileri sürmüştür. İnsanların, modern kapitalizmi yaratan ve kadını, gayleri, dini azınlıkları ve modern tarımın, tıbbın, elektriğin ve kapitalist hayatın diğer parçaları icat edilmeden ve ticarileşmeden önce hayatları şiddetli, acılı ve kısa olan mazlumları özgürleştiren ticaret, mübadele, inovasyon ve kâr hakkındaki düşüncelerinin değişmesidir.

Deirdre N. McCloskey Chicago’da Illinois Üniversitesi’nde iktisat, tarih, İngilizce ve iletişim profesörüdür. Anılarını anlattığı meşhur kitabı “Crossing” de dâhil olmak üzere ekonomi, iktisat tarihi, istatistik, hitabet ve edebiyat hakkında 13 kitabın yazarıdır. “Journal of Economic History”deki editörlüğü dışında kapsamlı sayıda akademik dergide makaleleri yayınlanmıştır. Son kitabı “Bourgeois Dignity: Why Economics Can’t Explain the Modern World” ise yeni yayınlandı.

İktisat Neden Modern Dünyayı Açıklayamaz?

İnsanların piyasaya ve inovasyona karşı değişen itibarı Sanayi Devrimi’ni ve ardından da günümüz dünyasını sağladı. Bunun

aksine geleneksel akılda ticaret ve inovasyon ile alakalı tutumlar ve liberal düşüncelere yer yoktu. Eski materyalist anlatı Sana-yi Devrimi'nin yatırım ya da talan, yüksek tasarruf oranları ya da emperyalizm gibi materyalist sebepler sonucu gerçekleştiğini söyler. Şunu duymuşsunuzdur: "Avrupa, kurduğu imparatorluk-lar nedeniyle zengindir." "ABD kölelerin sırtında inşa edilmiş-tir." "Çin ticaret nedeniyle zenginleşiyor."

Peki, Sanayi Devrimi ya insanların özellikle de birbirleri hakkın-daki düşünme şeklindeki değişikliklerden kaynaklandıysa? Buhar makineleri ve bilgisayarların tuğla üstüne tuğla ya da köle be-denleri üstüne köle bedenleri koymaktan dolayı değil de mucit-lerin itibarına ilişkin bir değişiklikten kaynakladığını varsayın.

Ekonomistler ve tarihçiler Sanayi Devrimi'nin fitilini ateşlemek için gerekenin talan ya da sermaye birikiminden çok daha fazlası olduğunu fark etmeye başladı ve Batılıların ticaret ve inovasyona ilişkin nasıl düşündüklerine yönelik büyük bir düşünce kayması yaşadılar. İnsanlar "yaratıcı yıkımdan", eski bir fikrin yerini ye-nisinin almasından, hoşlanmaya başladı. Örneğin; müzik. Yeni bir grup rock müzikte yeni bir fikir ortaya koyar ve yeterince insan özgürce yeni fikri benimserse, bu fikir eskisinin yerine ge-çer. Eğer eski müziğin daha kötü olduğu düşünülüyorsa, yaratı-cılık tarafından "ortadan kaldırılır". Benzer şekilde elektrik gaz lambalarını "ortadan kaldırdı", bilgisayarlar daktiloları "ortadan kaldırdı". Bizim iyiliğimiz için.

Doğru tarih anlatımı şu şekildedir: 1600'lerde Hollandalılar ya da 1700'lerde İngilizler düşünme şekillerine değiştirene kadar yalnızca iki şekilde itibar elde edilebilirdi: Asker olarak ya da rahip olarak, kalede ya da kilisede. Hayatlarını sürdürmek için bir şeyler alıp satanlar ya da icat edenler günahkâr dolandırıcılar olarak hor görülürdü. 1200'lerde bir gardiyan zengin bir adamın

başılanmak için talebini reddederek şöyle demiştir: “Hadi ama Sayın Arnaud Teisseire, onca zenginlik içerisinde debelendiniz! Nasıl günahsız olabilirsiniz?”

1800’lerde tüm dünya üzerinde kişi başına düşen gelir günümüz parasıyla 1 dolar ile 5 dolar arasında değişmekteydi. Günlük ortalama 3 dolar diyelim. Günümüzde Rio, Atina ya da Johannesburg’da günde 3 dolara yaşadığınızı hayal edin. (Hâlâ bu durumda olanlar var.) Bu Starbucks’ta bir kapuçinonun 3/4’ü anlamına geliyor. Geçmişte dehşet vericiydi ve hâlâ öyle.

Sonra önce Hollanda’da ardından İngiltere’de bir şeyler değişti. Avrupa’nın 1517’den 1789’a kadar süren devrimleri ve ıslahatları piskopos ve aristokratlar dışındaki sıradan insanların sesinin duyulmasını sağladı. Avrupalılar ve ardından diğerleri Ben Franklin, Andrew Carnegie ve Bill Gates gibi girişimcilere hayran olmaya başladı. Orta sınıf iyi olarak görülme, orta sınıfın iyisini ve daha iyisini yapmasına izin verilmeye başladı. İnsanlar o tarihten beri bugün refah sahibi yerler olarak görülen Birleşik Krallık, İsveç ya da Hong Kong gibi yerlerde Orta Sınıf Sözleşmesini imzaladı: “Bir şey icat edeceğim, kısa vadede yığınla para kazanacağım ve uzun vadede seni zengin yapacağım.”

Ve gerçekleşen de bu oldu. 1700’lerde Franklin’in paratoneri ve Watt’ın buhar makinesiyle başladı, 1800’lerde çılgın bir hale dönüştü, 2000’lerde ise daha da çılgınlaştı. Batı, Çin ve İslam medeniyetlerinden geride kaldığı yüzyılların ardından şaşılacak derecede inovatif bir hale geldi.

Orta sınıf insanlık tarihi boyunca ilk kez itibar ve özgürlük elde ettiğinde insanlığa sağladığı şeyler şunlardır: Buhar makinesi, tekstil dokuma tezgâhı, montaj hattı, senfoni orkestrası, demiryolu, tüzel kişilik, köleliğin kaldırılması, buharlı baskı makinesi, ucuz kâğıt, yaygın okuryazarlık, ucuz çelik, ucuz cam, modern

üniversiteler, modern gazeteler, temiz su, demirli beton, kadın hareketi, ampul, asansör, otomobil, petrol, Yellowstone'da bir tatil, plastik, yılda yarım milyon yeni İngilizce kitap, hibrit tohum, penisilin, uçak, temiz hava, vatandaşlık hakları, açık kalp ameliyatı ve bilgisayar.

Bu tarihte eşi görülmemiş bir sonuç doğurdu ve sıradan insanlar, özellikle de çok yoksul olanlar, çok daha iyi duruma geldi. Amerikalıların en yoksul %5'lik kesimi şu an havalandırma ve otomobiller açısından Hindistan'ın en zengin %5'lik kesimiyle aynı koşullara sahiptir.

Şimdiyse aynı değişimi dünya nüfusunun %40'ını oluşturan Çin ve Hindistan'da görüyoruz. Gösterilenin aksine günümüzün ekonomik hikâyesi büyük 2007-2009 durgunluğu değildir. Esas hikâye Çin'in 1978 ve Hindistan'ın ise 1991'de ekonomide liberal fikirleri benimseyip, yaratıcı yıkımı kabul etmesidir. Şimdiyse kişi başına düşen mal ve hizmetleri her nesilde 4 katına çıkıyor.

Şimdiye dek orta sınıfa itibar ve özgürlük sağladıkları sayılı ortamda sıradan bir insan günde toplamda 100 dolar kazanıyor ve harcıyor. Unutmayın. İki yüzyıl önce bu rakam günümüz fiyatlarıyla günde 3 dolardı. Ayrıca bu hesaplama ampulden antibiyotiklere kadar hayat kalitemizle ilgili büyük gelişmeleri hesaba katmamaktadır. Japonya, Norveç, İtalya'daki genç insanlar bile, ihtiyatlı bir şekilde hesaplandığında maddi açıdan büyük-büyük-büyük-büyük-büyükbabalarından 30 kat daha iyi durumdadır. Modern dünyadaki tüm sıçramalar -daha fazla demokrasi, kadın özgürlüğü, artan hayat beklentisi, artan eğitim, manevi gelişim, sanatsal üretimin patlaması- sıkı bir şekilde, modern dünyanın büyük bir gerçeği olan, gıda, eğitim ve ulaşım alanlarındaki %2900'lük oranda artıştan kaynaklanmaktadır.

Mühim Vaka o kadar büyük ve eşi benzeri görülmemiştir ki,

bunu ticaret, sömürü, yatırım, emperyalizm gibi bir rutinin sonucu olarak görmek mümkün değildir. Ekonomistlerin ise açıklamakta iyi olduğu şeyler rutinlerdir. Bu rutinlerin hepsi Çin, Osmanlı İmparatorluğu, Roma ve Güney Asya'da büyük ölçekte gerçekleşmişti. Orta Doğu'da kölelik, Hindistan'da ticaret, Çin kanalları ve Roma yollarında ise yatırım yaygındı. Ancak modern zamandaki gibi bir sonuca neden olmadılar. Alışılmış iktisadi açıklamayla alakalı derinlemesine yanlış bir şey olmak zorunda.

Başka bir deyişle, ister sol görüşlü tarihsel materyalist ister sağ görüşlü iktisat olsun, günümüz dünyasını açıklamak için yalnızca ekonomik materyalizme dayanmak hatalıdır. Bunu gerçekleştiren insan itibarı ve özgürlüğüne ilişkin fikirlerdir. İktisat tarihçisi Joel Mokyr'ın söylediği gibi, "tüm dönemlerde ekonomik değişimler, çoğu iktisatçının inandığından daha fazla, insanların neye inandığına bağlıdır." Büyük maddi değişim bir neden değil sonuçtur. Bu zenginleşmeyi ve günümüz özgürlüklerini sağlayan fikirler ya da "retoriktir".

REKABET VE İŞBİRLİĞİ

David Boaz

Bu makalede think tank yöneticisi ve uzman David Boaz rekabet ve işbirliği arasındaki ilişkiyi gösterecek. Bu ikisi çoğunlukla bir toplum ya birine ya da ötekine göre organize oluyormuş gibi birbirinin alternatifi olarak gösterilmektedir. Aksine David Boaz'ın açıkladığı üzere, kapitalist iktisadi düzende insanlar birbiriyle işbirliği yapmak için rekabet eder.

David Boaz Cato Institute'ta başkan yardımcısı ve Students For Liberty'de danışmanlık görevi yürütmektedir. "Libertarianism: A Primer" kitabının yazarıdır. "Libertarian Reader: Classic and Contemporary Writings from Lao Tzu to Milton Friedman" dâhil olmak üzere, 15 kitabın editörlüğünü yapmıştır. New York Times, Wall Street Journal, Washington Post gibi gazeteler için yazmış, televizyon ve radyolarda sık sık yorumculuk yapan, The Guardian, The Australian ve Britannica Ansiklopedisi'nin yorumlarına başvurduğu bir isimdir.

Piyasa sürecinin savunucuları sıklıkla rekabetin faydalarından bahseder. Rekabet süreci daimi bir test, deneme ve değişen durumlara karşılık adaptasyon sağlar. İşletmeleri müşterilerine hizmet vermek için tetikte tutar. Hem analitik hem ampirik olarak, rekabetçi sistemlerin merkezi ya da tekel sistemlerden daha iyi sonuçlar oluşturduğunu görebiliriz. Bu nedenle serbest piyasa destekçileri kitaplarda, gazetelerde ve televizyonlarda piyasadaki rekabetin önemine vurgu yapıp rekabeti kısıtlamaya karşı çık-

maktadır. Ancak birçok insan onların rekabeti yücelten bu sözlerini duyunca akıllarına düşmanca, acımasız, kurtlar sofrasına dönüşmüş bir dünya gelmektedir. İşbirliğinin dünyaya karşı bu kadar düşmanca bir tutumdan daha faydalı olup olmayacağını düşünmektedirler. Örneğin milyarder yatırımcı George Soros, Atlantic Monthly’de “çok fazla rekabet ve çok az işbirliği kabul edilemez adaletsizlik ve istikrarsızlıklar doğurabilir.” diyor. Ve şöyle devam ediyor: “Temel nokta... İşbirliğinin de rekabet kadar sistemin bir parçası olduğu anlamaktır ve ‘en güçlünün hayatta kalması’ sloganı gerçeği çarpıtmaktadır.”

Şunu da söylemek gerekir ki, “en güçlünün hayatta kalması” tabiri serbest piyasa destekçileri tarafından nadiren kullanılmaktadır. Bu, biyolojik evrimsel süreci anlatmak için icat edilmiş bir terimdir ve doğaya en uyumlu özelliklerin devamını ima etmek için kullanılır; piyasadaki girişimlerin rekabetine ilişkin kullanılabilir ancak hiçbir zaman kapitalist sistemde yalnızca en uygun bireyin hayatta kalacağı ima edilmemiştir. Ekonomik rekabet için “en uygun olanın hayatta kaldığı sistem” benzetmesini yapanlar piyasa sürecinin destekçileri değil muhalifleridir.

İnsanların “rekabet için değil, işbirliği için yaratıldığını” söyleyenlere, piyasanın bir işbirliği olduğunun anlatılması gerekmektedir. Hatta aşağıda anlatılacağı gibi, insanlar piyasada işbirliği yapmak için yarışmaktadır.

Bireycilik ve Topluluk

Benzer şekilde klasik liberalizmin muhalifleri, liberalleri toplumdaki her insanın bir ada oluşturduğu ve başkalarının ihtiyaçları ve istekleriyle ilgilenmeden yalnızca kâr peşinde koşan bir “atomize” bireyciliği savunmakla suçlar. Washington Post’tan E. J.

Dionne, Jr., günümüz liberteryenlerinin “bireylerin doğdukları andan itibaren eylemlerinden sorumlu tutulmaları gereken olgunlaşmış yetişkinler olduğuna” inandıklarına yazmıştır. Köşe yazarı Charles Krauthammer, Charles Murray’ın What It Means to Be a Libertarian kitabının yorumunda Murray ortaya çıkana kadar liberteryen bakış açısının “her biri etrafı dikenle tellerle çevrilmiş, dışında ‘İzinsiz Girilmez’ yazan bir tabelanın olduğu dağın başındaki bir kulübede yaşayan zorlu bireylerin yarışı” olduğunu yazmıştır. “Her birinin baştan aşağı silahlı olduğunu” dâhil etmeyi ise nasıl ihmal ettiğini hiç anlamıyorum.

Elbette profesörlerin ve uzmanların alay ettiği üzere kimse “atomize bireyciliğe” inanmıyor. Birlikte ve gruplar halinde yaşıyoruz. Günümüz toplumunda bir kişinin nasıl atomize bir birey olabileceği net değil: Bu kendini yalnızca yetiştirdiğin şeyi yiyip, diktiğin şeyi giyeceğin, inşa ettiğin evde yaşayacağın, bitkilerden elde ettiğin doğal ilaçlarla sınırlayacağın anlamına mı geliyor? Kapitalizm eleştirmenleri ya da “doğaya dönüş” fikrinin destekçileri -Unabomber diye anılan Theodore Kaczynski ya da Earth in the Balance’ı yazarken dediklerinde ciddiye Al Gore- böyle bir planı destekleyebilir.

Ancak yalnızca az sayıda liberteryen, ıssız bir adaya yerleşip Adam Smith’in Büyük Toplum olarak adlandırdığı şeyin faydalarından vazgeçmek ister. Öyle ki bu toplumsal etkileşimler sonucunda mümkün olmuş karmaşık ve üretken bir toplumdur. Bu nedenle mantıklı gazetecilerin durup yazdıklarına bakıp, “Bu durumu yanlış yansıttım. Geri dönüp liberteryen yazarları yeniden okumalıyım.” demesi gerektiği düşünülebilir.

Günümüzde -tecrit ve atomizme ilişkin- bu asılsız haber piyasa sürecinin destekçilerine çok zarar vermektedir. Bu konuda George Soros’un “İşbirliği de rekabet kadar sistemin parçasıdır.”

sözüne katıldığımızı açıklığa kavuşturmalıyız. Hatta işbirliğini insan gelişiminin o kadar önemli bir parçası olarak görüyoruz ki, bunun hakkında yalnızca konuşmak istemiyoruz; bunu mümkün kılacak bir toplumsal kurum oluşturmak istiyoruz. Mülkiyet hakkı, sınırlı devlet ve hukukun üstünlüğü tümüyle bununla alakalıdır.

Özgür toplumlarda bireyler doğal ve daimi haklara sahipken, başkalarının haklarına saygı duyma taahhüdüne bağlı bir şekilde yaşarlar. Diğer zorunluluklar sözleşme zoruyla kabul ettiklerimizdir. Yaşam hakkı, özgürlük ve mülkiyet üzerine inşa edilmiş toplumların aynı zamanda toplumsal barış ve maddi refah yaratması tesadüfi değildir. John Locke, David Hume ve diğer klasik liberal filozofların açıkladığı gibi toplumsal işbirliğini sağlayacak bir haklar sistemine ihtiyaç duymaktayız. Bunun yokluğunda insanlar çok az şey başarabilmektedir. Hume İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme’de insanın yüzleşmek zorunda olduğu koşulları (1) bencilliğimiz (2) başkalarına karşı kısıtlı cömertliğimiz ve (3) ihtiyaçlarımızı karşılayacak uygun kaynakların kıtlığı olarak sıralamıştır.

Bu koşullar nedeniyle -özellikle mülkiyet ve mübadeleye ilişkin-ne yapabileceğimizi belirlemek için başkalarıyla işbirliği yapmamız ve hukuk kurallarına sahip olmamız gerekmektedir. Bu kurallar bir toprak parçasının nasıl kullanılacağına ilişkin kararı kimin vereceğini belirler. İyi tanımlanmış mülkiyet haklarının yokluğunda, konu üzerinde sürekli bir çatışma ile karşılaşırız. Amaçlarımızı gerçekleştirmemize yarayan işbirliği ve koordinasyonun gerektirdiği karmaşık toplumsal görevlerin üstesinden gelmemizi sağlayan mülkiyet hakları konusundaki anlaşmamızdır.

Liberalizmin birçok muhalifi evrensel yardımseverliğe dayalı bir

toplum modeli gibi insanlara cezbedici gelecek bir fikir ortaya koyuyor. Kişisel çıkar ve bireysel hakları vurgulamadan, sevgi bu görevi başarmak için yeterli olsaydı hoş olurdu. Ancak Adam Smith'in vurguladığı gibi “medeni toplumlarda [insan] her zaman kalabalıkların işbirliği ve yardımına muhtaçtır,” ancak hayatı boyunca işbirliğine ihtiyaç duyduğu insanların küçük bir kısmıyla bile arkadaş olamaz. Eğer işbirliği yapmak için tümüyle yardımseverliğe bel bağlayacak olursak, açık bir şekilde karmaşık görevlerin üstesinden gelemeyiz. Küçük bir köyden daha karmaşık her toplumu organize etmenin tek yolu, mülkiyet hakları ve serbest mübadelenin iyi tanımlandığı bir sistem içerisinde, başka insanların çıkarlarına güvenmektir.

Sivil Toplum

Diğer insanlarla faydalı amaçlar -daha fazla yiyecek üretmek, ürün mübadele etmek, yeni teknolojiler geliştirmek- için işbirliği yapmak istiyoruz ancak aynı zamanda birliktelik, sevgi, arkadaşlık ve topluma derin bir gereksinim de duyuyoruz. Diğerleriyle birlikte kurduğumuz birliktelik bizim sivil toplum dediğimiz şeyi oluşturuyor. Bu birliktelikler, aileler, kiliseler, okullar, kulüpler, apartman yönetimleri, mahalle grupları ve ortaklıklar, şirketler, işçi sendikaları ve ticaret birlikleri gibi sayısız şekilde olabilmektedir. Tüm bu birliktelikler insan gereksinimlerine değişik yönlerden hizmet eder. Geniş bir bakış açısıyla toplumdaki tüm doğal ve gönüllü birliktelikler sivil toplum içerisine dâhil edilebilir.

Bazı uzmanlar işletmelerin sivil toplum değil piyasanın bir parçası olduğunu öne sürerek ticari ve kâr amacı gütmeyen organizasyonlar arasında bir ayrım yapıyor; ancak ben ayırt edici özellik olarak birlikteliğin cebrî -devlet- ya da gönüllü -geri kalan her

şey- olmasına bakıyorum. Belirli bir birliktelik ister kâr amaçlı isterse de başka bir amaç doğrultusunda kurulsun, önemli olan nokta buna dahilimizin gönüllü olmasıdır.

Sivil toplum ve “ulusal amaç” arasındaki tüm bu güncel kafa karışıklığıyla alakalı olarak, F. A. Hayek’in sivil toplum içerisindeki birlikteliklerin belirli bir amaç doğrultusunda oluştuğunu ancak bir bütün olarak sivil toplumun tek bir amacı olmadığını işaret ettiğini hatırlamalıyız. Sivil toplum önceden planlanmamıştır, belirli bir amaca yönelik tüm eylemlerin kendiliğinden oluşan bir sonucudur.

İşbirliği Örneği Olarak Piyasa

Piyasa sivil toplumun vazgeçilmez bir unsurudur. Piyasa iki bulgudan ortaya çıkmıştır: İlki insanların işbirliği yaparak bireysel olarak elde edeceğinden fazla şeyi başarabilmesidir, ikincisi ise bunu fark etmesidir. Eğer biz işbirliği yaptığında bireysel olarak çalıştığından daha üretken olmayan ya da işbirliğinin faydalarını fark edemeyen bir tür olsaydık izole ve atomize şekilde kalabilirdik. Ancak bundan daha kötüsü, Ludwig von Mises’in açıkladığı gibi, “Her insan geri kalan herkese düşman gözüyle bakmak zorunda kalacaktı; bitmek tükenmek bilmeyen iştahını bastırma arzusu kişiyi tüm komşularıyla sonu gelmeyen bir çatışmanın içine sokacaktı.” İşbirliği ve iş bölümünden karşılıklı çıkar elde etme şansı olmasa, ne sempati ya da arkadaşlık ne de piyasa düzeni ortaya çıkardı.

Piyasa sisteminin her yerinde bireyler ve firmalar daha iyi işbirliği yapmak için mücadele eder. General Motors ve Toyota, ulaşım amacımı gerçekleştirmek doğrultusunda benimle işbirliği yapmak için mücadele ediyor. AT&T ve MCI, iletişim amacı-

mı gerçekleştirmek doğrultusunda benimle işbirliği yapmak için mücadele ediyor. Hatta o kadar agresif bir şekilde rekabet ediyorlar ki bu nedenle çağrı yanıtlatma makinesi aracılığıyla biraz kafa dinlememi sağlayacak başka bir iletişim firmasıyla anlaştım.

Serbest piyasa muhalifleri sık sık kapitalizmin kişisel çıkarı teşvik ettiği ve ödüllendirdiğinden yakınıdır. Aslında insanlar her siyasal sistem altında kişisel çıkarlarını düşünür. Piyasalar insanların kişisel çıkarlarını topluma yararlı bir yöne doğru yöneltir. Serbest piyasada insanlar amaçlarına başkalarının ne istediği ve bunu elde etmek için ne önerdiğini anlayarak ulaşabilir. Bu birkaç insanın birlikte bir balıkçı ağı ya da bir yol yapması anlamına gelebilir. Daha karmaşık bir ekonomide kişinin, başkalarının ihtiyaç ya da arzularını tatmin edecek bir mal ya da hizmet önererek kâr peşinde koşmasıdır. Bu ihtiyaçları en iyi şekilde tatmin edecek işçi ve girişimciler ödüllendirilir; diğerleri ise kısa zamanda kendinden daha başarılı olanların farkına varıp onları taklit etmeyi ya da yeni bir yaklaşım keşfetmeyi dener.

Serbest piyasa içerisinde gördüğümüz tüm farklı ekonomik organizasyonlar müşterek hedeflere ulaşmanın daha iyi yollarını bulmak için denemelerdir. Mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet insanlara yeni işbirliği biçimleri için olabilecek azami faaliyet alanını yaratır. Şirketlerin gelişimi bireylerin ve ortaklıkların başarabileceğinden daha büyük ekonomik hedeflerin üstesinden gelmemizi sağladı. Apartman yönetimleri, yatırım fonları, sigorta şirketleri, bankalar, işçi kooperatifleri vb. belirli ekonomik problemleri yeni birliktelik biçimleriyle çözmeye çalışma girişimleridir. Bunlardan bazılarının verimli olmadığı ortaya çıktı; örneğin 1960’larda holdingleşen birçok şirketin yönetilemez olduğu ortaya çıktı ve hissedarları para kaybetti. Piyasa sürecinin süratli geribildirimi başarılı organizasyonların kopyalanmasını, başarısız olanlardan ise vazgeçilmesini sağlamaktadır.

İşbirliği de rekabet kadar kapitalizmin parçasıdır. İkisi de doğal özgürlüğün vazgeçilmez unsurlarıdır ve çoğumuz ortaklarımızla, iş arkadaşlarımızla, tedarikçilerimizle ve müşterilerimizle rekabet etmekten çok işbirliği yaparız.

Hayat tek başına yaşansa gerçekten de nahoş, yabani ve kısa olurdu.

Neyse ki kapitalist toplumda bu böyle değil.

KÂR AMAÇLI TIP VE MERHAMET GÜDÜSÜ

Tom G. Palmer

Bu makalede kitabın editörü ağırlı tedavisi hakkında tecrübelerine dayanan düşüncelerini sunmaktadır. Bunlar ne genel bir doktrin ne de toplumsal bilimlere bir katkı olarak görülmemelidir. Bu, bir ticari girişim ile merhamet arasındaki ilişkiyi açıklama girişimidir.

Kâr amaçlı tıp, çok kötü ve ahlaksızca bir şey olmalı. Ne de olsa sürekli eleştirildiğini duyuyorum. Hatta şu an bunu yazarken CBC’te (Kanada’nın resmi yayın kuruluşu) özel hastaneler hakkında keskin bir eleştiri dinliyorum. Birçok insan doktorlar, hemşireler ve hastane yöneticilerin yalnızca gelirlerini önemseydiğini ve merhametin yerini acımasız bir bencillığe bıraktığını söylüyor. Ancak ben ızdırap verici bir durumdan kurtulmak için iki farklı hastaneyi -biri kâr amaçlı, biri devlet hastanesi- ziyaret ettiğimde olayın farklı bir yüzünü gördüm.

Yakın bir zamanda kaburgamda bir disk kırılması nedeniyle geçmişte hayal dahi edemeyeceğim acılara maruz kaldım. Bölgedeki kâr amaçlı hastanede bir uzmanı ziyaret ettim ve bana bir saat içerisinde yakındaki radyoloji kliniğinde MRI ayarladı. Ardından ağrılarımın sebebi olan bel kemiğine giden sinirlerin iltihabını azaltmak için epidural enjeksiyon ayarladı. O kadar acı çekiyordum ki zar zor hareket edebiliyordum. Kâr amaçlı hastane içerisinde gittiğim klinikteki doktorlar ve hemşireler bana olağanüstü bir nezaket gösterdi ve kibar bir şekilde davrandı. Hemşireler uygulanacak prosedürü anladığımdan emin olduktan sonra, epidural enjeksiyonu yapacak doktor kendini tanıttı,

her adımı açıkladı ve ardından hem gözle görülür bir profesyonellik hem de sağlığı için belli bir endişe ile hareket etti.

Birkaç hafta ileri saralım. Durumum, hâlâ ağrılı ve zayıf olsam da, büyük ölçüde düzelmşti. Doktorum beni normal duruma yaklaştıracak bir epidural enjeksiyon daha önerdi.

Ne yazık ki kâr amaçlı klinikten randevu almaya çalıştığımda 3 hafta boyunca dolu olduğunu gördüm. O kadar uzun beklemek istemedim ve bölgedeki diğer hastanelere baktım. İyi bilinen ve son derece saygın bir devlet hastanesi bana iki gün içinde randevu verdi. Memnuniyetle bir randevu ayarladım.

Devlet hastanesine gittiğimde, öncelikle tertipli gönüllü üniformaları giyen yardımsever emekli hanımefendi ve beylerle konuştum. Devlet hastanelerinde bekleneceği üzere yardımsever insanlardı. Sonrasında giriş yapmak için imza atacağım bankoya ulaşmak için bastonumla ağrı tedavisi kliniğine doğru topalladım. Bir hemşire geldi, adımı anons etti ve kendimi tanıtmamın ardından lobide yanıma oturdu. Görüşme yabancı insanlarla çevriliyken gerçekleşti. Neyse ki utanç verici bir soru sorulmadı. Diğer hemşirelerin hastaları emir kipiyle çağırdığını fark ettim. Bir hemşire acı çektiği belli olan bir hanımefendiye bir başka sandalye oturmasını söyledi ve hasta oturduğu yerde daha rahat olduğunu söyleyince, hemşire diğer sandalyeyi göstererek “Hayır. Buna oturacaksın.” dedi. Aynı hemşire bana doğru geldiğinde sanırım bakışlarımla ona köpek eğitim okuluna kayıtlı gibi davranılmaya niyetim olmadığını belli ettim. Bu nedenle konuşmadan muayene olacağım yeri işaret etti ve ben de içeri girdim.

Muayeneyi gerçekleştirecek doktor içeri girdi. Girizgâh yok. İsim yok. Sıkacak bir el yok. Dosyama baktı, kendi kendine homurdanıp sedyeye oturmamı söyledi pantolonumu indirip tişörtümü kaldırdı. Oturmak acı verdiğinden dolayı, kendisine

daha önce gerçekleştirilen prosedürün omzumun üzerine yatar-ken yapıldığını ve o pozisyonun daha rahat olduğunu söyledim. Ancak oturmamı tercih edeceğini söyledi. Ben de yatmayı tercih edeceğimi söyleyerek cevap verdim. Oturmamın kendisine daha iyi erişim sağladığını söyleyerek en azından bir neden söyleyince razı geldim. Ardından kâr amaçlı hastanedekinin aksine iğneyi hızla batırıp ilacı şaşırtıcı ve acı veren bir güçle enjekte edip, geçmiş tecrübemin aksine, gerçek bir çığlık atmama neden oldu. Sonrasında iğneyi çıkarıp, dosyasına bir not alıp ortadan kayboldu. Hemşire elime bir kâğıt tutuşturup çıkışı gösterdi. Ücreti ödedim ve çıktım.

Kâr ve Merhamet

Bu anlattığım kâr amaçlı olan ve olmayan tıp hizmetlerini kıyaslamak için küçük bir deneyim. Ancak kâr güdüsü ve bunun merhametle olan ilişkisine dair bir şeyler söyleyebilir. Devlet hastanelerindeki yaşça büyük gönüllüler nazik ve merhametli olduğundan, kâr amaçlı hastaneler nazik ve merhametli çalışanları cezbeden tek yer değildir. Ancak kendimi kâr amaçlı hastanelerde çalışan doktor ve hemşirelerin işlerini yaparken hastalara daha merhametli yaklaştığı fikrini düşünmekten alıkoymıyorum. Sonuç olarak eğer ek bir tedaviye ihtiyacım olur ya da bana bununla ilgili önerilerin sorulacak olursa kâr amaçlı bir hastaneyi düşünmeyeceğim. Ayrıca bir devlet hastanesine ne tekrar gideceğim ne de bunu birine önereceğim ve bunun nedeni de doktor ve hemşirelerin benim bunu istemem için hiçbir nedenleri olmaması. Ayrıca şu an neden devlet hastanesinden bu kadar çabuk randevu alabildiğimi de anlıyorum. Muhtemelen çok fazla sürekli müşterileri bulunmuyor.

Tecrübem kârın merhamet, yardımseverlik ya da nezaket için

gerekli hatta yeterli bir koşul olduğunu söylemiyor. Ben geniş ölçekte hayırseverlerin sürekli başına bağımlı kâr amacı gütmeyen bir organizasyonda çalışıyorum. Onların yerine getireceğime inandığı görevleri tamamlayamazsam, beni desteklemeyi bırakırlar. Böyle olacağı için ben ve iş arkadaşlarım, destekçilerimizle aynı konular doğrultusunda çalışıyoruz. Böylece aramızdaki sözleşme uyumlu bir biçimde sürüyor. Ancak destekçiler, çalışanlar ve “müşterilerin” -ister acı çeken insanlar isterse de bilgiye ihtiyaç duyan eğitimciler olsun- hepsi devlet hastanesinde olduğu gibi ortak değer ya da amaçları paylaşmıyorsa, kâr güdüsü bu amaçlar arasında uyum sağlamaya yarar.

İyi tanımlanmış ve hukuk bağlamında kazanılan kâr (bir hırsızlıktan kaynaklanan kârdan ayırmak amacıyla) kuruma, kayıtsızlık değil merhamet sağlar. Kâr güdüsü doktora hastanın çıkarlarını düşünmesini, kendini onun yerine koymasını, başkalarının acısını hissetmesini ve merhamet sahibi olmasını gerektirir. Serbest piyasa ekonomisinde, kâr güdüsü merhamet güdüsünün başka bir anlamı olabilir.

BÖLÜM II:
GÖNÜLLÜ ETKİLEŞİM VE
KİŞİSEL ÇIKAR

AHLAK PARADOKSU

Mao Yushi

(Mandarinden çeviren: Jude Blanchette)

Bu makalede, Çinli ekonomist, entelektüel ve sosyal girişimci Mao Yushi (茅于軾) piyasaların harmoni ve işbirliği sağlamadaki rolünü açıklıyor. “Kişisel çıkara dayalı” davranışlarla kapitalizm eleştirmenleri tarafından ileri sürülen fantezileri karşılaştırıp mübadeleye giren insanların düşük fiyat ve kâr peşinde koşmasının faydalarını ortaya çıkarıyor. Örneklerini hem Çin edebi mirasından hem de Çin’in kapitalizmi ortadan kaldırmaya ilişkin talihsiz deneyi süresince olan (onun ve milyonlarca Çinlinin) tecrübesinden kaynaklanıyor.

Mao Yushi Pekin’deki Unirule Institute’un kurucusu ve başkanıdır. Birçok kitabın, akademik ve popüler makalenin yazarıdır. Birkaç üniversitede iktisat eğitimi vermiş, Çin’de ilk devletten bağımsız yardım kuruluşlarını kurmuş ve özgürlüğün cesur bir savunucusu olarak nam salmıştır. 1950’lerde “Et alacak hiçbir yer yoksa et fiyatları artmalı” ve “Başkan Mao bir bilim insanıyla görüşmek istiyorsa, kim kimi ziyaret etmeli?” dediği için zorunlu çalışma, sürgün, “yeniden eğitim” ve açlık ile cezalandırılmıştır. Bu kitap baskıya gitmeden hemen önce 2011 yılında 82 yaşındayken Caixin Online’da “Returning Mao Zedong to Human Form” adında bir makale yayınlamıştır. Bu makale kendisine çok sayıda ölüm tehdidi ile beraber dürüstlük ve adaletin sözcüsü olduğu için büyük bir itibar elde etmiştir. Mao Yushi liberteryen fikirleri ve öz-

gürlük deneyimini Çinlilere ve daha fazlasına ulaştırmaya çalışmak için yorulmadan çalışan günümüz dünyasındaki büyük liberteryen şahsiyetlerden bir tanesidir.

Centilmenler Ülkesinde Çıkar Çatışması

18 ve 19. yüzyıllar arasında Çinli yazar Li Ruzhen *Flowers in the Mirror* adında bir roman yazmıştır. Kitap Tang Ao adında kariyerinde gerileme yaşayan ve denizaşırı ülkelerde kayınbiraderini takip eden bir kişiyi anlatmaktadır. Bu seyahat sırasında birçok fantastik ve egzotik görülmeye değer yere sahip ülkeyi ziyaret eder. Ziyaret ettiği ilk ülke “Centilmenler Ülkesi”dir.

Centilmenler Ülkesinin tüm sakinleri başkalarının faydasını sağlamak için bilinçli olarak acı çekmektedir. Romanın on birinci bölümünde bir muhafızın (Li Ruzhen burada bilinçli olarak Çinli bir karakteri kullanarak, Antik Çin’de muhafızların, sahip olduğu ayrıcalıklara ve sıradan insanlara zulmetmesine referans vermektedir) bir malı satın alırken girdiği şu durum anlatılmıştır:

Muhafız bir avuç dolusu ürünü inceledikten sonra satıcıya, “Dostum, ürünlerinin kalitesi oldukça yüksek ancak fiyatın çok düşük. Seni bu şekilde istismar ederken nasıl rahat olabilirim? Eğer fiyatı yükseltmezsen, bir daha seninle ticaret yapmamız mümkün değil.” der.

Satıcı cevap verir:

“Dükkânıma gelmeniz benim için bir lütuftur. Genellikle satıcı fiyatı göklere çıkarırken, alıcı en azını vermeye razı olur. Benim fiyatım zaten göklerde ancak sen daha da arttırmamı istiyorsun. Bunu kabul etmem güç. Sanırım başka bir dükkânı ziyaret etsen daha iyi olacak.”

Muhafız duyduklarına şöyle cevap verir:

“Bu kadar kaliteli ürünler için çok düşük bir fiyat veriyorsun. Bundan zarar etmiyor musun? Hilesiz ve ölçülü hareket etmeliyiz. Hepimizin içinde bir abaküs olduğu söylenmez mi?”

Bir süre tartıştıktan sonra, satıcı fiyatı arttırmayacağı konusunda diretirken, muhafız sinirle almaya niyetlendiğinin yalnızca yarısını aldı. Dükkânı terk etmek üzereyken, satıcı önünü kesti. Tam bu noktada iki yaşlı adam gelip durumu değerlendirdikten sonra, muhafıza ürünlerin %80’ini alıp gitmesini söyleyerek durumu tatlıya bağladılar.

Kitap daha sonrasında alıcının fiyatı ürünlerin kalitesine göre çok düşük bulduğu bir başka alışverişi anlatırken, satıcı ürünlerin taze olmadığını ve fiyatın normal karşılanması gerektiğinde ısrar ediyor. Sonunda alıcı, satıcının en kötü ürünlerini seçerek etraf-takilerin onu adil olmamakla suçlamasına yol açıyor ve bunun sonucunda alıcı alacaklarının yarısını yüksek kaliteli ürünlerden yarısını ise düşük kaliteli ürünlerden seçiyor. Üçüncü alışverişte iki taraf da gümüşün ağırlığı ve kalitesini ölçerken tartışmaya başlıyor. Gümüşle ödeme yapan taraf gümüşün düşük kalite ve yetersiz ağırlıkta olduğunu söylerken, satıcı gümüşün yüksek kalitede ve ağırlık olarak fazla olduğunu belirtiyor. Alıcı ayrıldıktan sonra, satıcı fazla olduğunu düşündüğü gümüşü başka bir ülkeden gelmiş bir dilenciye verme zorunluluğu hissediyor.

Romanda daha derinlemesine keşfedilmeye değer iki nokta ortaya koyuluyor.

Birincisi iki taraf da kârlarından vazgeçmeye karar verdiğinde ya da elde ettikleri kârın yüksek olduğu konusunda ısrar ettiklerinde bir tartışma oluşuyor. Gerçek hayatta karşılaştığımız tartışmalar ise çoğunlukla kişisel çıkarımızın peşinden koşmamız

yüzünden çıkar. Bunun sonucunda sürekli olarak karşı tarafın yanında olsak böyle tartışmaların olmayacağını düşünürüz. Ancak Centilmenler Ülkesinde başkalarının çıkarlarını öncelik olarak belirlemenin de çatışmaya yol açtığını görebiliyoruz ve bunun sonucunda uyumlu ve düzenli bir toplum için gerekli mantiki temelleri aramak zorundayız.

Araştırmamızda bir adım ileri gidersek, gerçek dünyadaki iş anlaşmalarında maddeler (fiyat ve kalite dâhil olmak üzere) üzerinden kendi çıkarlarının peşinde koşan iki tarafın bir anlaşmaya ulaşabildiğini biliyoruz. Aksine Centilmenler Ülkesinde böyle bir anlaşma mümkün değildir. Romanda, yazarın sorunu çözmek için hikâyeye yaşlı bir adam ve dilenci dâhil etmesi hatta zorlamaya başvurması gerekti.³¹ İşte burada etkili ve önemli bir doğruyla karşılaşyoruz: Anlaşmalarda iki taraf da kendi çıkarlarının peşinden koşarsa bir orta noktaya ulaşabilirler ancak iki taraf da diğerinin çıkarını sağlamaya çalışırsa hiçbir zaman bir konsensüs oluşturamazlar.

Dahası bu sürekli kendi içinde anlaşmazlık yaşayan bir toplum yaratır. Bu durum çoğu kişinin beklentisinin tam olarak zıddıdır. Centilmenler Ülkesi, sakinleri arasındaki ilişkileri bir dengeye oturtmadığı için, eninde sonunda Düşüncesizler ya da Adiler Ülkesine dönecektir. Centilmenler Ülkesi başkalarının çıkarını gözetmeye yöneldiğinden dolayı pespaye karakterler için uygun bir ortam doğurur. Centilmen bir mübadeleyi sonuçlandırmayı başaramadığında, Düşüncesiz ve Adi, Centilmenin kendi çıkarı pahasına karşıdakini düşünmesinden avantaj sağlar. Bu süreç böyle devam edecek olursa Centilmen muhtemelen ortadan kaybolacak, Düşüncesiz ve Adi onun yerini alacaktır.

31. Neyse ki dilenci yurtdışından gelmişti, Centilmenler Ülkesinden olsaydı anlaşmazlık sonsuza kadar sürerkti.

Geniş bir açıdan baktığımızda insanların yalnızca kendi çıkarlarını gözettiklerinde işbirliği yapabildiklerini görüyoruz. Bu insanın üzerinde ideal bir dünya için çabalayabileceği sağlam bir temeldir. Eğer insanlık doğrudan ve yalnızca başkalarının çıkarlarını gözetseydi hiçbir ideal gerçekleştirilemezdi.

Elbette, gerçeği bir başlangıç noktası olarak kullanarak, çatışmayı azaltmak için hepimiz başkalarına önem verip bencil isteklerimizi sınırlamak için yollar bulmalıyız. Ancak başkalarının çıkarları tüm davranışlarımızın amacı haline gelirse, Li Ruzhen'in Centilmenler Ülkesinde anlattığı sonucu doğuracaktır. Muhtemelen Centilmenler Ülkesinde olan garip olayların gerçek dünyada gerçekleşmediğini söyleyenler olacaktır ancak kitabın tedrici şekilde ortaya koyduğu gibi, gerçek dünya ve Centilmenler Ülkesindeki olayların benzer amaçları vardır. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, hem gerçek dünya hem de Centilmenler ülkesi insanların kendi çıkarının peşinden koşması konusunda berraklıktan uzaktır.

Centilmenler Ülkesi sakinlerinin amaçları nelerdir? Öncelikle şunu sormamız gerekiyor: "İnsanlar neden mübadele yapmak ister?" İster ilkel değiş tokuş yöntemi isterse de günümüz toplumdaki döviz değişimi olsun, mübadelenin amacı bir insanın durumunu iyileştirmek, hayatını daha uygun ve rahat bir hale getirmektir. Bu amaç olmadan neden insanlar mübadele etmek için uğraşıp didinsin? İğneden ipliğe, buzdolabından renkli televizyona kadar tüm maddi hazlarımız yalnızca mübadele yoluyla mümkün hale gelir.

Eğer insanlar mübadele etmeseydi, her birey kırsal kesimde tahıl ve pamuk yetiştirmek, ev yapmak için kerpiç kullanmak ve yaşamak için muhtaç olduklarını topraktan elde etmek zorunda kalacaktı. Bu durumdaki bir kişi atalarımızın bin yıllardır yaptı-

ğı gibi kıt kanaat geçinebilirdi. Ancak günümüz çağdaş medeniyetinin sunduğu faydaların keyfini çıkarıyor olmazdık.

Centilmenler Ülkesindeki insanların hâlihazırda ekonomik olarak kendi kendine yetmeye dayanan bir sistemi terk edip, maddi durumlarını iyileştirecek bir mübadele yoluna girmeyi seçen bir devlet ve piyasası vardır. Hal böyleyken, mübadeleye girdiğinde kendi çıkarını düşünmeye engel olan şey nedir? Elbette, mübadelenin başından itibaren kendi çıkarlarını azaltmaya ve karşısındakinin çıkarını yüceltmeye çalışan, “centilmence” davranıştır. Bir mübadeleye girmiş ya da bu konuda tecrübeli herkesin bileceği üzere, iki taraf da mübadeleye kendi çıkarı için dâhil olur, bir mübadele sırasında kendi çıkarının aksine eylemde bulunanlar ise birbiriyle tutarsız amaçlar nedeniyle mağdur olur.

Fiyat Pazarlığı Olmaksızın Karşılıklı Çıkar Temelinde Bir Toplum Oluşturmak Mümkün mü?

Lei Feng’in³² hayatı ve eylemlerinin Çin’de yüceltildiği dönem boyunca, Lei Feng’in bir taklidinin toplanan insanlar için kap kaçaklarını tamir ettiği sahneyi televizyonda sık sık görülebilirdi. Ve bu insanların Lei Feng’in önünde uzun bir sıra oluşturacak şekilde, ellerinde eskimiş ve tamir edilmesi gereken kap kaçaklarla beklediği fark edilecektir. Bu sahneyle verilmek istenilen mesaj Lei Feng’in bu iyi kalpli takipçisine özenilmesi ve toplumu onun örneğine odaklamaktır. Dikkat edin, uzun bir insan sırası olmasa propagandanın ikna gücü olmazdı. Aynı zamanda kap kaçaklarıyla sıra olanların Lei Feng’den bir şeyler öğrenmek

32. Lei Feng (Aralık 18, 1940–Ağustos 15, 1962) 1962’de bir trafik kazasında ölümü sonrasında kahraman olan Çin Halk Kurtuluş ordusunun bir askeri idi. 1963’te “Lei Feng Yoldaştan Öğren” adlı bir ulusal kampanya başladı; bu Çin halkını Lei Feng’in Çin Komünist Partisine ve sosyalizme adanmışlığını taklit etmeye çağırdı.

için orada olmadığına dikkat etmeliyiz; aksine orada başkalarının pahasına kendi çıkarlarını sağlamak için bulunmaktaydılar.

Bu propaganda kimilerine güzel eylemlerde bulunmayı öğretirken, diğerleri için başkalarının emeğinden nasıl fayda sağlayacağını öğretmektedir. Geçmişte insanları ücret ödemeksizin başkalarının hizmetinde çalışmaya çağıran propagandanın toplumsal değerleri yüceltebileceği düşünülüyordu. Ancak bundan kişisel bir çıkar etmeye çalışacak insan sayısı başkalarının hizmetinde çalışmayı öğrenenlerden fazla olacağı için bu kesinlikle büyük bir yanlış anlaşılmadır. Ekonomik kazançlar açısından başkalarına hizmet etmeye dayanan evrensel bir yükümlülük boşunadır. Ücretsiz tamir hizmetlerini çekici bulanlar, tamir etmeye değmeyecek hasarlı parçaları hatta belki de doğrudan çöpten aldıklarını taşıyacaktı. Ancak şu an bu ürünleri tamir etmenin fiyatı sıfır olduğu için tamir için harcanan zaman ile ilgili kıtlık tıpkı tamir için harcanan malzeme ile ilgili olduğu gibi artacaktır. Bu parçaları tamir etmenin yükü başkalarının omuzlarında olduğu sürece, ücretsiz tamir peşinde olan sıradan bir insan için tek maliyet sırada bekleyeceği zamandır. Toplumun bakış açısından bakacak olursak bu hasarlı parçaları onarmak için kullanılan gayret ve malzeme zar zor kullanılabilecek çanak çömlekler sağlıyordu. Bu zaman ve malzeme daha verimli bir iş için kullanılabilseydi kesinlikle toplum için daha fazla değer üretecekti. İktisadi verimlilik ve genel refah açısından, böylesine zorunlu ve karşılıksız bir onarım işinin neredeyse her zaman faydadan çok zararı olur.

Dahası eğer Lei Feng'in iyi kalpli öğrencilerinden biri onarım hizmeti için sıra bekleyen insanlardan birine yerine geçmeyi ve bu kişiyi sıra beklemenin bezginliğinden kurtarmayı önerirse, kendi eşyalarını tamir ettirmek için bekleyenlerin sırası daha da uzayacaktır. Aslına bakılırsa bu, başka bir grup beklemesin diye sırada bekleyen insanların olduğu anlamsız bir görüntü oluş-

turacaktır. Bu tarz bir yükümlülük sistemi, bir önkoşul olarak hizmet edilmeye hevesli bir grubu varsaymaktadır. Böyle bir iş ahlakı evrensel olamaz. Açıkçası fiyatlar olmadan böyle karşılıklı bir sistemin üstünlüğü hakkında böbürleneler bunun üzerinde iyice düşünmemiş.

Başkalarının ürünlerini onarma zorunluluğunun beklenmeyen sonuçları vardır. Eğer Lei Feng'in öğrencileri tarafından geçmişte onarım işiyle uğraşanlara ticarete yer bırakılmazsa, bu kişiler işlerini kaybedecek ve yokluk çekeceklerdir.

Kesinlikle Lei Feng'in ihtiyacı olanlara yardım ederek toplum için iyi hatta gerekli bir eylemde bulunmasına karşı çıkmıyorum. Ancak bu hizmetin başkaları için de zorunlu hale getirilmesi uyumsuzluk ve düzensizlik yaratır ve Lei Feng'in gönüllülük ruhuna zarar verir.

Toplumumuzda parayı her şeyin üzerinde tutan bir topluma kötü gözle bakan ve ondan nefret edenler var. Parası olanların kendini beğenmiş olduğunu ve yoksullar insanlık adına acı çekerken zenginlerin kendilerini toplumun üzerinde gördüğünü düşünüyorlar. Paranın insanlar arasındaki ilişkileri saptırdığına inanıyorlar. Bunun sonucunda karşılıklı hizmete dayanan, para ve fiyat konularından azade bir toplum yaratmak istiyorlar. Bu toplum çiftçiler bir karşılık beklemeden ekin ettikleri; işçilerin yine bir karşılık beklemeden herkes için giyecek diktığı; berberlerin ücretsiz saç kestığı; vb. Böylesine ideal bir toplumun icrası mümkün müdür?

Bir cevap için konudan biraz olsun ayrılmamızı gerektirecek kaynak dağılımı teorisine dönmemiz gerekiyor. Daha kolay hale getirmek için bir düşünce deneyiyle başlayabiliriz. Bir berber düşünün. Şu anda erkekler saçlarını her 3-4 haftada bir kestirmek için berbere gidiyorlar ancak saç kesimi ücretsiz ol-

saydı her hafta gidebilirlerdi. Saç kesimini ücretli yapmak berberin işini daha verimli hale getiriyor. Piyasada berberin hizmetinin ücretini, toplumun o işe atfettiği değer belirler. Eğer devlet saç kesim ücretini düşük tutarsa o zaman saç kestirmek isteyen insan sayısı artacaktır ve eğer toplam iş gücü sabit kalacaksa berber sayısı artacağından dolayı başka işleri yapan insan sayısı azalmalıdır. Berberler için geçerli olan şey başka işler için de geçerlidir.

Çin'in birçok kırsal alanında ücretsiz hizmet sunmak gayet yaygındır. Biri yeni bir ev inşa etmek istiyorsa, akrabaları ve arkadaşları ona inşaatla ilgili yardım etmeye gelir. Bu genelde yardım edenlere geniş bir yemek verilmesi dışında ücret alınmadan yapılır. Bir dahaki sefer yardım edenlerden birisi ev yaptığında, geçen sefer yardım alan kişi emeğini sunarak geri ödeme yapmış olur. Tamirciler genellikle elektronik cihazları ücretsiz tamir eder ve bunun mükâfatı olarak Çin Yeni Yılı'nda hediye beklerler.

Bunun gibi parasız mübadelelerde verilen hizmetin değeri isabetli şekilde ölçülemez. Sonuç olarak emeğin değeri verimli büyümeyi ve toplum içerisinde iş bölümünü teşvik etmez. Para ve fiyatlar toplumun gelişiminde önemli bir rol oynar. Kimse paranın yerini sevgi ve arkadaşlık gibi duygularla ikame etmeyi ümit etmemelidir. Ancak bu sevgi ve arkadaşlığın paranın yerini alamayacağı şeklinde algılanmamalıdır. İnsanların duygusal bağlarını yozlaştıracağından korktuğumuz için parayı ortadan kaldıramayız. Aslına bakılırsa para şeklinde ifade edilen fiyatlar kaynakları en çok değer verildikleri şekilde kullanmak için en uygun yöntemdir. Eğer hem parasal fiyatları hem de en önemli duygu ve değerlerimizi sürdürürsek hem verimli hem de insancıl bir toplum yaratmayı ümit edebiliriz.

Kişisel Çıkarların Dengesi

A ve B'nin iki elmayı yemeden önce aralarında ayırmaları gerektiğini varsayalım. A ilk hamleyi yapıp, elmalardan büyük olanı alıyor. B acı bir şekilde A'ya "Nasıl bu kadar bencil olabilirsin?" diye soruyor. Buna karşılık A "Eğer ilk elmayı sen alacak olsan, hangisini seçerdin?" diye soruyor. B ise "Küçük olanı seçerdim" şeklinde karşılık veriyor. A gülerek, "Eğer öyleyse benim seçimim tam olarak senin isteklerine uygun olmalı." diye cevap veriyor.

Bu durumda B "başkalarının çıkarlarını kendininkinden yukarıda tutma" ilkesini takip ederken A takip etmediği için A, B'den faydalandı. Eğer yalnızca toplumun belirli bir kesimi bu ilkeyi takip edip diğerleri etmezse, bir kısım bundan zarar ederken diğerleri kazanç sağlayacaktır. Bu şekilde kontrolsüz devam ederse de bir çatışmaya neden olması kaçınılmazdır. Açık bir biçimde eğer yalnızca bazı insanlar başkalarının çıkarlarını kendilerinin-kilerden öne koyacaksa, sonunda bu sistem çatışma ve düzensizlik üretecektir.

Eğer hem A hem de B diğer tarafın çıkarını gözetirse o zaman yukarıda bahsedilen elma problemini çözmek imkânsız olacaktır. Her ikisi de küçük olanı yemek isteyeceğinden, Centilmenler Ülkesinde gördüğümüz gibi yeni bir problem ortaya çıkacaktır. A ve B için geçerli olan herkes için geçerlidir. Eğer bir kişi hariç tüm toplum açık bir şekilde başkalarına fayda sağlama amacını gütsaydı, tüm toplum tek bir kişinin hazlarına hizmet edecekti; mantıksal olarak böyle bir sistem mümkün olurdu.

Ancak o tek kişi böylece yukarıda bahsedilen başkalarına hizmet etme ilkesinin bir uygulayıcısı haline dönüşürse, o zaman toplumun yani işbirliği sisteminin sonu gelmiş demektir. Başkalarına hizmet etme ilkesi tüm toplumun çıkarlarını ile ilgilenme işi başkalarına devredilebildiği sürece uygulanabilir. Ancak tüm

dünya açısında bakacak olursak, dünya nüfusunun çıkarlarını gözetmek Ay’a devredilemeyeceği sürece bu imkânsızdır.

Bu uyumsuzluğun nedeni toplumun bakış açısıdır çünkü “başkaları” ve “kendisi” arasında fark kalmamıştır. Elbette sokaktaki insana göre “kendisi” “kendisidir”, “başkaları” da “başkalarıdır” ve bu ikisini birbiriyle karıştıracak bir şey yoktur. Ancak toplumsal bir bakış açısıyla her insan aynı zamanda “kendisi” ve bir “başkasıdır.” A kişisine “kendinden önce başkalarına hizmet et” ilkesi uygulandığında, A kişisi öncelikle başkalarının kazanç ve kayıpları üzerinde düşünmek zorundadır. Ancak aynı ilke B kişisi tarafından benimsendiğinde, A kişinin çıkarları öncelikli hale gelmiş olur. Aynı toplumun üyeleri için önce kendileri mi başkalarını yoksa başkaları mı onları düşünmeli sorusu doğrudan karışıklık ve çelişkiye yol açar. Bu nedenle **diğerkâmlık ilkesi** bu bağlamda mantıksal olarak uyumsuz ve **çelişkilidir** ve insan ilişkilerinde ortaya çıkan birçok sorunun çözümünde yardımcı olamaz. Bu elbette onları canlandıran ruhun ya da başkalarını umursayan davranışların takdir edilmeye değer olmadığı anlamına gelmez ancak buna rağmen evrensel ölçekte toplum üyelerinin karşılıklı çıkarlarını sağlama almalarını sağlamaz.

Kültürel Devrim süresince yaşamış olanlar “Bencilliğe Karşı Mücadele Et, Revizyonizmi Reddet” (dousi pixiu) sloganı ülkede yankılanırken, komplocu ve kariyerist kişiler doruk noktalarındaydı. O zaman Çin’in sıradan insanları gerçekten “Bencilliğe Karşı Mücadele Et, Revizyonizmi Reddet” fikrinin toplumsal bir norm olabileceğine inanıyordu ve sonuç olarak onun doğrultusunda hayatlarını sürdürmek için ellerinden gelen çabayı harcadılar.

Aynı zamanda fırsatçılar aynı sloganı başkalarından faydalanmak için kullandı. Sömürüye karşı kampanyayı başkalarının, evlerini

yağmalamak ve mülklerini kendi ceplerine aktarmak için kullandı. Başkalarından bencilliği bırakmalarını ve devrim adına hain, ajan ya da karşı devrimci olduklarını itiraf etmeleri istendi ve böylece sicillerine bir kusur daha eklenmiş oldu. Bunun gibi fırsatçılar kendilerine devlet pozisyonları sağlamak için bir an bile düşünmeden başkalarını, onların hayatını tehlikeye atacak duruma sokar. Bu zamana kadar “başkalarını kendimizin önüne koyma” ilkesinin teorik sorunlarını analiz ettik ancak Kültürel Devrimin tarihi bu ilkenin pratiğe uygulandığındaki çelişkilerini kanıtıyor.

Kültürel Devrim anılarda kaldı ancak her zaman tüm sloganların eleştiri ve incelemeye konu olduğunu hatırlamalıyız. Ancak öyle görünüyor ki toplumun sorunlarıyla uğraşmak için hangi ilkenin daha iyi olduğuyla ilgili durumun incelemeden muaf olduğu görülüyor. Biz olayların mahkemelere vardığı durumlar da dâhil olmak üzere anlaşmazlıkları çözmek için eski propagandalara başvuruyoruz ve bu zamanı geçmiş metotlar hâlâ hatırı sayılır bir etkiye sahip.

Düşünme deneylerinde uzman okuyucular elmaları iki birey arasında en iyi şekilde dağıtmakla ilgili yukarıdaki problem hakkında ilaveten soru sormakta tereddüt etmeyecektir. Eğer “başkalarını kendimizin önüne koyma” ilkesinin iki elmayı dağıtma konusunda çözüm olmadığını kabul edersek, bu daha iyi bir yol olmadığı anlamına mı gelir? Ortada bir küçük ve bir büyük elma olduğunu hatırlayalım, ayrıca bunların dağıtılacağı yalnızca iki kişi vardır. Bu efsanevi Çinli ölümsüzlerin bile uygun bir çözüm bulmasının mümkün olmadığı bir problem olabilir mi?

Bir mübadele toplumunda yukarıda bahsettiğim çıkmazın aslına bakılırsa çözümü mümkündür. İki birey öncelikle bu ikilemi çözmek için birbirine danışabilir. Örneğin A bir daha karşılaş-tıklarında B'nin büyük elmayı evine götüreceğini kabul ederek

büyük elmayı seçer; ya da A'nın büyük elmayı almasına karşılık B bir çeşit ücret elde eder.

Bir ödeme ortadaki zorluğu çözmeye yardımcı olur. Paranın kullanıldığı bir ekonomide kesinlikle bu metodu kullanmaya gönüllü taraflar olacaktır. Küçük bir miktar ile başlayarak ücret (diyelim 1 cent) tedrici olarak diğer taraf küçük elma ve ücreti almaya kabul edene dek artabilir. Eğer başlangıçtaki toplam oldukça azsa, iki tarafın da büyük elmayı almayı ve küçük bir ücret vermeyi tercih edeceğini varsayabiliriz. Ücret arttıkça iki taraftan birinin küçük elma ve ücreti kabul edeceği noktaya ulaşılır. İki taraf da sorunu akla uygun bir şekilde değerlendirirse sorunu çözecek bir metot bulacaklarını kesin olarak söyleyebiliriz. Ve bu iki tarafın çatışan çıkarlarını barışçıl şekilde çözecek bir yoldur.

Çin'in Reform ve Dışa Açılma'sından 30 yıl sonra refah ve yoksulluk konusu her gün artan zengin sayısına düşmanlıkla beraber bir kez daha ortaya çıktı. Sınıf mücadelesinin benimsenme döneminde geçmişin acıları anın mutluluğuyla tezat oluşturuyordu. Geçmişteki toplumun kötü yönleri açığa çıkarıldı ve geçmişteki sömürüler insanların içindeki nefreti ortaya çıkarmak için kullanıldı. Kültürel Devrim 1966'da başladığında (eski sınıf sisteminin kötülüklerini ortadan kaldırmaya yönelik bir hareket) toprak sahiplerinin çoğu ölmüş olsa da onların soyundan gelen kimseler canlı canlı gömüldü. Kimseyi ayırmadılar: Ne yaşlı ne genç, ne kadın ne de çocuk. İnsanlar sebepsiz sevgi olmayacağı gibi nedensiz nefret de olmayacağını söylediler. Toprak sahiplerinin çocuklarına yönelik düşmanlık ruhu nereden geliyor? Toprak sahiplerinin soyundan gelenlerin dünyada kendilerini bir yer yaratmak için insanların sömürdüğünü dair ateşli inançtan geliyor. Bugün zengin ve yoksul arasındaki uçurum daha belirgindir. Ve kuşkusuz zengin olmak için yasal olmayan metotları kullananlar olsa da zengin ve yoksul arasındaki uçurum her

toplumda kaçınılmaz bir olgudur. Yasal olmayan kanalların katı bir şekilde kısıtlandığı gelişmiş ülkelerde bile zengin ve yoksul arasındaki uçurum görülür.

Zenginliğe karşı kızgınlığın arkasındaki mantık sorunludur. Eğer bir kişi henüz zengin olmadığı için zenginlere karşı kızgınsa, onun için en iyi strateji mevcut zengini devirip kendisi zengin olana kadar bekledikten sonra refah sahibi olanların haklarının korunması desteklemektir. Belirli bir grup insan için bu en akla uygun yol olacaktır. Ancak tüm toplum için, toplumun tüm üyelerini aynı hızda refah sahibi yapacak bu süreci düzenleyecek bir yol yoktur. Kimileri diğerlerinden önce refah sahibi olacaktır; eğer herkesin aynı oranda refah sahibi olmasını beklersek, kimse bunu başaramayacaktır. Zenginliğe karşı muhalefet meşru değildir çünkü yoksulların yalnızca herkesin refahını garanti altına alan haklar varsa; bir kişinin emeğinin meyvelerine tecavüz yoksa; ve mülkiyet hakkına saygı duyuluyorsa zengin olma şansı vardır. Aslına bakılırsa refaha erişen daha çok sayıdaki bireyin olduğu ve “zengin olmanın muhteşem bir şey” olduğunu kabul eden bir toplum inşa edilebilir.

Çinli bilim insanı Li Ming bir keresinde insanları “zengin” ve “yoksul” şeklinde iki gruba ayırmanın iki şeyi ayırmak için kötü bir yol olduğunu yazmıştır. Bunun yerine ayırım hakları olanlar ve olmayanlar şeklinde olmalıdır. Kastettiği şey günümüz toplumunda zengin ve yoksul konusunun aslında belirli haklara sahip olmayla ilgili bir konu olduğudur. Zenginler hakları olduğu için zengin olurken fakirler olamamaktadır. Haklardan kasıt ise ayrıcalıklar değil insan hakları olmalıdır. Tüm vatandaşların bir ayrıcalığa eriştiği durum mümkün değildir. Yalnızca küçük bir azınlığa aitse bunları ayrıcalık adı verilir. Bu nedenle eğer zengin ve yoksul konusunu çözmek istiyorsak öncelikle herkes için eşit insan hakları tesis etmeliyiz. Li Ming’in tahlili etkili ve eksizdir.

PIYASA TOPLUMUNDA EŞİTLİK VE EŞİTSİZLİĞİN AHLAKİ MANTIĞI

Leonid V. Nikonov

Bu makalede, Rus filozof Leonid Nikonov “eşitlik” fikrini eleştirel bir bakış açısıyla konu alıyor. Yetenek, değerler ya da sonuçlar açısından eşitlikle alakalı en anti-kapitalist eleştirilerin tutarsız olduğu sonucuna ulaşıyor. Leonid Nikonov, Rusya Federasyonu Barnaul’daki, Altay Devlet Üniversitesi Felsefe alanında bir eğitmendir. Burada toplum felsefesi, ontoloji, bilgi kuramı ve din felsefesi konusunda eğitim vermektedir. Şu anda “Moral Measurements of Liberalism” adında bir kitap üzerinde çalışmaktadır ve birkaç Rusça akademik yayını vardır. 2010’da Rusya ve Kazakistan’da konferanslar, münazara yarışmaları ve diğer programlar düzenleyen Center for the Philosophy of Freedom’ı kurmuş ve başkanı olmuştur. 2007’de “Küresel Kapitalizm ve İnsan Özgürlüğü” üzerine (Rusça) bir kompozisyon yarışması ve 2011’de Students for Liberty tarafından sponsor olunan benzer bir yarışmayı kazanmış. (O zaman program Cato.ru şeklinde organize edilirken şu an InLiberty.ru şeklinde organize edilmektedir.) 1947 yılında klasik liberal düşüncüyü canlandırma amacıyla 39 bilim insanının kurduğu, Mont Pelerin Cemiyetine 2011’de en genç üye olarak davet edilmiştir.

Piyasalar ne eşit sonuçlar üretir ne de eşit yeteneğe ihtiyaç duyar. Buna rağmen bu piyasaların üzücü bir maliyeti vardır. Eşitsizlik yalnızca piyasa mübadelesinin normal bir sonucu değildir. Mübadelenin bir ön koşuludur ve onsuz mübadelenin bir

anlamı kalmaz. Piyasada gerçekleşen mübadelelerin, dolayısıyla piyasa aracılığıyla zenginliğin bölüşüldüğü toplumların, eşitlikle sonuçlanması anlamsızdır. Mübadele etme özgürlüğü dâhil olmak üzere eşit temel haklar serbest piyasa için gereklidir ancak serbest piyasanın ne eşit sonuçlar üretmesi ne de yasal haklar dışında herhangi bir koşul açısından eşitliğe dayanması beklenmelidir.

Eşit bir mübadele ideali ya başlangıç durumu ya da sonuçların eşitliği anlamına gelir. Eğer ilki, yani bir mübadeleye girebilecek tarafların yalnızca her açıdan birbiriyle aynı olması ima ediliyorsa, her farklılık mübadeleyi eşitsiz kılacağından dolayı kimileri işveren ve çalışan arasındaki iş akdini özü itibarıyla eşitsiz (ve bu nedenle adaletsiz) görecektir. Sonuçların eşitliği anlamında ise, mübadele edilen değer eşit olduğu ya da mübadele sonucunun değer olarak eşit olduğu söylenebilir. Örneğin, aynı kaliteden aynı sayıda ürünler iki taraf arasında yer değiştirirse bu mübadele eşitlik koşulunu sağlayacaktır. Tamamen birbirine benzeyen (örneğin eşitsizlik oluşturan kişisel farklılıklardan yoksun) iki insanımsı varlığın eş cisimleri aralarında değiştiğini düşünün. Eğer estetik tepkilerimizi bir kenara koyacak olursak doğal olmayan bir resme baktığımızı hissederiz, sağduyumuz bize eşit mübadele fikrinin derin bir çelişki barındırdığını söyler. Böyle bir mübadelede hiçbir şey el değiştirmemiştir; iki tarafın da durumu gelişmez ve bu nedenle iki tarafın da bunu gerçekleştirmek için herhangi bir nedeni yoktur. (Karl Marx piyasadaki mübadelelerin anlamsız ve tutarsız bir iktisadi kuram oluşturacak şekilde, eşit değerlerin değişimine dayalı olduğunu iddia etmiştir.) Piyasa mübadelesini eşitsizlik ilkesi üzerinden temellendirmek mübadeleyi tarafları daha iyi bir duruma getirmek olan temel amacından yoksun bırakır. Mübadeleye ilişkin iktisat tarafları arasındaki değişen mal ve hizmetlerin eşitsiz değere sahip olduğunun kabulüne dayanır.

Buna rağmen yine de etik açıdan eşitlik fikri kimileri için cezbedici olabilir. Birçok ahlaki yargının ortak özelliği tamamen yükümlülük kipiyle, yani yalnızca görev mantığıyla, ifade edilmele-ridir. İktisadın mantığıyla, var olanlarla ya da yapılması gereken yüzünden gerçekleşebilecekler umursanmaksızın yalnızca neler yapılması gerektiğiyle ilgilenirler. Örneğin Immanuel Kant'a göre bir görev sonuçlardan bağımsız olarak kendinin idrakini, etkilerini ve yapılması gerekenin yapılma ihtimallerini gerektirir. Bunu demek için yapabileceğinizi demek zorundasınızdır. Bu nedenle iktisadi olarak böyle bir mübadele eşitliği anlamsız olsa da, ahlaki bir ideal olarak hâlâ savunulabilir ve savunulmaktadır.

Ahlaki olarak eşitlik biraz karışık bir konudur. Eşitliğin ediniminin temel kaygı olduğu bakış açısı ile olmadığı arasında bir ayrım yapabiliriz; buna göre ilk bahsettiğimiz eşitlikçi bakış açısı olarak görülürken diğeri eşitlikçi olmayan bakış açısı olarak görülür. Eşitlikçi olmayanlar ne eşitliğin istenmeyen bir şey olduğunu ne de eşitsizliğin istenen bir şey olduğunu öne sürerler; onlar başka amaçları göz ardı ederek özellikli maddi refahın eşitliğine odaklanarak yalnızca eşitliği bir amaç olarak gören eşitlikçi odak noktasını reddederler. Eşitlikçi olmayan klasik liberaller (ya da liberteryenler) belirli bir tür eşitliğin önemini, yani sonuçların eşitliği ile bağdaşmayacağını düşündükleri temel hakların eşitliğini savunurlar. Böylece başka bir yönden eşitlikçi olarak görülebilirler. Hakların eşitliği, günümüz özgür toplumlarında verili olarak kabul edilen hukuk, mülkiyet ve hoşgörü tecrübesinin temelinde bulunur. Eşitlikçi olmayan liberteryenler ve klasik liberaller kendi görüşlerini eşitliğin en saf, en tutarlı ya da en sürdürebilir şekli olarak savunurlar ancak refah “dağıtımı” eşitliği destekçileri genelde bu tür liberteryen bir eşitliğin yalnızca şeklen olacağı ve kelimelerle kalacağı ancak fiiliyata geçmeyeceğini iddia eder. (Bu açıdan belirli bir noktaya değinirler, o da yasalar

önünde eşitliğin tanımlanabilir dünya hallerinden ya da varlıkların sabit dağılımı yerine çoğunlukla insanların ne düşündüğü ve nasıl hareket ettiğiyle ilgili olduğudur. Eşitliğe karşı böyle bir yaklaşımın anlamlı değil yalnızca şeklen olup olmadığı kişinin yasal prosedürleri ve davranış standartlarının önemi hakkında ne düşündüğüne bağlıdır.)

Zorlu felsefi soruların açık bir şekilde formüle edilmeden ve ortaya uygun bir soru atmadan önce aktif bir şekilde tartışılması pek alışılmadık değildir. Doğu'nun ve Batı'nın düşünürleri görev ve edimsel mantığa ilişkin hükümlerin sistematik analizinden binlerce yıl önce ahlaki doktrinler ileri sürdü. Bu tür işler en ciddi şekilde David Hume tarafından başlatıldı ve Immanuel Kant ve George Moore, Alfred Ayer, Richard Hare gibi diğer pozitivist düşünürler tarafından takip edildi; edimsel ve deontik mantığa ilişkin araştırma devam etmektedir. Eşitlikçiler ve eşitlikçi olmayanlar arasındaki duruş farkı yalnızca eşitlik ve ahlak arasındaki uygun mantıksal ilişkinin değerlendirilmesine dair olmasa da, eşitlik ve ahlak arasındaki ilişkiyi anlamak piyasa tarafından üretilmiş eşit olmayan refahın zorunlu dağıtımının ahlaki olarak gerekli ya da yasaklı olmasına ilişkin yoğun şekilde devam eden tartışmaya hatırı sayılır bir katkı sunacaktır.

(Bu meşru sahiplerinden çalınan kaynakların, ister devlet yöneticileri ister “kendi hesabına çalışan” suçlular tarafından olsun, yağmalanan kişilere iade edilip edilmemesinden oldukça farklı bir konudur.)

Eşitliğin ahlakına ilişkin sorunu basit bir örnek aracılığıyla değerlendirelim: Neden eşitlik, başlangıçta bahsedilenler ya da sonuçlar açısından, eşitsizliğe karşı üstündür? (Ya da tam tersi) Sorunun etik çözümüne ulaşmak için samimi bir girişim iki tarafa da yöneltilmesi gereken bu tür doğrudan bir soruyu gerektirir.

Mümkün olan cevap aralığı sınırlıdır. Öncelikle belirli sayısal oranların (eşitlik ya da eşitsizlikle ilgili) diğerlerinden daha iyi olduğunu kabul ettirmek denenebilir. Örneğin eğer değişkenlerin değeri eşit ya da ahlaki olarak aşağı derecedeysen, başka bir deyişle eğer 1/1 oranı 1/2 oranından üstünse (ya da daha ziyade 1/10 oranından), X'in Y'ye oranı ahlaki olarak üstündür. Bu tür bir konumun anlaşılabilirliği gün gibi ortada gibi görünmesine rağmen yine de ahlaki özelliklerle ilgili sorun bu kadar kolay çözülemez. Değerler, kendiliğinden ahlaki açıdan tarafsız olan matematiksel oranlardan elde edilmez. Sayıları erkek, kadın, dostane, mükemmel, zayıf vb. gibi sınıflandıran Pisagorcuların ilginç uygulamasına benzer şekilde matematiksel oranların birbirine üstün olduğunu iddia etmek oldukça keyfidir.

Mübadele başlangıcında sahip olunanlar ya da mübadelenin sonucuna bakmak yerine kişinin insanlar arasındaki ilişkileri (mübadeleler dâhil) değerlendirmesine temel oluşturan ahlaki durumunun eşitliği ya da eşitsizliğine odaklanmak daha anlamlıdır. Bu nedenle hiç kimse ahlaki olarak bir başkasına göre ya da bazı insanlar diğerlerine göre üstün (ya da aşağı) değildir. Bu temelde başlangıçta sahip olunanların ya da sonuçların eşitliğinde ısrar edilmesinin istenildiği ya da aksi konusunda bir sonuca varılabilir. İki taraf da eşitsizliği ortadan kaldırmak ya da tesis edecek şekilde zorunlu dağıtım noktasında bir araya geliyor ve ahlaki statü fikri ile insanların uğraştığı fiili durumlar arasındaki bağlantı kurulamaz kavramsal uçurumdan bağımsız olarak iki durumda da tarafların ahlaki statüsü temel argüman olacaktır.

Yani temel soru insanın ahlaki statüsüyle, kişinin erişimi olan malların miktarı, kalitesi ya da değeri arasındaki ilişki olacaktır. Böylece eşit derecede ahlaki iki insanın sabahları aynı miktar, kalite ya da değere sahip kahve içmek zorunda olup olmadığını sorarak devam edebiliriz. Ya da aynı ahlaki duruşa sahip (gerçek-

ten öyle mi?) hayırsever bir insanla cimri komşusu eşit derecede değerli çiçek veren orkidelere sahip olmalı mı olmamalı mıdır? Eşit ahlaki statünün başlangıçta sahip olunanların, tüketimin, mevcut sahip olunanların eşitliğine ilişkin belirgin bir önemi yok gibi görünüyor. Ahlaki açıdan ikisi de eşit derecede önemli iki satranç oyuncusu arasındaki ilişkiyi değerlendirelim. Ahlaki açıdan eşit olmaları ikisinin de aynı yeteneğe sahip olması ya da aralarındaki her karşılaşmanın berabere bitmesi gerektiği anlamına mı gelir? Yoksa oyunlarının beraberlikle bitmesine dair hiçbir normatif talimatta bulunmayacak şekilde aynı kurallara tâbi şekilde oynamaları mı gerekir? Eşit ahlaki statünün ne başlangıçta sahip olunanlar ne de belirli sonuçlarla doğrudan bir bağlantısı yoktur.

Eğer başlangıçta sahip olunanlar ya da sonuçlar yerine davranış ve kurallara odaklanırsak, gidişata insan davranışlarıyla, seçimleriyle, (ve özellikle suç durumunda) niyetleriyle karar verildiğini fark ederiz. Bir kişinin cebinde ne kadar para olduğu ve bu miktarın komşunun cebindekinden daha çok ya da az olduğu insan hayatında önemli bir ahlaki unsur değildir. Önemli olan o paranın o kişinin cebine nasıl girdiğidir. Zengin bir iş adamı da bir taksi şoförü de eylemlerinin evrensel ahlaki standartlarla uyumluluğuna bağlı olarak, adaletin hükümlerine ve kendi içlerinde ve diğerlerinde doğuştan var olan ahlaki muhakemeye saygı duyup duymamasına göre, adil ya da adil değil şeklinde değerlendirilebilir. Methiye ve kabahat zenginlik ya da yoksulluğun kendisinden değil insanların eylemlerinden dolayı hak edilir. Farklı duruşlar iyi ve kötü davranış, erdem ve ahlaksızlık, adalet ve adaletsizlik için farklı durumlar öneriyor ancak bu standartlar doğuştan sahip olunanları ya da sonuçları değil insan davranışlarını idare eder. Davranışı ahlaki açıdan değerlendirebileceğimiz bir temelde, standartların eşit bir şekilde uy-

gulanması ahlaki açıdan eşit statülerin gerçeklik kazanmasıdır.

Ahlaki eşitlik bir taksi şoförü ya da zengin bir adamı tarafından işlenmiş olması fark etmeyecek şekilde suçun suç olarak değerlendirilmesidir. Ve iki taksi şoförü, iki zengin işi adamı, bir zengin iş adamı ve bir taksici arasında gerçekleşmesine bakılmaksızın kârla sonuçlanan bir güvenilir bir ticaret güvenilir bir ticarettir.

Zenginlik ve eşitlik arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye geri dönelim. Refah sağlayan varlıklar adil davranışlar ya da zorlama sonucu elde edilmiş olabilir. Serbest piyasa mübadeleleri de devlet müdahaleleri ve yeniden dağıtımları da daha fazla eşitsizlik ya da daha fazla eşitlik şeklinde sonuçlanabilir. İki tür etkileşim için de tabiatı gereği eşit ya da eşitsiz hiçbir şey yoktur. Bir girişimci de, refah yaratımı diğer insana kazanç sağlasa bile, refah yaratıp başka birinden daha fazlasına sahip olabilir. Serbest piyasalardaki mübadeleler aynı zamanda geniş çaplı refah üreterek ve önceki sistemlerden miras kalan güçlü olanların adaletsiz ayrıcalıklarını erozyona uğratarak daha fazla eşitlikle sonuçlanır. Bir hırsız bir kişiden çalıp kurbandan daha fazla elde ederek daha fazla eşitsizlik ya da kurbanla aynı miktarı elde etmesiyle daha fazla eşitlik oluşabilir. Benzer şekilde devletin, gerek piyasa katılımcılarının seçimlerini (korumacılık, sübvansiyonlar ve “rant arayışı” ile) geçersiz kılan gerek de komünist düzen altındaki ülkelerde olduğu gibi sadece kaba kuvvet ve şiddet kullanımı aracılığıyla, örgütlü güç kullanımı refah açısından muazzam eşitsizlikler yaratabilir. (Son onyılların gösterdiği acı tecrübeye göre kendini resmi olarak eşitliğe adanmış olmak eşitlik üretmekle aynı şey değildir.)

Hukuki ve iktisadi bir sistemin örneğin gelir eşitliği açısından daha fazla ya da daha az yakınlıklar üretmesi kavramsal değil ampirik bir konudur. Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi Ra-

poru (www.freetheworld.com) ekonomik özgürlük seviyesini ölçüp bu endeksi ekonomik refahla ilişkilendirilen göstergelerle (yaşam süresi, okuryazarlık, yolsuzluk seviyesi, kişi başına düşen milli gelir vs.) karşılaştırıyor. Veri yalnızca en fazla ekonomik özgürlüğe sahip olan ülke sakinlerinin daha az ekonomik özgürlüğe sahip olanlara kıyasla çok daha zengin olduğu göstermiyor aynı zamanda gelir eşitsizliğinin (özellikle en yoksul %10'luk kesim tarafından elde edilen milli gelir oranı) farklı politikalarla ilgili olmadığı ortaya çıkarken elde edilen gelirin ise bir hayli ilgili olduğu anlaşıyor.

Dünyadaki ülkeleri dörde ayırırsak (her biri kendisine mensup ülkelerden oluşan %25'lik dilimler şeklinde) en yoksul %10'luk kesim tarafından elde edilen ortalama milli gelir oranı en az-özgür dilimde (Zimbabve, Myanmar ve Suriye gibi ülkeleri içeren) 2008'de %2.47'dir, bir sonraki dilimde (üçüncü en özgür dilimde) %2.19'dur, bir sonraki dilimde (ikinci en özgür dilimde) %2.27'dir ve en özgür dilimde 2.58'dir. Görülen değişim dikkate değer değildir. Bu da böyle bir eşitliğin ekonomik politikalardan etkilenmediği anlamına gelir. Öte yandan en yoksul %10'un elde ettiği gelir ekonomik politikalara duyarsız olmadığı için muazzam bir değişkenlik gösteriyor. En az özgür olan ülkelerdeki %10'luk en yoksul kesim yıllık 910 dolar, en özgür dilimde ise yıllık 8.474 dolar kazanç anlamına gelir. Yoksul olanlar için Suriye yerine İsviçre'de yoksul olmak çok daha iyi gibi gözüküyor.

Siz ve benim serbest mübadele öncesinde ya da sonrasında aynı şeylere sahip olmamız tek başına bir ahlaki sorun oluşturmaz. Öte yandan daha eşit sonuçlar yaratmak için eşit insanlara eşit şekilde davranmamak ve onlara karşı aynı kuralları uygulamamak kesinlikle bir ahlaki sorun oluşturur. Bu noktada önemli olan ahlaki eşitliğin bozulmuş olmasıdır.

Dünyada gelir eşitsizliğine ilişkin en büyük skandal ekonomik olarak özgür toplumlarda zengin ve yoksulların arasındaki uçurum değil, ekonomik olarak özgür toplumlardaki zenginler ile ekonomik olarak özgür olmayan toplumlardaki zenginler arasındaki uçurumdur. Zenginlik ve yoksulluk arasındaki uçurum kuralları, diğer bir deyişle iktisadi politikaları, değiştirerek çözülebilecek bir sorundur. Ekonomik olarak özgür olmayan toplumlardaki insanlara özgürlük vermek dünyanın zenginleri ve yoksulları arasındaki farkı hayal edilebilecek herhangi bir politikadan daha fazla kapatacaktır. Dahası insanların kayırmacılık, devletçilik, militarizm, sosyalizm, yolsuzluk ve kaba kuvvet yoluyla kötü yönetildiği ülkelerdeki insanlara karşı eşit olmayan muameleyi ortadan kaldırarak adaletin gerçekleşmesini sonucunu sağlayacaktır.

Ekonomik özgürlük, yani hukuk önünde eşitlik ve insanların üretim ve mübadele haklarına saygı, ahlaki varlıklar için doğru bir adalet ölçütüdür.

ADAM SMITH VE AÇGÖZLÜLÜĞE DAİR MİT

Tom G. Palmer

Bu makalede yazar, Adam Smith'in naif bir şekilde yalnızca "kişisel çıkarı"nın peşinden koşmanın refah yarattığını söylediğine dair miti yıkıyor. Smith'in böyle bir etkileşim olmadığına yönelik alıntılardan, öyle görünüyor ki, çalışmalarından birkaç alıntı dışında bir şey okumamış, kurumlara ve kişisel çıkara dayanan davranışların devletin zorlayıcı kurumları vasıtasıyla zararlı etkilerine yaptığı vurgudan habersizdir. Hukukun üstünlüğü, mülkiyet, sözleşme ve mübadele kişisel çıkarı karşılıklı faydaya dönüştürür. Mülkiyete ilişkin hukuksuzluk ve saygısızlık ortamında ise kişisel çıkar tümüyle farklı ve son derece zararlı bir görünüme bürünür.

Adam Smith'in, insanlar yalnızca bencilce hareket etse dünyada her şeyin güzel gideceğine ve "dünyayı döndürenin açgözlülük olduğuna" inandığını sık sık duyarsınız. Smith elbette ne özellikle bencil güdüler üzerinden hareket etmenin dünyayı daha iyi bir yapacağına inanmış ne de bencil davranışları yüceltmıştır. *Theory of Moral Sentiments*'da "tarafsız gözlemci"nin rolüne dair kapsamlı tartışma bu tür yanlış anlaşılımları ortadan kaldırmalıdır. Smith bir bencillik destekçisi değildi ancak kendini başkalarının refahına adanmanın dünyayı daha iyi bir yer haline getireceğine inanacak kadar da saf değildi. Steven Holmes'un bilinen yanlışlar düzeltme amacıyla "*The Secret History of Self-Interest*"³³ adlı makalede yazdığı gibi, Smith kıskançlık, kasıtlı

33. "The Secret History of Self-Interest," içinde Stephen Holmes, *Passions and Constraints: On the*

suç işleme, intikam, bağnazlık gibi “aldırışsız” tutkuların yıkıcı etkilerinin fazlasıyla farkındaydı. İspanya Engizisyonun bencil bağnazları son ana dek tüm yaptıklarını ölen kâfirlerin pişman olması ve kendilerinin tanrının rahmetini ulaşması adına yapmışlardır. Buna kurtarıcı gerekçelendirme denir. Romalı Humbert engizisyon üyelerine buyruk verirken kâfirlere uygulanacak cezaları gerekçelendirmelerini istemiştir, “Tanrıya ve sana, senin de benimle birlikte ona yalvarman için yalvarıyoruz ki sana kurtuluşuna ulaşman adına uygulayacağımız cezalara sabırlı bir şekilde dayanman için lütfundan bahşetsin. Bu nedenle böyle cezalar uyguluyoruz”³⁴

Smith’e göre, başkalarının refahına böylesine bir adanmışlık açıkçası ahlaki açıdan susamış ve aç müşterilere bira ve salamura balık satarak zenginleşmeye çalışan sözde bencil tüccarlardan üstün değildir.

Smith genel olarak bencil davranışları onayladığı söylenemez. Bu tür davranışların “görünmez el” gibi genel iyiyi arttırıp arttırmadığı eylemin bağlamına ve daha da önemlisi kurumsal ortama göre değişir.

Bazen ben-merkezci bir arzu olan başkaları tarafından beğenilmek isteği bir kişinin empati yapmasını sağlayarak ahlaki bir bakış açısı elde etmesini sağlayabilir. The Theory of Moral Sentiments’da anlatılan gibi çok küçük ölçekte bireyler arası ortam açısından böyle güdüler genel faydayla sonuçlanabilir. “Kendisini makbul düşüncelerin öznesi haline gelme ve en çok sevdiklerimiz kadar sıcakkanlı ve takdire şayan olma isteği” “kendi karakter ve davranışlarımızın tarafsız gözlemcisi”³⁵ olmamızı ge-

³⁴ Theory of Liberal Democracy (Chicago: University of Chicago Press, 1995).

³⁴ Christine Caldwell Ames, Righteous Persecution: Inquisition, Dominicans, and Christianity in the Middle Ages (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2008), syf. 44.

³⁵ Adam Smith, The Theory of Moral Sentiments, ed. D.D. Raphael and A.L. Macfie, vol. I of the

rektirir. Doğru kurumsal ortam içerisinde haddinden fazla kişisel çıkar bile başkalarına fayda sağlayabilir. Mesela Smith, refaha sahip olmak için yorulmadan çalışan fakir bir adamın oğlunun hırsını anlatır ancak sıkı çalışarak geçen bir ömrün sonunda yol kenarındaki basit bir dilenciden daha mutlu olmadığını fark eder. Fakir adamın oğlunun kişisel çıkarının peşinde hırslı bir şekilde koşması sonucunda ürettiği ve biriktirdiği refah başkalarının varlığını mümkün kılmıştır.³⁶

Milletlerin Zenginliği'nde daha geniş bir politik ekonomi bağlamında özellikle devletle etkileşime girenler için kişisel çıkar peşinde koşmanın pozitif etkileri olmasının pek mümkün olmadığını belirtmiştir. Örneğin tüccarların çıkarları onları devleti kartel oluşturmaya, korumacılık yapmaya ve hatta savaş çıkarmaya için yönlendirir: "Doğrusunu söylemek gerekirse ticaret özgürlüğünün Büyük Britanya'da tamamen sağlanmasını beklemek burada James Harrington'ın Oceana'sının ya da Thomas More'un Ütopya'sının kurulmasını beklemekle aynı derecede saçmadır."

Yalnızca toplumun önyargısı değil aynı zamanda ele geçirilemez olan bir başka şey birçok bireyin kişisel çıkarıdır ve bunlar karşı konulamaz bir şekilde muhalefet oluşturur."³⁷ Tüccarların tekel-lerden elde ettiği cüzi kazançlar imparatorluk ve savaş gibi du-

Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund, 1982). Bölüm A: 2: Of the love of Praise, and of that of Praise-worthiness; and of the dread of Blame, and of that of Blame-worthiness; Linkten erişilebilir: <http://oll.libertyfund.org/title/192/200125>.

36. Adam Smith, The Theory of Moral Sentiments, ed. D.D. Raphael and A.L. Macfie, vol. I of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund, 1982). Bölüm: B: 1, Of the beauty which the appearance of Utility bestows upon all the productions of art, and of the extensive influence of this species of Beauty; Linkten erişilebilir: <http://oll.libertyfund.org/title/192/200137> on 2011-05-30.

37. Adam Smith, An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations [Milletlerin Zenginliği], Vol. 1 ed. R.H. Campbell and A.S. Skinner, vol. II of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund: 1981). Bölüm: [IV.ii] CHAPTER II: Of Restraints upon the Importation from Foreign Countries of such Goods as can be Produced at Home. Linkten erişilebilir: <http://oll.libertyfund.org/title/220/217458/2313890> on 2010-08-23.

rumlarda halkın üstünde korkunç bir yük pahasıdır:

Amerikan ve Karayipler kolonilerimizin yönetimi için oluşturulan hukuk sisteminde, iç tüketicinin çıkarı üreticinin diğer ticaret anlaşmalarımıza kıyasla haddinden fazla israfa kurban edilmiştir. Koca bir imparatorluk, yalnızca diğer tedarikçilerimizin sağladığı malları almak zorunda müşteriler olan ülkeler yaratma amacıyla kurulmuştur. Bu tekelin elde edebileceği küçük bir fiyat artışı için üreticilerimiz, iç tüketiciler bu imparatorluğu sürdürme ve savunma yükünün tümünü üstlenmektedir. Bu nedenle ve yalnızca bu nedenle son iki savaşta iki yüz milyondan fazla harlandı ve yüz yetmiş milyonluk bir borç için daha sözleşildi ve hepsinin ötesinde bütün bunlar geçmiş savaşlarla aynı sebep için yapıldı. Bu borcun faizi yalnızca iddia edildiği üzere koloni ticareti yapan tekelin elde edeceği olağandışı kârdan fazla değildir aynı zamanda tüm bu ticaretin değeri ya da kolonilere ihraç edilen ürünlerin değerinin toplamından daha fazladır.³⁸

Dolayısıyla Smith'in, Oliver Stone'un Wall Street adlı filmindeki kurgusal karakter Gordon Gecko'nun sözleriyle "Açgözlülük iyidir." demesi hakkındaki görüşü (kişisel çıkara dayalı davranışın "açgözlülük" olduğunu varsayarak) "bazen evet bazen hayır"dır. Aradaki fark ise kurumsal düzendir.

Peki ya piyasanın bencil davranışları, mübadele sonucu hâsıl olmuş psikolojik tutumun bencilliği teşvik ettiğine dair ortak kanıya ne diyeceğiz? Piyasaların, piyasa etkileşimlerinin açgöz-

38. Smith, *An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* (Milletlerin Zenginliği), Vol.1 ed. R.H. Campbell and A.S. Skinner, vol. II of the Glasgow Edition of the Works and Correspondence of Adam Smith (Indianapolis: Liberty Fund: 1981). Bölüm: [IV.viii] CHAPTER VIII: Conclusion of the Mercantile System. Linkten erişilebilir: <http://oll.libertyfund.org/title/200/217484/2316261> on 2010-08-23.

lülük miktarını ya da bencil olma eğilimi artırması bakımından piyasalara müdahale eden ve onları baskılayan devletler tarafından yönetilen toplumlarda gözlemlenenden fazla bencillığe ve açgözlülüğe teşvik ettiğini düşünmek için iyi bir sebep yoktur. Aslında piyasa en bencilce olanlar kadar en altruistik olanların da amaçlarını barış içinde gerçekleştirmesini mümkün kılar. Hayatını başkalarına yardım etmeye adanmışlar, amaçları kendi servetlerini artırmak olanlardan daha az olmayacak şekilde piyasayı kullanırlar. Hatta servetini artırma amacına sahip olanlardan bazıları bile başkalarına yardım etme kabiliyetini artırmak amacıyla varlık biriktirir. George Soros ve Bill Gates buna örnektir; muazzam büyüklükteki hayır amaçlı aktiviteleri aracılığıyla en azından kısmen başkalarına yardım etmek için çok büyük miktarda para kazanırlar. Kâr amaçlı refah yaratımı onları cömert kılar.

Bir yardımsever ya da aziz, zenginliği en çok sayıda insana yiyecek, giyecek ve rahatlık sağlamak için kullanmak ister. Piyasalar ona ihtiyacı olanlar için battaniye, yiyecek ve ilaçlar için en düşük fiyatı bulmayı sağlar. Piyasalar talihsiz olanlara yardım etmek için kullanılabilecek refah ve başkalarına yardım etme kabiliyetimizi maksimuma çıkaracak hayır kuruluşlarını tesis etmemizi sağlar. Piyasalar hayırseverler için hayır yapmayı mümkün hale getirir.

İnsanların amaçlarını yalnızca “kişisel çıkarlarıyla” tanımlamak sıklıkla yapılan bir hatadır ve dolayısıyla “bencillik” ile karıştırılır. Kişilerin piyasadaki amaçları aslına bakılırsa kendi amaçlarıdır ancak amaçları olan kişiler olarak bizler aynı zamanda başkalarının çıkarları ve iyiliğiyle ilgileniriz -aile üyelerimiz, arkadaşlarımız, komşularımız hatta hiç tanışmadığımız tamamen yabancı olduğumuz insanlar. Aslına bakılırsa piyasa insanların hiç tanımadıklarımız dâhil olmak üzere diğerlerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmasına yardımcı olur.

Philip Wicksteed piyasa mübadelelerindeki güdülerin incelikli bir şekilde ele alınmasını önerdi. Piyasa mübadelelerine girenlerin güdülerini (örneğin bir kişi markete yoksullara yemek almak için gitmiş olabilir) tanımlamak için “bencillik” yerine “non-tuizm”³⁹ terimini icat etti.

Arkadaşlarımıza hatta uzaktaki yabancılara yardım etmek için ürünlerimizi satabiliriz ancak en düşük ya da en yüksek fiyat için pazarlık yaparken nadiren karşı tarafın iyiliğini düşünerek bunu yaparız. Eğer bunu yapıyorsak mübadele ile birlikte bir hediye de veriyoruzdur, bu da mübadelenin doğasını anlamsızlaştırır. Ödemesi gerekenden fazlasını ödeyenler nadiren iyi iş insanlarıdır ve H. B. Acton’ın *The Morals of Markets*⁴⁰ adlı kitabında söz ettiği gibi bir işi genel anlamda zararlı yürütmek hayırsever olmak için oldukça akılsız hatta aptalca bir yoldur.

Siyasete dâhil olanları, endüstri ve ticarete dâhil olanlara kıyasla daha fazla övenlere ilkinin çok fazla zarar verebileceğini ve az faydasının dokunduğunu hatırlatmak gerekir. Smith’ten önce yazan Voltaire aradaki farkı net olarak görmüştü. *Letters Concerning the English Nation*’daki (Voltaire tarafından akıcı bir şekilde konuşulduğu İngilizce dilinde yazılmış ardından Fransızca olarak tekrar yazılmış ve *Lettres Philosophiques* adıyla basılmıştır.) “On Trade” adlı makalesinde:

Fransa’da Marki unvanı sebepsiz yere onu kabul edecek herkese verildi; ve her kim olursa olsun en ücra vilayetlerden cüzdanında parayla ve sonu acı ya da ille ile biten

39. Ekonomik bir bağın spesifik karakteristiği “egoizm” değil “non-tuizm”dir. Philip H. Wicksteed, *The Commonsense of Political Economy, including a Study of the Human Basis of Economic Law* (London: Macmillan, 1910). Bölüm V: Business And The Economic Nexus. Linkten erişilebilir: <http://oll.libertyfund.org/title/1415/38938/104356> on 2010-08-23.

40. H.B. Acton, *The Morals of Markets and Related Essays*, ed. by David Gordon and Jeremy Shearmur (Indianapolis: Liberty Fund, 1993).

bir isimle Paris'e gelen herkes "Ben nasıl bir adamım!" diye kasılarak yürüyüp haykırabilir. Mevkime ve şeklime uygun bir adam! Ve bir tüccarı hükümdar kibriyle hor görebilir; mesleğinin sık sık hor görüldüğünü duyan tüccarın ise buna karşılık yüzü kızarabilir. Yine de ben hangisinin millet için daha faydalı olduğundan emin değilim; mümkün olan en çok şekilde pudralanmış, Kral'ın tam olarak hangi saatte yatıp kalktığını bilen; ve kendisini ihtişamın ve devletin rüzgârına kaptırmış aynı zamanda Başbakan'ın kapısında köle gibi davranan bir soylu mu; ya da ülkeyi zenginleştiren, muhasebe ofisinden Surat ve Kahire'ye emirler gönderen ve dünyanın mutluluğuna katkı sağlayan bir tüccar mı?⁴¹

Günümüz siyasetçileri ve entelektüelleri onları hor gördüğünde ve şu ve ya bu nedenle nutuk çekip azarladığında tüccarların ve kapitalistlerin yüzü kızarmamalıdır çünkü tüm bunlar olurken politikacılar el koymak ve antikapitalist entelektüeller ise kızmak ancak açgözlü bir şekilde tüketmek için tüccarların, kapitalistlerin, işçilerin, yatırımcıların, zanaatkarların, mucitlerin ve diğer üretken üreticilerin refah yaratmasını ister.

Piyasalar ne insanların bencil olması gerektiğine dair ön şarta siyasetten daha çok bağlıdır. Ne de piyasa mübadeleleri bencil davranış ya da güdülerini cesaretlendirir. Fakat siyasetin aksine gönüllü katılımcılar arasındaki serbest mübadele cömertlik, arkadaşlık ve sevginin filizlenmesi için gerekli olan refah ve barış ortamını yaratır. Adam Smith'in çok iyi anladığı şekilde bunun hakkında söylenmesi gereken şeyler vardır.

41. Voltaire, *Letters Concerning the English Nation*, ed. Nicholas Cronk (Oxford: Oxford University Press, 1999), syf. 43.

AYN RAND VE KAPİTALİZM: AHLAKİ DEVRİM

David Kelley

Bu makalede objektivist filozof David Kelley, günümüz dünyasının temellerini tamamlamak ve kapitalizm tarafından sağlanan kazançların korunması adına “dördüncü devrimi” öneriyor.

David Kelley, objektivizm felsefesinin geliştirilmesi ve yayılmasını amaçlayan The Atlas Society’nin başkanıdır. Kelley, *The Evidence of the Senses*, *The Art of Reasoning* (ABD’de mantık üzerine en sık kullanılan ders kitaplarından biri), *A Life of One’s Own: Individual Rights and the Welfare State* ve diğer kitapların yazarıdır. Vassar ve Brandeis üniversitelerinde felsefe eğitimi vermiştir ve Harper’s, *The Sciences*, *Reason*, *Harvard Business Review* ve *Barron’s* dâhil olmak üzere birçok popüler yayın için yazmıştır.⁴²

“Dünyayı yeniden başlatacak güç ellerimizdedir.”

Thomas Paine, Common Sense, 1792

Finansal piyasalardaki kriz tahmin edilebilir bir anti-kapitalist duygu sağanağını tetikledi. Krizin temel sebebi hükümet regülasyonları olsa da, anti-kapitalistler ve onların medyada görünür kılanlar piyasayı suçlayıp yeni kısıtlamalar için çağrıda bulundu. Hükümet hâlihazırda finansal piyasalara eşi benzeri görülmemiş ölçüde müdahale etmeye çabalarken, öyle görünüyor ki yeni

42. Makale yazarın izniyle yeniden basılmıştır. *The New Individualist*, Bahar 2009

ekonomik kontroller Wall Street'in ötesine geçecek. Karma ekonomimizde üretim ve ticarete ilişkin regülasyonlar hükümetimizin yaptığı iki temel şeyin başında geliyor. Diğeri ise yeniden dağıtımdır, yani gelir ve zenginliği bir elden alıp ötekine vermektir. Bu dünyada antikapitalistler zenginler üzerindeki yeni vergilerle birlikte güvenceli sağlık hizmeti gibi devlet tarafından sağlanan yeni haklar için anı gereğinden fazla yakaladı. Ekonomik kriz, Barack Obama'nın seçilmesiyle birlikte, yeniden dağıtım için muazzam büyüklükte hapsedilmiş bir duyguyu ortaya çıkardı.

Bu duygu nereden geliyor? Bu sorunun cevabını temel terimlerle vermek için kapitalizmin çıkış noktasına geri dönmemiz ve yeniden dağıtım için sunulan argümanlara daha yakından bakmamız gerekiyor.

Kapitalist sistem 1750 ile 1850 arasındaki 3 devrim sonucunda rüştünü ispat etti. Birincisi siyasal devrimdi: Liberalizmin zaferi, özellikle doğal haklar doktrini ve devletin bireysel hakları ve mülkiyet haklarını koruyacak şekilde sınırlandırılması. İkinci devrim Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği'nde örneğini gördüğümüz ekonomik anlayışın doğuşuydu. Smith, insanları ekonomik çıkarların peşinde koşması için özgür bıraktığımızda ortaya çıkanın kaos değil kendiliğinden doğan düzen olduğunu kanıtladı. Bu düzen, bireylerin eylemlerinin birbiriyle uyumlu olduğu ve devletin ekonomiyi yönettiği duruma göre daha fazla refah yaratan bir piyasa sistemiydi. Üçüncü devrim, elbette Sanayi Devrimiydi. Teknolojik inovasyon insanın üretim gücünü büyük ölçüde katlayacak bir manivela etkisi yarattı. Bunun etkisi yalnızca herkes için yaşam standartlarını yükseltmek olmadı aynı zamanda geçmiş zamanlarda hayal dahi edilemeyecek servetler kazanma olasılığı için girişimci bireylerin gözünü açtı.

Siyasal devrim, bireysel haklar doktrininin zaferine ahlaki idea-

lizm ruhu eşlik etti. Bu, insanın tiranlıktan kurtuluşu, toplumdaki yeri ne olursa olsun her bireyin kendi için bir amacı olduğunun kabulüydü. Ancak iktisadi devrim ahlaki olarak muğlak terimlerle ifade edildi: İktisadi bir sistem olarak kapitalizm büyük ölçüde günah olarak görüldü. Refah arzusu bencillığe ve para hır-sına karşı Hristiyan öğütün gölgesi altında kaldı. Kendiliğinden doğan düzenin ilk araştırmacıları ahlaki bir paradoks ileri sür-düklerinin bilincindeydi. Bernard Mandeville'in ifade ettiği şek-liyle paradoks kişisel günahların toplum için fayda üretmesiydi.

Piyasa eleştirmenleri her zaman ahlakla ilgili bu şüphelerden yararlanmışlardır. Sosyalist hareket kapitalizmin bencillığı, sö-mürüyü, yabancılaşmayı ve adaletsizliği beslediğine yönelik iddialarla sürdürüldü. Daha yumuşak bir biçimde, aynı inanç “toplumsal adalet” adı altında hükümet programlarıyla insanla-rın gelirlerini yeniden dağıtan refah devletini yarattı.

Kapitalizm ortaya çıktığı muğlaklıktan asla kaçamadı. Getirdiği refah için değer gördü; siyasal ve entelektüel özgürlüğün öncül koşulu olduğu için değer gördü. Ancak çok az savunucusu kapi-talizmin merkezindeki yaşam tarzının -üretim ve ticaret aracılı-ğıyla kişisel çıkar peşinde koşmak- asil ya da ideal şöyle dursun, ahlaken saygın olduğunu açıklamaya hazırdır.

Piyasa karşı ahlaki antipatinin nereden geldiğiyle alakalı bir gizem bulunmuyor. Diğer birçok kültürde olduğu gibi Batı kültüründe derin kökleri olan altruizm etiğinden kaynak-lanıyor. Altruizmin standartlarına göre kendi çıkarının pe-şinden koşmak en iyi ihtimalle nötr bir eylemken, en kötü ihtimalle suçtur. Piyasada başarıya gönüllü ticaret ve başka-larının isteklerini tatmin ederek ulaşıldığı doğrudur. Ancak başarı sağlayanların kişisel kazanç tarafından güdülendiği de doğrudur ve etik sonuçlar kadar güdülerle de ilgilenir.

Günlük konuşmada “altruizm” terimi sık sık kibarlık ve nezaketten daha fazlasını kastetmeyecek şekilde kullanılıyor. Ancak tarihsel ve felsefi olarak gerçek anlamı fedakârlıkta bulunmaktır. Terimi bulan sosyalistler için bunun ima ettiği şey bireyin geniş toplum içerisinde kaybolmasıydı. Ayn Rand’ın söylediği gibi, “Altruizmin temel prensibi insanın kendisi için var olma hakkının olmadığıdır, başkalarına hizmet var oluşunun tek meşruiyetidir ve kişinin en önemli ahlaki görevi, erdemi ve değeri fedakârlıkta bulunmaktır.” Altruizm tam anlamıyla yeniden dağıtımına neden olan hükümet programlarını savunmak için kullanılan çeşitli “toplumsal adalet” anlayışları için temel oluşturur. Bu programlar kendilerini desteklemek için zorunlu bir şekilde insanların vergilendirilmesini temsil eder. Bireyin kolektif bir kaynak, başkalarının amaçları için araç olarak kullanımını temsil eder. Ve kapitalizmi savunan herkese ahlaki zeminde karşı çıkmaları gerekmesinin temel nedeni budur.

Toplumsal Adalet İçin Talepler

Toplumsal adalet için talepler, refah devletçiliği ve eşitlikçilik diye adlandıracağım iki farklı formdadır. Refah devletçiliğe göre bireylerin yaşamak için gerekli olan minimum düzeyde yiyecek, barınak, giyecek, sağlık yardımı, eğitim vb. şeylere sahip olmaya hakları vardır.

Tüm üyelerinin bu gerekliliklere sahip olmasını sağlamak ise toplumun görevidir. Ancak *laizzes-faire* sistemi tüm bunları herkese garanti etmemektedir. Refah devletçiliğini savunanlar kapitalizmin ahlaki sorumluluğunu yerine getiremediğini ileri sürer ve bu yüzden bu ürünler, onlara kendi çabaları sonucunda sahip olamayanlara devlet eylemi vasıtasıyla sağlanmak zorundadır.

Eşitlikçiliğe göre bir toplum tarafından yaratılan refah adil şekilde dağıtılmak zorundadır. İnsanların başkalarından 15 ya da 50 ya da 100 kat fazla gelire sahip olması adil değildir. Ancak *laizzes-faire* sistemi gelir ve zenginlikteki eşitsizliklere izin vermekte ve cesaretlendirmektedir. Bu yüzden de adil değildir. Eşitlikçiliğin alametifarikası gelir dağılımına yönelik istatistiklerin kullanımıdır. Örneğin 2007’de en yüksek ABD’deki en yüksek %20’lik gelir dilime mensup hane halkı toplam gelirin %50’sine sahipken, en düşük %20’lik dilim %3,4’üne sahipti. Eşitlikçiliğin amacı aradaki bu farkı azaltmaktır; daha fazla eşitlik yolunda her değişiklik bir kazanç olarak değerlendirilir.

Bu iki toplumsal adalet kavramı arasındaki farklılık, mutlak ve görece refah arasındaki farktır. Refah devletçiliği insanların minimum yaşam standartlarına sahip olmasını istemektedir. Bu taban ya da “emniyet ağı” olduğu sürece, başkalarının ne kadar engin olduğu ya da zengin ve yoksul arasında ne denli eşitsizlik olduğu önemli değildir. Yani refah devletçiliğini savunanlar öncelikle belirli bir yoksulluk düzeyinin altındaki ya da hasta ya da işsiz ya da başka bir şekilde muhtaç kişilerin faydalanacağı programlarla ilgilenir. Öte yandan eşitlikçiler görece refahla ilgilenir. Eşitlikçiler sık sık iki toplumdan, yaşam standartları genel olarak daha düşük olmasına rağmen zenginliğin daha eşit bir şekilde paylaştırılmış olanı tercih edeceklerini söylemektedir. Bu nedenle eşitlikçiler artan oranlı vergilendirme gibi yalnızca en alttakiler için değil tüm gelir grubu için yeniden dağıtım amaçlayan hükümet programlarını uygun görmeye eğilimlidir. Aynı zamanda eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin kamulaştırılması, piyasadan tamamen koparılıp herkes için daha uygun ve daha çok eşit hale getirilmesini desteklemeye de meyillilerdir.

Şimdi sırayla bu iki toplumsal adalet kavramını değerlendirelim.

Refah Devletçiliği: Seçilmemiş Yükümlülük

Refah devletçiliğinin temel dayanak noktası insanların yiyecek, barınak ve tıbbi yardım gibi ürün ve hizmetlere hakkı olduğudur. Bunlara sahip olmak haklarıdır. Bu varsayıma dayanarak bir hükümet programından yardım alan kişi, bir ürün sattığında parasını alan satıcı gibi hakkı olanı almaktadır. Devlet sosyal yardım dağıttığında tıpkı bir satıcıya dolandırıcılığa karşı koruduğu gibi hakları koruyordur. İki durumda da minnettarlık için herhangi bir neden yok. Sosyal haklar ya da daha sık kullanılan adıyla pozitif haklar geleneksel liberal hayat, hürriyet ve mülkiyet hakları örnek alınarak yapılmıştır. Ancak önemli bir fark vardır. Geleneksel haklar başkalarının müdahalesi olmadan hareket etmek içindir. Yaşam hakkı insanın kendini koruması amacını taşır. Ancak bu doğal nedenlerle hatta zamansız ölümden muaf olma hakkı değildir. Mülkiyet hakkı özgür bir şekilde alıp satmak ve doğada sahip olan ürünleri mülk edinme hakkıdır. Mülk peşinde koşmak haktır ancak doğadan ya da devletten bir miras talep etmek hak değildir; kişinin bir şey elde edeceği garanti değildir. Dolayısıyla bu haklar, kişinin seçtiği şekilde davranmasına karışmama, kısıtlamama, engel olmama gibi yalnızca negatif zorunluluklar dayatmaktadır. Eğer kendimi toplumdan tamamen uzaklaşmış bir şekilde -örneğin ıssız bir adada- düşünürsem tüm haklarım güvence altında olur. Çok uzun ve iyi bir hayat sürmeye bilirim ama cinayet, hırsız ve saldırıdan tamamen kurtulmuş bir yaşamım olur.

Aksine, sosyal haklar kişinin, eylemlerinden bağımsız şekilde belirli mal ve hizmetlere sahip olma hakkı olarak düşünülmüş; eğer bir kişi kendisi sahip olamazsa başkaları tarafından sağlanan ürünler üzerinde hakkı vardır. Bu yüzden sosyal haklar başka insanlara pozitif zorunluluklar dayatır. Eğer yemeye hakkım varsa bir başkasının ekin ekme zorunluluğu vardır. Eğer bir şeyin

ücretini ödeyemiyorsam bir başkasının benim için onu alma zorunluluğu vardır. Refah devletçiliğini savunanlar bazen bu zorunluluğun herhangi bir bireyin değil tüm toplum üzerine yüklendiğini söyler. Ancak toplum ahlaki özne olmak şöyle dursun bireysel üyeleri üzerinde bir oluşum değildir, yani bunun gibi her zorunluluk bireyler olarak bizlerin sırtına yüklenecektir. Örneğin hükümet programlarıyla sağlanan sosyal haklar belli bir yere kadar tüm vergi mükelleflerine dağıtılmış bir zorunluluktur.

Öyleyse etik bir bakış açısıyla refah devletçiliğinin özü bir insanın ihtiyacının diğer insanlar için bir borç talep olduğu önermesidir. Bu önerme yalnızca bir şehir ya da ulus için geçerli olabilir. Tüm insanlığı içine alamaz. Ancak doktrinin tüm versiyonlarında bu önerme kişiyle olan ilişkiden, yardım etmeyi tercih etmenden ya da onu yardım edilmeye değer görmenden bağımsızdır. Bu yalnızca onun ihtiyacından ortaya çıkmış seçilmemiş bir yükümlülüktür.

Ancak bu tahlili bir adım ileriye götürmeliyiz. Eğer ıssız bir ada da yaşıyorsam etrafta mal ve hizmetleri sağlayacak başka kimse olmadığından elbette sosyal haklarım olmayacaktır, aynı nedenle henüz tıbbi keşfetmemiş ilkel bir toplumda yaşasaydım tıbbi yardıma hakkım olmayacaktı. Sosyal hakların içeriği bahsi geçen toplumlardaki iktisadi zenginlik ve üretim kapasitesi seviyesiyle ilgilidir. Buna bağlı olarak bireylerin başkalarının ihtiyaçlarını tatmin etme zorunlulukları da bunu yapabilme kabiliyetlerine bağlıdır. Kendim için üretmediğim bir şeyi başkasına sağlayamamakla suçlanmam.

Üretebildiğimi ancak basitçe üretmemeyi seçtiğimi varsayalım? Mevcut durumdan daha fazla gelir elde ederek vergilerimle, aksi takdirde aç kalacak, bir insanı destekleyebileceğimi varsayalım? Bu insanın batırına daha fazla kazanmak için daha fazla çalışmak

zorunda mıyım? Buna evet diyecek hiçbir refah devletçiliğini savunan düşünür tanımıyorum. Başka bir insanın ihtiyacı nedeniyle benim üzerime dayatılan ahlaki talep yalnızca üretmeye ilişkin yeteneğimle değil aynı zaman gönüllüğüme de bağlıdır.

Ve bu bize refah devletçiliğinin etik açıdan odak noktası hakkında önemli bir şey anlatır. Refah devletçiliği, bunu başarma konusunda başarılı olması şöyle dursun, insan ihtiyaçlarını tatmin etme amacıyla bir zorunluluk ileri sürmüyor. Bilakis bu yükümlülük şarta bağlıdır. Bu şart da refah yaratmada başarılı olanların bunu yalnızca başkalarıyla bu refahı paylaşmayı kabul ederek yapabileceğidir. Amaç ihtiyacı olana yardım etmekten çok hünarlı olanı mukayyet etmektir. Buradaki üstü kapalı varsayım, bir insanın yeteneğinin yalnızca başkalarının hizmetine sunulduğu takdirde kullanılabilecek toplumsal mallar olduğudur.

Eşitlikçilik: “Adil” Dağıtım

Eğer eşitlikçiliğe dönecek olursak aynı noktaya farklı bir mantıki rota izleyerek ulaştığımız fark ederiz. Eşitlikçiliğin ahlaki çerçevesi haklar yerine adalet kavramı üzerinden şekillenmiştir. Eğer topluma bir bütün olarak bakarsak gelir, zenginlik ve gücün bireyler ve gruplar arasında belirli şekillerde dağıldığını görürüz. Temel soru şudur: Mevcut dağılım adil midir? Eğer değilse o zaman hükümet yeniden dağıtım programlarıyla düzeltilmelidir. Kusursuz bir piyasa ekonomisi elbette bireyler arasında bir eşitlik yaratmaz. Ancak az sayıda eşitlikçi sonuçlar açısından katı bir eşitliğin adalet tarafından gerekli kılındığını iddia eder. Konuya ilişkin en yaygın pozisyon eşit sonuçları uygun gören bir bakış ve eşitlikten her feragatin tüm topluma olan faydası açısından gerekçelendirilmesidir. Bu nedenle İngiliz yazar R. H. Tawney “İnsanlar arasındaki koşulların eşitsizliği ancak toplumun ihtiyacı

olan hizmet sağlamak için gerekli bir şart olduğu halde mantıklıdır.” demiştir. John Rawls’un ünlü “Farklılık İlkesi” -eşitsizliklere toplumdaki en dezavantajlı kesim lehine sonuç verdiği takdirde izin verilebilir- bu yaklaşımın en güncel örneğidir. Başka bir deyişle eşitlikçiler bu katı dengeleme arayışının üretim üzerindeki talihsiz sonuçlar üreteceğinin farkındadır. Herkesin toplumsal refaha eşit derecede katkıda bulunmadığını kabul ederler. Bu nedenle insanlar, elinden gelenin en iyisini ortaya koyması için, bir noktaya kadar üretim yeteneğine uygun şekilde ödüllendirilmek zorundadır. Ancak bu gibi farklılıklar kamu yararı için gerekli olanlarla sınırlandırılmalıdır.

Bu ilkenin felsefi temeli nedir? Eşitlikçiler genellikle mantıki olarak temel adalet ilkesini takip ettiklerini iddia eder: İnsanlara yalnızca ahlaki açıdan farklılık gösteriyorlarsa farklı davranılabilir. Eğer bu temel prensibi gelir dağılımına uygulayacak olursak, toplumun esas itibariyle gelir dağılımı eylemine dâhil olduğunu varsaymalıyız. Ancak bu varsayım açıkça yanlıştır. Piyasa ekonomisinde, herkesin geliri milyonlarca bireyim -tüketiciler, yatırımcılar, girişimciler ve işçiler- seçimiyle oluşur. Bu seçim arz ve talep yasası tarafından düzenlenir ve başarılı bir girişimcinin diyelim ki bir günlük işçiden çok kazanması tesadüf değildir.

Ancak bu toplum tarafından bilinçli bir gayenin sonucu değildir. 2007’de ABD’de en çok kazanan ünlü, 260 milyon dolar ile Oprah Winfrey’di. Bu “toplum”un onun bu kadar ettiğini söylemesinden dolayı değil milyonlarca hayranının onun şovunu izlemeye değer bulması nedeniyleydi. Şu an biliyoruz ki sosyalist bir ekonomide bile iktisadi sonuçlar hükümet planlamacılarının kontrolü altında değildi. Sonuçları bürokratik mücadeleler, karaborsa vb. tarafından belirlenen yozlaşmış bir düzen olmasına rağmen burada bile bir kendiliğinden doğan bir düzen vardır.

Gerçek bir dağıtım eyleminin yokluğunda eşitlikçiler toplumun, istatistiksel gelir dağılımını belirli bir insaf standardı doğrultusunda sağlamaktan sorumlu olduğunu öne sürmektedir. Neden? Çünkü refah üretimi ortak ve toplumsal bir süreçtir. Ticaret ve iş bölümü ile nitelenmiş bir toplumda kendi yetme amaçlı üretim yapılan bir topluma göre daha fazla refah üretilir. İş bölümü birçok insanın nihai ürüne katkı sunması anlamına gelir; ticaret ise daha da geniş bir kapsamda insanın üreticiler tarafından ortaya koyulan refahtan sorumlu olması anlamına gelir. Eşitlikçilerin dediğine göre üretim bu ilişkiler tarafından o kadar dönüştürülmüştür ki, toplum tümüyle üretim birimi ve refahın kaynağı olarak görülmelidir. En azından işbirlikçi ve işbirlikçi olmayan toplumlar arasında oluşan refah farkının kaynağı budur. Bu nedenle toplum işbirliğinin meyvelerinin adil bir şekilde tüm katılımcılar arasında dağıtıldığından emin olmalıdır.

Ancak bu argüman ancak iktisadi zenginliği bireysel katkıları izole etmenin imkansız olduğu anonim toplumsal bir üretim olarak değerlendirirsek geçerlidir. Ancak bu durumda üretim paylarını dağıtımcı bir adalet ilkesine göre düzenlemek gerekli olacaktır. Fakat bu varsayım da yine açıkça yanlıştır. Toplumsal ürün denilen bu muazzam yığın piyasada mevcut olan bireysel mal ve hizmetlerden oluşmaktadır. Bir ürün ya da hizmetin üretimine kimin ne kadar yardım ettiğini bilmek kesinlikle mümkündür. Ayrıca ürün bir firmada olduğu gibi bir grup insan tarafından üretiliyse, kimin ne yaptığı belirlenebilir. Sonuç olarak bir işveren işçilerine geçici bir hevesle iş vermez.

Bir işçi emeğinin nihai ürün üzerinde yaratacağı öngörülen fark amacıyla alınır. Bu durum, eşitsizlikler daha üretken olanın toplam toplumsal refahı artıracak şekilde eşitlikçiler tarafından kabul edilmiştir. Teşviklerin doğru kişilere gitmesini sağlayabilmek adına eşitlikçiler bile, Robert Nozick'in gözlemlediği gibi,

bireysel katkıları saptayabileceğimizi varsaymalıdır. Kısaca tüm bir piyasada istatistiksel bir gelir ya da refah dağıtımı yaparken adalet kavramına başvurmak için bir temel yoktur. Büyük bir pastanın masadaki bütün çocuklara adil olmayan çalışan iyi niyetli bir ebeveyn tarafından bölünmeye çalışıldığı fotoğraftan vazgeçmeliyiz.

Bu fotoğraftan vazgeçtiğimizde Tawney, Rawls ve diğerlerinin benimsediği, eşitlikler yalnızca herkesin çıkarın hizmet ediyorsa kabul edilebilir ilkesine ne olacaktır? Eğer bu adalet ile temellendirilemezse, o zaman bireyler olarak birbirimize karşı beslediğimiz bir zorunluluk olarak değerlendirilmek zorunda kalacaktır. Bu bilgileri değerlendirdiğimizde, sosyal hakların temeli olarak tanımlanan ilkenin aynısını görürüz. Bu ilke, üretken olanın emeğinin meyvelerini yalnızca başkalarına da faydalı olduğu sürece değerlendirebileceğidir. Üretmek, yaratmak ve gelir kazanmak için hiçbir mecburiyet yoktur. Ancak buna kalkışırsanız başkalarının ihtiyaçları sizim eylemlerinizi önünde bir sınır oluşturacaktır. Yeteneğiniz, inisiyatifiniz, zekânız, amacınıza bağlılığınız ve başarınızı mümkün kılan tüm diğer özellikleriniz sizi daha az yetenekli, inisiyatif, zekâ ve bağlılık sahibi insanlara karşı bir yükümlülük içerisine sokan bireysel ürünlerinizdir.

Başka bir deyişle her tür toplumsal adalet bireysel yeteneklerinizin toplumsal bir ürün olduğu varsayımına dayanır. Bu varsayım yalnızca kişinin kendi yeteneklerini daha az kabiliyetli olanları ayakları altına almak için kullanmaması anlamına gelmez. Ya da yalnızca iyilik ve cömertliğin önemli erdemler olduğunu da söylemez. Kişinin kendisini, en azından kısmen, başkalarına iyiliği adına bir araç olarak görmesini söyler. Ve burada konunun özüne geliyoruz. Başkalarının haklarına, kendi içinde bir amaçlı olduğunu kabul ederek, cansız objelere davrandığım gibi, kişisel memnuniyetimin araçları gibi davranmayarak saygı duymalı-

yım. Peki, neden kendimi de aynı şekilde değerlendirmem eşit derecede ahlaki değil? Neden itibar ve prensip sahibi bir insan olmama hürmeten başkalarının hizmeti için bir araç olmayı reddetmemeliyim?

Bireyci Etiğe Doğru

Ayn Rand'ın kapitalizm fikri, bir kişinin temelde ahlaki bir hak olarak kişisel çıkarının peşinde koşması ve altruizmi reddetmesini kabul eden bireyci bir etiğe dayanır.

Altruistler hayatın bize temel seçenek sunduğunu iddia eder: Ya başkalarını kendimize ya da kendimizi başkalarına feda etmeliyizdir. İkincisi altruist bir davranış biçimidir ve tek biçiminin yırtıcı bir hayvan gibi yaşamak olduğu varsayımına dayanır. Ancak Rand'a göre bu yanlış bir alternatiftir. Hayat iki taraftan da kimsenin feda edilmesini gerektirmez. Rasyonel insanların çıkarları çatışmaz ve biricik kişisel çıkarlarımızın peşinden koşmamız başkalarının çıkarlarıyla barışçıl ve gönüllü mübadele yoluyla başa çıkmamızı sağlar.

Neden olduğunu görmek için kişisel çıkarımıza nasıl karar verdiğimizize bakalım. Çıkar elde etmek istediğimiz bir değerdir: Refah, haz, güvenlik, sevgi, onur vb. Rand'ın etik felsefesi temel değer, summum bonum'un⁴³ hayat olduğuna dair anlayışa dayanır. Bu yaşayan organizmaların varlığı, bütün bir değerler olgusuna neden olan gereklerini karşılamak için daimi eylemler aracılığıyla kendilerini sürdürme ihtiyaçlarıdır. Hayatın olmadığı bir dünya gerçeklerin olduğu ancak değerlerin olmadığı, hiçbir devletin bir diğerinden daha iyi ya da daha kötü olduğunun söylenemeyeceği bir dünya olur. Bu nedenle bir kişinin çıkarı

43. En yüksek iyi anlamına gelir. (ç.n.)

olarak görmesi gereken şeyin hayatı olmasına ilişkin değerin temel standardı: Bir andan diğerine dek hayatta kalmak değil, akli melekelerini kullanma yoluyla tüm ihtiyaçlarını tatmin etmesidir.

İnsanın öncelikli yetenekli ve hayatta kalma aracı sahip olduğu akıl kapasitesidir. Bizim üretimle yaşamamızı sağlayan ve bu nedenle istikrarsız avcı ve toplayıcı seviyenin üzerine çıkmamızı sağlayan akıldır. Akıl bizim işbirliği yapmamızı ve bilgi aktarmamızı sağlayan dilin temelidir. Akıl soyut kurallar ile idare edilen toplumsal kurumların temelidir. Etiğin amacı hayatımıza hizmet edecek şekilde akılla uyumlu olarak hayat standartlarını sağlamaktır.

Akla uygun yaşamak için bağımsızlığı bir erdem olarak kabul etmek zorundayız. Akıl bireyin bir yeteneğidir. Başkalarından ne kadar çok şey öğrensek de düşünme eylemi bireyin zihninin içerisinde gerçekleşir. Bu hepimiz tarafından kendi zihinlerimizde başlatılmak ve kendi zihinsel çabamızla yönetilmek zorundadır. Bu nedenle akılcılık, kendi hayatlarımızı idare etmek ve sürdürmek konusunda sorumluluk sahibi olmayı kabul etmeyi gerektirir.

Akla uygun yaşamak için üretkenliği bir erdem olarak kabul etmek zorundayız. Üretim değer yaratma eylemidir. İnsanlar ne başka hayvanların yaptığı gibi ihtiyaçlarını doğadan sağlayarak ne de başkalarının sırtında parazit gibi yaşayarak güvenli ve tatmin edici bir hayat sürebilir. Rand diyor ki, “Eğer bazı insanlar kaba kuvvet ya da sahtekârlık, yağma, hırsızlık, üreten insanları dolandırmak ya da köleleştirmek yoluyla hayatını sürdürmeye çalışıyorsa, onları hayatta tutan tek şey köleleştirdikleri düşünmeyi tercih eden insanlar ve bu insanlardan yağmaladıkları mallardır.” Kabiliyeti olanları ve insana mahsus bir davranış biçimi

gösterenleri yok ederek varlığını sürdüren var olan bu gibi yağmacılar hayatta kalma yeteneğinden yoksun parazitlerdir.

Bencil kişi genellikle istediğini elde etmek için yalan söyleyecek, çalacak ve kendi arzularını tatmin etmek için başkaları üzerinde egemenlik kurmak gibi her şeyi yapacak biri olarak resmedilir. Çoğu insan gibi Rand da bu hayat tarzını ahlaksızca bulmaktadır. Ancak onun gerekçesi bunun diğer insanlara zararı dokunması değildir. Onun gerekçesi bunun kişinin kendisine zarar vermesidir. Öznel arzu bir şeyin kişinin çıkarına olup olmadığını göstermez ve hilekârlık, hırsızlık ve güç mutluluğa ya da başarılı bir hayata giden araçlar değildir. Bahsettiğim değerler objektif standartlardır. Bunlar insanın doğasına içkindir ve tüm insanlar için geçerlidir. Ancak bunların amacı herkesin “kendi içinde bir amacı olan en önemli değeri, hayatını, sağlamlasını ve sürdürmesini” mümkün kılmaktır. Bu nedenle etiğin amacı kendimizi nasıl feda edeceğimizi değil gerçek çıkarlarımızı nasıl elde edeceğimizi söylemektir.

Tüccar İlkesi

O zaman başkalarını nasıl ele almalıyız? Rand'ın toplumsal etiği iki temel ilkeye dayanır: Haklar ilkesi ve adalet ilkesi.

Haklar ilkesi başkalarıyla ilişkilerimizi gönüllü bir mübadele yoluyla barışçıl bir şekilde onları karşı güç kullanımında bulunmadan ele almamızı söyler. Bu kendi üretken çabamız temelinde bağımsız olarak yaşamamızı sağlayan yegâne yoldur; başkalarını kontrol ederek yaşamaya çalışanlar parazittir. Dahası düzenli bir toplumda kendi haklarımıza saygı duyulmasını istiyorsak başkalarının haklarına saygı duymak zorundayızdır. Ve ancak bu şekilde toplumsal etkileşimden kaynaklanan birçok faydayı elde

edebiliriz: Daha samimi kişisel ilişkilerdeki değerler kadar iktisadi ve entelektüel mübadele. Üretkenlik ve başka insanların kendi özgünlüğü gibi faydaların kaynağı akılcılıktır ve bunlar gelişmek için özgürlüğe ihtiyaç duyar. Eğer güç yoluyla yaşayacaksam amaçladığım değerlerin köküne saldırmış olurum. Rand adalet teorisine tüccar ilkesi isimlendirir: Ticaretle yaşamak, değere karşı değer önermek, ne kazanılmamış bir şeyin peşinden koşmak ne de hibe etmek. Onur sahibi bir insan kendi ihtiyaçlarını başkalarına dayatmaz: Her ilişkinin temeli olarak başkalarına bir değer sunar. Ancak başkalarının ihtiyaçları için seçilmemiş yükümlülükler altına girmeyi de kabul etmez. Kendi hayatına değer veren hiç kimse ucu açık şekilde başkasının bir sorumluluğundan mesul olmak istemez. Hiçbir özgür insan ise ne bir efendi ne de Sağlık ve İnsani Hizmetler Dairesi altında bulunmak istemez. Rand'ın gözlediği şekliyle ticaret ilkesi insanların birbirlerini özgür ve eşit şekilde ele alabilmelerinin tek yoludur.

Kısaca objektivist etik bireye tam anlamıyla kendi içinde anlamı olan bir şey olarak davranır. Buradan yapılacak çıkarım ise kapitalizmin tek adil ve ahlaki sistem olduğudur. Kapitalist bir toplum bireysel hakların tanınmasına ve korunmasına dayanır. Kapitalist bir toplumda insanlar zihinlerini kullanarak çıkarlarının peşinden koşmakta özgürdür. Ve her toplumda olduğu gibi doğa yasalarıyla kısıtlanmışlardır. Yiyecek, barınak, giyecek, kitaplar ve ilaç ağaçta büyümeyi; üretilmek zorundadır. Ve her toplumda olduğu gibi insanlar kendi doğalarının, bireysel yeteneklerinin, boyutlarıyla sınırlandırılmıştır. Ancak kapitalizmin dayattığı tek toplumsal sınırlama başkalarının hizmetini isteyenlerin bunun karşılığında bir değer sunmasının gerekliliğidir. Kimse başkasının ürettiklerine el koymak için devleti kullanmamalıdır.

Piyasadaki iktisadi sonuçlar -gelir dağılımı ve refah- insanların gönüllü eylem ve etkileşimlerine dayanır. Adalet kavramına so-

nuç değil iktisadi aktivite sürecinde başvurulur. Kişinin geliri, önerilen bir değere karşılık bir ödöl olarak, gönüllü mübadele yoluyla kazanıldıysa adildir Piyasadaki kişilerin ürünün değeri hakkındaki hükümlerini bir kenara koyarsak, ekonomistler uzun zamandır bir ürün için adil fiyat diye bir şeyin olmayacağını biliyor. Aynı şey insan eliyle yapılan verimli hizmetler için de geçerlidir. Bu kendi değerimi gelirimle ölçmem gerektiği anlamına gelmez. Ancak başkalarıyla ticaret yaparak yaşamak istiyorsam onlardan kişisel çıkarlarım için kendilerini feda etmelerini bekleyemem.

Seçilmiş Bir Değer Olarak Hayırseverlik

Peki ya yoksul, engelli ya da yaşamına sürdürmekten aciz kimse-ler ne olacak? Toplumsal sistem hakkında sorduğumuz ilk soru olmadığı sürece bu sorulması gereken bir sorudur. Bir toplumu değerlendirmek için öncelikli olarak onun toplumun en az üretken üyelerine nasıl davrandığına bakmak altruizmin bir mirasıdır. Hz. İsa “Ne mutlu alçak gönüllü olanlara”; “ne mutlu yumuşak huylu olanlara” demiştir. Ancak adalet içinde yoksul ya da yumuşak huylu olanlara özel bir itibar göstermek ya da onların ihtiyaçlarını öncelikle görmek için bir temel yoktur. Kimsenin özgür ve aç olmadığı kolektivist bir toplumla, herkesin özgür olduğu ancak birkaç kişinin açlık çektiği bireyci bir toplum arasında tercih yapmak zorunda kalsam ikinci ve özgür olan toplumu seçmenin ahlaki bir seçim olacağını düşünüyorum. Hiç kimse, hayatı buna bağlı olsa bile, bir başkasını rızası olmadan kendisine hizmet ettirme hakkına sahip değildir.

Ancak karşı karşıya olduğumuz seçim bu değil. Aslına bakılırsa yoksullar kapitalizmde sosyalizme hatta refah devletine kıyasla çok daha iyi durumdalar. Geçmişte Sovyetler Birliği’ndeki gibi

hiç kimsenin özgür olmadığı toplumlar çok sayıda insanın açlık çektiği toplumlar olduğu tarihsel bir gerçektir.

Çalışma kabiliyeti olanların, en hızlı şekilde piyasa düzeninde gerçekleşen, iktisadi ve teknolojik gelişmede hayati bir çıkarları vardır. Sermaye yatırımı ve makine kullanımı başka türlü geçine-meyecek kişilerin istihdam edilmesini sağlamıştır.

Örneğin bilgisayarlar ve iletişim ekipmanları günümüzde ciddi bir engele sahip insanların evinden çalışmasını mümkün kılmıştır.

Açık bir şekilde çalışamayacak olanlar için de özgür toplum-lar her zaman piyasa dışında sayısız türde özel yardım ve hayır sağlamıştır: Yardım kurumları, hayır cemiyetleri vs. Açık olmak gerekirse bu bakımdan bireycilik ile hayırseverlik arasında bir rezat oluşmamaktadır. Başkalarıyla ilgilenmek yoluyla elde etti-ğimiz türlü fayda ışığında, diğer insanları onların talihsizlikleri anlamak için genel bir hayırseverlik ruhuyla umursamamız ve kendi çıkarlarımızı feda etmememiz gerektiği zamanlarda onlara yardım etmemiz doğaldır. Ancak bireyci ve altruist hayırseverlik fikri arasında büyük farklar bulunmaktadır.

Bir altruist için başkalarına karşı cömertlik etik bir önceliktir ve “canını yakana dek ver” prensibiyle kendini feda etme noktasına kadar taşınmalıdır. Elindeki vermek bir kişinin sahip olduğu de-ğerlerden ve alıcının bu hakkı sahip olmasından bağımsız olarak bir ahlaki görevdir. Bireyci bir kişi içinse cömertlik, başkalarının iyiliğini verdiğimiz önem dâhil olmak üzere, değerlerimizin pe-şinden koşmak için geçerli birçok araçtan biridir. Bu kişinin di-ğer değerleri bağlamında “faydalı olacağı zaman ver” prensibiyle yapılmalıdır. Bu ne bir görevdir ne de alıcıların buna dair bir hakkı vardır. Bir altruist cömertliği yetenekli, başarılı, üretken ya da zengin olmakla ilgili utanç verici ya da şüpheli bir şey olduğu varsayımına dayanarak işlenen suçun bir kefareti olarak değer-

lendirmeye eğilimlidir. Bir bireyci ise kişisel özellikleri önemli erdemler olarak değerlendirir ve cömertliği bunlar içinde gurunun bir göstergesi olarak görür.

Dördüncü Devrim

Başlangıçta kapitalizmin, her biri geçmişle radikal bir kırılma oluşturan üç devrimin sonucu olduğunu söyledim. Siyasal devrim bireysel hakların üstünlüğünü ve devletin insanın efendisi değil hizmetkârı olduğuna ilişkin ilkeyi tesis etti. İktisadi devrim piyasaların anlaşılmasını beraberinde getirdi. Sanayi Devrimi üretim süreciyle zekâyâ başvuruyu genişletti. Ancak insanlık ahlaki geçmişiyle ilişkisini hiç kesmedi. Bireysel yeteneğin toplumsal bir ürün olduğuna dair ahlaki ilke özgür bir toplumla uyumsuzdur.

Eğer özgürlük hayatta kalma ve ilerlemek ise, dördüncü bir devrim olan, bireyin kendisi için yaşama hakkını tesis edecek ahlaki bir devrime ihtiyacımız var.

BÖLÜM III: GELİRİN ÜRETİMİ VE DAĞILIMI

PIYASA EKONOMİSİ VE GELİR DAĞILIMI

Ludwig Lachmann

Bu makalede seçkin ekonomist Ludwig Lachmann serbest piyasa ekonomisine yönelik “toplumsal adalet” eleştirilerini inceliyor ve tutarsızlıklarını ortaya çıkarıyor. “Sahiplik” ve “zenginlik” arasındaki farkı açıklıyor ve mülkiyete (sahipliğe) saygının piyasa aracılığıyla muazzam bir yenisinden dağıtım nasıl uyumlu olduğunu gösteriyor. Bu makale kapitalist düzende toplumsal ve ekonomik ilişkilerin dinamiğini anlamak açısından önemlidir.

Ludwig Lachmann (1906-1990) doktorasını Berlin Üniversitesi’nden almıştır. Almanya’da 1933 yılında araştırmalarına devam edeceği London School of Economics için ayrılmıştır. Lachmann sermaye teorisi, iktisadi büyüme ve iktisat ile sosyolojinin metodolojik temelleri gibi konularda önemli katkılar yapmıştır. *Capital and Its Structure*; *The Legacy of Max Weber*; *Macro-Economic Thinking and the Market Economy*; *Capital, Expectations, the Market Process* ve *The Market as an Economic Process* gibi kitapların yazarıdır.

Makale ilk olarak 1956’da yayınlanmış halinin çok az kısaltılmış halidir.

Şu an kim, 30 yıl önce Profesör Mises’in belirttiği gibi, siyasal otorite tarafından yapılan her müdahalenin bu ilk müdahalenin gerçekleşmesi nedeniyle oluşan kaçınılmaz ekonomik etkiyi engellemek için daha çok müdahaleye sebep olduğundan şüphe

etmektedir? Kim devlet güdümlü ekonominin en küçük şekilde işlemesi için enflasyon ortamına ihtiyaç duyduğunu inkâr eder ve kim “kontrollü enflasyon”un etkilerinin ne kadar ölümcül olduğunu bilmemektedir? Buna rağmen şu an bazı ekonomistler herkesin bildiği kalıcı enflasyona övgü niteliğindeki “daimi enflasyon” terimini icat etti. Ancak bir kimsenin buna kanması pek mümkün değil. Piyasa ekonomisinin en elverişsiz durumlarda bile “idari açıdan kontrol edilen” bir kaostan düzen çıkartacağını göstermek için yakın zamandaki Alman örneğine gerek yoktur.

Gönüllü işbirliği ve küresel çapta bir bilgi değişimine dayanan bir ekonomi organizasyon ister istemez herhangi hiyerarşik bir yapıya karşı üstündür. Bu hiyerarşik yapıda emri verecek kişilerin nitelikleri için bir testin varlığı da sonucu değiştirmez. Aklını kullanan ve tecrübelerinden ders çıkaranlar bunu önceden biliyordu, bunu yapmayanların ise şu an bile öğrenmesi mümkün görünmüyor.

Bu durumla karşı karşıya geldiklerinde piyasa ekonomisi karşıtları bulundukları yeri değiştirdi; şimdilerde ona ekonomik temelden ziyade “toplumsal” temelde karşı çıkıyorlar. Onu verimli olmamaktan ziyade adil olmamakla suçluyorlar. Şu an refah sahibi olmanın “bozucu etkisi” üzerinde duruyor ve “piyasa referandumuna birden fazla oy vermeyle etki edildiğini” iddia ediyorlar. Refah sahibi olanlar toplumsal gelirden “adil olmayan bir pay” aldığı ve aynı zamanda toplum üretim yapısını etkilediği -çok fazla lüks ürün ve çok az zorunlu gereksinim maddesi- için refah dağılımının üretim ve gelir dağılımını etkilediğini gösteriyorlar. Dahası refah sahibi olanlar mevcut tasarrufun büyük kısmını elinde bulundurduğu için sermaye birikimi ve bu nedenle ekonomik gelişmeyi de belirliyor.

Bazı muhalifleri, refah dağıtımının iktisadi güçleri oyununun

kümülatif bir sonucu olduğunun anlamı olduğunu tamamen inkâr etmiyor ancak birikmenin bugünü geçmişin kölesi haline getirecek şekilde işlediğini düşünüyor.

Günümüz gelir dağılımı günümüz refah dağılımı tarafından şekillendirilmiştir ve bugünün refahının bir kısmı geçmişte biriktirilmiş olsa bile yakın geçmişte refah dağıtımının etkisini yansıtan süreçler sonucunda biriktirilmişti. Piyasa ekonomisi muhaliflerinin argümanları ekseriyetle, ilerici toplumlarda bile söylendiği üzere mülk sahiplerinin çoğunluğunun refahına borçlu olduğu, “miras” kurumuna dayanmaktadır.

Bu argüman günümüzde, gerçekten ekonomik özgürlük taraftarı olanlar tarafından bile, yaygın şekilde kabul edilmektedir. Bu tür insanlar örneğin veraset vergisiyle “refahın yeniden dağıtımının” istenmeyecek sonuçlar doğurmayacak şekilde toplumsal olarak arzu edilir ekonomik sonuçları olacağına inanmaktadır.

Buna karşılık böyle tedbirler bugünü geçmişin “satılmaz mülklerinden” kurtaracağı için aynı zamanda bugünün gelirlerini günümüz ihtiyaçlarına göre ayarlamaya yardımcı olacaktır. Refah dağılımı piyasa için kıyas noktasıdır ve bunu değiştirerek piyasa mekanizmasına müdahale etmeden sonuçları değiştirebiliriz! Buradan yalnızca mevcut refahı sürekli olarak yeniden dağıtacak politikalar eşliğinde piyasa sürecinin “toplumsal olarak kabul edilebilir” sonuçlar doğuracağı sonucu çıkar.

Bu görüş söylediğim gibi piyasa ekonomisinin merkezi planlı ekonomi ve müdahalecilikten kaynaklanan durumlara üstünlüğünü anlayan ancak piyasa ekonomisinin toplumsal sonuçları olarak gördüğü şeylerden hoşlanmayan bazı ekonomistler dâhil olmak üzere birçok kişi tarafından kabul görmektedir. Piyasa ekonomisini yalnızca hareketlerine bu tür bir yeniden dağıtım politikası eşlik ettiği takdirde kabul etmeye hazırlardır.

Okuduğunuz makale bu görüşün eleştirisine adanmıştır.

Öncelikle tüm argüman “kıyas noktası” kelimesinin muğlak anlamından kaynaklanan bir karışıklığa dayanmaktadır. Genel kullanımda olduğu gibi çoğu bilimde de, örneğin istatistikte, “kıyas noktası” kelimesi bahsi geçen zamanda gözlemciler için “verili” olan anlamına gelir. Bu bağlamda elbette, herhangi bir zaman için bir gelir dağılımı şeklinin önemsiz bir şekilde kendisinin var olduğu ve başka bir şeklin var olmadığı anlamında bir kıyas noktası olduğu bir gerçekliktir. Ancak denge teorilerinde, iyi ya da kötü, günümüz iktisadi düşüncesi için çok fazla anlama gelen ve büyük ölçüde kendisini şekillendirmiş olan, “kıyas noktası” kelimesi farklı ve ikinci bir anlam kazanmıştır: Burada kıyas noktası denge için gerekli koşul anlamına gerekli koşul, bağımsız değişken anlamına geliyor ve “veri” de bir kez hepsini öğrendiğimizde daha fazla tartışmadan denge fiyatı ve miktarına varabileceğimiz tüm gerekli ve yeterli koşulların toplamı anlamına gelir. İkinci anlamında diğer veriyle birlikte refah dağıtımını, tek başına olmasa da, fiyatlar ve alınıp satılan çeşitli hizmetlerin miktarını belirleyici faktör olur.

Yine de bizim bu makalede amacımı refah dağıtımının ikinci anlamda bir “kıyas noktası” olmadığını göstermek olacak.

Piyasa sürecinin “bağımsız bir değişkeni” olmaktan uzak bir şekilde piyasa güçlerinin sürekli değişikliklerine öznedir. Yakın gelecekteki piyasa sürecinin izleğini şekillendiren güçler arasında olduğunu inkâr etmek anlamına gelmediğini söylemeye gerek yoktur ancak bu tür bir dağıtım şeklinin kalıcı etkileri olduğunu reddetmek anlamına gelir. Refahın her zaman belirli şekilde dağıtılmasına rağmen, dağıtım şekli sürekli değişmektedir.

Ancak bireysel refah parçaları miras yoluyla devredilirken dağıtım şekli dönem süresinde ve sonrasında aynı kalırsa, bu şekilde

sürekli bir şeklinin kalıcı bir ekonomik güç olacağı söylenebilir. Ancak gerçekte bu böyle değildir. Refah dağıtımı piyasa güçleri tarafından bir etken olarak değil amaç olarak şekillendirilir ve bugün şekli ne olursa olsun yakında bağlamla alakasız geçmişte kalmış bir şey haline gelecektir.

Refah dağıtımı bu nedenle denge verisi içerisinde bir yere sahip değildir. Bununla birlikte müthiş ekonomik ve toplumsal çıkara sahip olan herhangi bir zamandaki refah dağıtım şekli değil, bu şeklin zamanla değişimidir. Göreceğiz ki bu tür bir değişim gerçekten nadiren ulaşılan dengeye varabilecek sorunlu “yol”da gerçekleşen olaylar arasında kendisi için en doğru yeri bulacaktır. Kendisi alışlageldik şekliyle “dinamik” bir olgudur. Dinamik çalışmaların peşinden gidilmesine ve yüceltilmesine ne kadar çok ihtiyaç olduğunu duyduğumuz bir zamanda bunun bu kadar az ilgi uyandırması dikkat çekicidir.

Mülkiyet somut maddi nesnelerden bahseden hukuki bir kavramdır. Zenginlik ise kıt kaynakları işaret eden ekonomik bir kavramdır. Tüm değerli kaynaklar ya maddi nesnelerdir ya bunları yansıtır ya da bir bütün halinde kendinde toplar ancak tüm maddi nesneler kaynak değildir; sahibinin alacak birini bulduğu takdirde keyifle vereceği terk edilmiş evler ve hurda yığınları bariz örneklerdir. Dahası bugün kaynak olan bir şey yarın olmayabilirken, bugünün değersiz bir nesnesi yarın değerli hale gelebilir. Maddi nesnelerin kaynak durumu bu nedenle her zaman sorunludur ve bir dereceye kadar öngörüye dayanır. Bir obje yalnızca gelir akışının kaynağıysa zenginlik oluşturur. Bir nesnenin sahibine mevcut ya da potansiyel değeri onun herhangi bir zamanda beklenen gelir getirme kapasitesini yansıtır.

Bu, ürünün dönüşebileceği maddelerin kullanımına bağlıdır. Bu nedenle nesnelerin yalnızca sahipliği tam olarak zenginlik sağla-

maz; bunu sağlayan onların muvaffak şekilde kullanımıdır. Gelir ve zenginliğin kaynağı mülkiyet değil kaynakların kullanımıdır. New York'taki bir dondurma fabrikası sahibi için zenginlik anlamına gelebilir ancak aynı dondurma fabrikasının Grönland'da bir kaynak olarak değerlendirilmesi çok güçtür.

Beklenmeyen değişikliklerle dolu bu dünyada zenginliğin sürdürülmesi her zaman sorunludur; ve uzun vadede imkânsız olduğu söylenebilir. Miras yoluyla bir nesilden diğerine aktarılacak olan verili miktardaki bir zenginliği sürdürmek için bir ailenin kalıcı gelir akışı sağlayacak türden kaynaklara sahip olması -başka bir deyişle elde bulunan kaynakları bütünleyici üretim hizmetlerinin masraflarından fazla çıktı gelirinden kâr akışı- gerekmektedir. Bunun ya bugünün dün ve dünün bugün ve böylece her günün, her yılın aynı olduğu ve aynı kişilere ya da onları varislerine aynı pay düşeceği sabit bir dünyada ya da kaynak sahiplerinin mükemmel bir öngörüye sahip olduğu dünyada gerçekleşmesi mümkündür. İki durum da gerçeklikten uzak olduğuna göre onları göz ardı edebiliriz. O halde gerçekte beklenmedik değişikliklerin gerçekleştiği dünyada zenginliğe neler oluyor?

Tüm varlıklar o ya da bu şekilde maddi üretim kaynaklarını, değerli çıktılarının kaynaklarını bir bütün halinde kendisinde toplayan ya da en azından yansıtan sabit sermayeden oluşur. Tüm çıktı bu tür kaynakların birleşiminin de yardımıyla, insan emeğiyle oluşturulur. Bu yüzden kaynaklar belirli birleşimlerde kullanılmak zorundadır; tamamlayıcılık kaynak kullanımının özüdür. Tamamlayıcılık şekilleri hiçbir şekilde üretim planları yapan, başlatan ve sürdüren girişimcilere “verilmiş” değildir. Gerçekte üretim fonksiyonu diye bir şey yoktur. Aksine girişimcinin görevini tam olarak sürekli değişen dünyada hangi kaynakların birleşiminin kazanç yaratacağı ve yarının olası koşullarında çıktı değerleri, bütünleyici girdilerin maliyeti ve teknoloji değiştiginde

bunlardan hangisinin işe yarayacağını tahmin etmek oluşturun.

Eğer tüm sermaye kaynakları çok yönlü olsaydı, girişim ile ilgili dış koşullardaki değişimleri, kaynak birleşimlerini bu değişimler tarafından kârlı hale getirilmiş şekle göre değiştirerek, takip etmekten başka bir sorun olmayacaktı. Bu durumda ise kaynaklar bir kural olarak belli bir ölçekte çok yönlülüğe sahiptir; her biri belirli sayıda kullanıma sahiptir.⁴⁴ Bu nedenle değişimin ayarlanması ilişkin gereklilik “sermayenin yeniden toplanması” için genellikle kaynak grubunun yapısında da bir değişikliğe neden olur. Ancak tamamlayıcılık şeklindeki her değişim tamamlayıcı parçanın değerini etkileyerek sermaye kazancı ve kaybına neden olacaktır. Girişimciler daha az kârlı buldukları kaynaklar için daha yüksek teklifler yapacakken çok daha kârlı buldukları kaynaklar için daha yüksek teklifler yapacaktır. Kârlı bir birleşmenin parçasını oluşturan bir kaynağın (mevcut ya da potansiyel gelecekte) bir kullanımı bulunamayacağı limit durumunda bu kaynak tümüyle kaynak özelliğini yitirecektir. Ancak daha az zorlayıcı durumlarda bile uzun ömürlü mallar için yapılmış sermaye kazancı ve kayıpları beklenmedik değişikliklerin olduğu dünyanın kaçınılmaz doğal sonucudur.

Piyasa süreci bu nedenle bir dengeleme süreci olarak görülür. Piyasa ekonomisinde refah dağıtımı süreci, modern politikacıların başlatma alışkanlığına sahip olduğu görünürde benzer süreçlere benzer ancak piyasa zenginliği bunu elinde tutabilecek olanlara verirken politikacılar bir kaide olarak bunu elinde tutamayacak olan seçmenlerine verir. Refah dağıtımı süreci risklerin birleşimi tarafından harekete geçirilmez. Buna dâhil olanlar bir şans değil, yetenek oyunu oynamaktadır. Bu süreç, tüm gerçek dinamik sü-

44. “Das festangelegte Kapital,” içinde Grundprobleme der Nationalökonomie, syf. 201-14. [İngilizce çevirisi: Epistemological Problems of Economics (New York: D. Van Nostrand, 1960), syf. 217-31].

reçler gibi, bilginin zihinden zihne geçişini yansıtır. Bu yalnızca bazı insanların diğerlerinin henüz elde etmediği bilgilere sahip olmasından kaynaklanır çünkü bilgi değişimi ve onun etkileri toplum içerisinde tedrici ve eşit olmayan şekilde yayılır.

Bu süreçte A fiyatında var olan yeniyken ya da satın alınmışken bugün üretilebilecek bir kaynağın yarın üretken bir birleşim aracılığıyla A değerine sahip olacak bir hale gelmesini herkesten daha önce anlayan kişi başarılı olur. Bu tür bir sermaye kazancı ya kaybı kaynakları öncekine göre üstün ya da aşağı olacak bir kullanımdan diğerine dönüştürme şansı ya da ihtiyacı tarafından kamçılanarak değişen dünyada zenginliğin ne anlama geldiğine ilişkin işlem ve muamelelerin gerçek mahiyetini oluşturur ve refah dağıtımının temel aracıdır.

Bu süreçte aynı kişinin mevcut ya da potansiyel bir kaynağın yeni kullanımları konusunda birbiri ardınca doğru tahminlerde bulunması eğer gerçekten diğerlerinden üstün değilse mümkün değildir. Ve ikinci durumda varisleri de diğerlerinden üstün değilse onların da bu benzer başarıyı göstermesi mümkün değildir. Beklenmedik değişikliklerin olduğu bir dünyada sermaye kayıpları sermaye kazançları kadar kaçınılmazdır. Sermaye sahipleri ve uzun ömürlü kaynakların özgül doğası arasındaki rekabet kayıpları kazançlar takip ettiği gibi kazançları da kayıpların takip etmesine neden olur.

Bu iktisadi gerçeklerin belirli toplumsal sonuçları vardır. Günümüzde piyasa ekonomisi eleştirmenlerinin “toplumsal” temelde konumlandıklarını düşünürsek, burada piyasa sürecinin gerçek toplumsal sonuçlarını açıklığa kavuşturmak uygun olabilir. Hâlihazırda dengeleme sürecinden bahsetmiştik. Şimdi daha uygun bir şekilde Vilfredo Pareto’nun “elitlerin dolaşımı”nın bir örneğini tanımlayabiliriz. Zenginliğin uzun süre aynı ellerde kalması

mümkün değildir. Bir o kaynağa bir bu kaynağa değer bahşeden beklenmedik bir değişiklik olarak elden ele geçerek sermaye kazançları ve kayıplarına neden olur. Schumpeter'le birlikte refah sahiplerinin bir oteldeki misafir ya da bir trendeki yolcu gibi olduğunu söyleyebiliriz: Her zaman orada birileri vardır ancak hiçbir zaman bunlar aynı kişiler değildir.

Piyasa ekonomik tüm refahın sorunlu bir doğası olduğunu gördük. Bir mal ne kadar uzun ömürlü ve spesifik ise dönüştürebileceği kullanım alanı o kadar kısıtlı ve sorunların görünümü ise daha anlaşılır biçimde oluyor. Ancak ekseriyetle birikmiş varlığı temel olarak tarımsal ve dayanıksız emtia stoku formunda olan sabit sermayesi az bir toplumda ya da evler ve mobilyalar dışında uzun ömürlü tüketici ürünlerinin neredeyse var olmadığı bir toplumda bu sorunu görmek çok kolay değildir. Bu genellikle klasik ekonomistlerin yaşadığı ve doğal olarak birçok özelliğini aldıkları bir toplumdur. Onların zamanının koşullarında bu nedenle belirli bir noktaya kadar tüm sermayeyi, tek özel ve tekrar üretilemez kaynak olan toprakla tezat oluşturarak, aynı cinsten ve kusursuz şekilde çok yönlü görmesi meşru görülebilir.

Ancak günümüzde böyle bir ikilik için ya az kanıt vardır ya da hiç kanıt yoktur. Ne kadar değişmez sermaye varsa ve bu sermaye ne kadar uzun ömürlüyse, bu tür sermaye kaynaklarını eskimeden esas olarak tasarlandıkları amaçtan farklı bir şekilde kullanılacaklardır. Bu neredeyse günümüz piyasa ekonomisinde sabit kazanç diye bir şey olamayacağı anlamına gelir. Uzun ömürlülük ve kısıtlı çok yönlülük bunu imkânsız hale getirir.

Bu yazıda anlatmaya çalıştığımız temel nokta refah dağıtımının beklenmedik değişikliklerle dolu dünyadaki piyasa güçleri tarafından yapıldığının yaygın bir gözlemin sonucu olduğudur. Peki, o zaman bu neden sürekli şekilde göz ardı edilmektedir?

Siyasetçilerin bunu neden göz ardı etmeyi seçtiğini anlayabiliriz; sonuçta seçmenlerinin ekseriyeti bundan doğrudan etkilenmeyecektir ve enflasyon konusunda bol bol gösterildiği gibi görseller de hemen hemen hiç kimse bunu anlamayacaktır. Peki, iktisatçılar neden bunu göz ardı etmeyi seçiyor? Refah dağıtımının şeklinin iktisadi güçlerin işleyişinin bir sonucu olduğu önermesinin onları cezbedecek bir önerme olduğu düşünülebilir? Peki, neden bu kadar çok iktisatçı refah dağıtımını yukarıda bahsedilen ikinci anlamıyla “kıyas noktası” olarak değerlendiriyor? Biz denge problemleriyle aşırı derecede meşgul olacaklarda akıl aranılması gerektiğini öneriyoruz.

Öncesinde dengesizlik dünyasına ait olan başarılı refah dağıtım şekilleri gördük. Sermaye kazançları ve kayıpları çoğunlukla uzun ömürlü kaynakların planlanmadığı şekillerde kullanılması ve bazı insanların değişimin neye ihtiyacı olduğuna ve dönmeye devam eden dünyadaki kaynakların neye işaret ettiğini diğerlerinden daha iyi ve daha erken anlamasından kaynaklanmaktadır. Denge planların tutarlılığı anlamına gelir ancak piyasa tarafından refah dağıtımı genellikle tutarsız eylemlerin sonucudur. Denge terimlerinin belki doğal olan tek şey olduğunu düşünmek için eğitilmiş olanlar için bizim tanımladığımız süreçler pek “saygın” değildir. Onlar için “gerçek” iktisadi güçler dengeyi tesis eden ve sürdürenlerdir. Bu nedenle dengesizliğe neden olan güçler çok ilginç değildir ve bu nedenle genellikle göz ardı edilir.

Elbette günümüz ekonomistlerin ekonomik değişimler başa çıkamayacak ya da başa çıkmaya hazır olmayacak **kadar** piyasanın gerçekleri konusunda cahil olduğunu söylemiyoruz; bu gülünç olurdu. Onların yalnızca oldukça katı bir kalıba uyan değişim tipleriyle başa çıkmak konusunda donanımlı olduğunu söylüyoruz.

SİYASAL VE EKONOMİK ÖZGÜRLÜK BİR ARADA ORTAYA ÇIKAR

Temba A. Nolutshungu

Bu makalede Güney Afrikalı iktisatçı Temba A. Nolutshungu bir azınlığın gücü tekelleştirmesinden kurtulan ve ekonomik serbestliğin özgürleştirici potansiyelini gösteren ülkesinin yakın tarihini anlatıyor.

Temba A. Nolutshungu Güney Afrika'da Free Market Foundation'ın başkanıdır. Ülke çapında ekonomik güçlendirme programlarında ekonomi öğretmekte ve Güney Afrika basınına sık sık katkıda bulunmaktadır. Zimbabwe Papers adı verilen, Zimbabwe'nin Mugabe'nin idaresi altındaki faciasından sonra iyileşmesi için hazırlanan ve Zimbabwe Başbakanı Morgan Tsvangirai'ye gönderilen bir dizi politikada yetkili kişidir. Nolutshungu gençliğinde Güney Afrika'da Apartheid rejimi karşısı Black Consciousness Movement'ta öne çıkan isimlerdendir.

Devrimci cumhuriyetçi, radikal demokrat ve devrim Fransasında 40 bin Fransız erkek ve kadının “vatan düşmanı oldukları için” giyotinde öldürüldüğü Terör Dönemi'nin arkasındaki itici güç Maximilien Robespierre 1774 Temmuz ayında siyasal muhalifleri tarafından idam edildi. Ölümünden anlar önce geçmişte kendisine yaltaklanan ancak şimdi intikam isteyen kalabalığa şu sözlerle hitap etti: “Size özgürlük verdim; şimdi bir de eklemek istiyorsunuz.” Ve bununla Terör Dönemi sona erdi.

Bundan çıkaracak ders siyasal özgürlükle ekonomik refah arasında bir bağlantı olsa da, bu ikisi aynı şey değildir.

Ekonomik refah özgürlüğün bir sonucudur. Güney Afrika'da, resmi olarak kaydedilen %25,2 işsizlik oranı (bu sayıya iş aramaktan vazgeçmiş olanlar dâhil değildir), siyasal özgürlük ve ekonomik refah arasındaki kopuş, potansiyel olarak gelinebilecek korkunç noktayı yansıtmaktadır ve seçmenlerine her türlü yardım sözü veren birbirini izleyen siyasal yönetimler tarafından yaratılmış bir tehlikedir. Bizi bekleyen mücadelelerle başa çıkmak için belirli yanlış kanıları ortadan kaldırmak zorundayız.

İş yaratmak devletin işi değildir. İşlerin sürdürebilir olması için özel sektör tarafından yaratılması gerekmektedir. Hükümet vergi mükellefleri pahasına ve sübvansé edilen istihdam miktarınca iş yarattı. Sürdürebilir olmadığı için herhangi yönden pozitif bir ekonomik netice doğurmazlar. Refahın ana yaratıcısı özel sektördür, devlet ise tüketicidir.

Para yalnızca mal ve hizmetler için bir mübadele aracıdır ve bu nedenle üretkenliği bağlı olmalı ve onu yansıtmalıdır. 1991'de Komünizm sonrası Rusya ve Çekoslovakya'yı ziyaret ettiğimde, işçilerin çalışıyormuş gibi yaptığı ve hükümetin de onlara maaş ödüyormuş gibi yaptığına dair şaka konuşuluyordu. Bence bu yüzden anlamlı iş yaratımında bahsederken yalnızca özel sektöre odaklanmalıyız.

Bu hangi özel girişimlere hangi politikaların uygulanması gerektiği sorusunu doğurur. Hangileri verimliliği artırırken hangileri azaltacaktır? Ne yapılmalıdır?

Gelin iki taraf arasındaki en basit mübadelelerin altında yatan ilkeleri inceleyelim. Basit iktisadi faaliyetler ekonomi için küçük bir örneklem işlevi görür. Bunlar politika yapıcılarını hangi politikaların insan doğasına en uyumlu olduğu konusunda bilgilendirmelidir çünkü insan faktörü ekonomik bağlamda odak noktasıdır. Zamanda çok geriye gidip avlanmada yetenekli ancak

silah yapma konusunda yetersiz olan farazi bir mağara adamıyla başlayalım. Mağara adamımız becerikli bir silah ustasıyla tanışır ve avının bir kısmını silahla mübadele etmek için anlaşıp. İki taraf da bu mübadeleden verdiği kıyasla daha değerli bir şey alarak kâr ettiği hissiyle ayrılır. Er ya da geç silah ustası eğer silah yapmak konusunda uzmanlaşırsa ava gitmek yerine yaptığı silahları kürk, et, fildişi vb. için takas edebileceğini fark eder. Çalışmaya hazırdır. Hem kendinin hem de müşterilerinin refah seviyesi yükselir çünkü şu an daha verimli av silahları kullanıyorlardır.

Bu senaryo ile ilgili önemli olan şey herhangi bir güç kullanımı ya da sahtekârlık içermemesidir.

Üçüncü bir taraf dâhil olmamıştır. İki taraf da gerçekleşecek işin kurallarını kendisi yazmamıştır. Mübadele gerçekleştiren tarafların onayı spontane bir şekilde gerçekleşmiştir. Doğal düzende içerisindeymişçesine uyumlulardır. Merhum ekonomist F. A. Hayek'in kendiliğinden doğan düzen dediği budur ve özel mülke karşılıklı saygı bu düzenin bir parçasıdır.

Bu örnekten yola çıkarak bir kişi günümüz ekonomisinde, devletin ekonomik alana müdahale etmekten kaçındığı bir ülkede, yüksek ekonomik büyüme ve beraberinde sosyoekonomik faydalar doğuracağı sonucuna varabilir. Başka bir deyişle, eğer bir devlet üretici ve tüketicilerin iktisadi özgürlüklerini yüceltirse ve onların güç kullanımı ya da sahtekârlık içermeyen mübadelelere girmesine izin verirse, o ülke ve insanları refahını arttıracaktır. Bu işsizliği azaltmak, eğitimi arttırmak ve daha iyi sağlık hizmetleri sağlamak için bir güvenilir bir yoldur.

Bu temel ilkeler içinde bulunduğu kültürel bağlamdan bağımsız bir şekilde tüm ekonomilere uygulanabilir. İsrarla kullanılan "çalışma etiği" miti muhalifleri haklı gösterir. Bu görüş dolaylı olarak ulusal veya etnik grupları çalışma etiğine sahip olma ya

da olmama stereotipleştirmektedir. Bunun mantıksal uzantısı ise yoksulların çalışma etiği olmadığı için yoksul olduğu zengin ise tam tersi nedeniyle zengin olduğudur ve özellikle ırklarla kesiştiğinde onaylanması çok tehlikeli bir görüştür.

Berlin Duvarı 1989'da yıkılmadan önce Batı Almanya dünyanın en büyük ikinci ekonomisiyken Doğu Almanya ekonomik olarak bir faciaydı. Bu insanlar II. Dünya Savaşı sonrası ayrıldıktan önce aynı insanlardı, aynı kültüre sahiplerdi hatta bazı durumlarda aynı ailedenlerdi. İki Koreye ilişkin benzer bir kanıya varılabilir: Güney ekonomik bir dev ve Kuzey dış yardımlarla beslenmeye devam eden ekonomik bir cehennem. Yine aynı insanlar, aynı kültür. Bir kez daha aynı insanlar, aynı kültür ve aynı gerçeği açığa çıkaran ekonomik zıtlıklar.

Farklılık her seferinde ekonomik aktörlerin sahip olmasına izin verilen özgürlük seviyesinden kaynaklanmaktadır.

1992'den beri, son yıllarda görülen en radikal serbest piyasa reformları sayesinde, Çin dünyanın en büyük üçüncü ekonomisi olarak görülüyor. Üzücü şekilde tam tersine, Bertel Schmitt'in sözleriyle, "ABD Deng Xiaoping'in atacak kadar zeki olduğu sosyalist ekonomi kitabını eline aldı."

İçerisinde ekonomik aktivitenin gerçekleştiği hukuki ve kurumsal yapı, ayrıca özellikle ekonominin tâbi olduğu regülasyon düzeyi bir ülkenin ne kadar ve sakinlerinin ne kadar zengin olacağı konusunda belirleyici faktördür. Başka bir deyişle devletin bireylerin ekonomik özgürlüğünü kullanma seviyesine karşılık düzeyi onların ekonomik durumunu belirler.

Profesör Walter Williams'ın 1986'daki düşünmeye zorlayan South Africa's War Against Capitalism kitabında şu sözleri bir araya toplamak gerekirse şöyledir: "...Güney Afrika'nın sorunla-

rına çözüm olacak şey özel programlar, pozitif ayrımcılık, sadaka ya da sosyal yardım değil. Özgürlüktür. Çünkü eğer dünyadaki zengin insanlara bakarsanız aynı zamanda çeşit çeşit insanın bir-biriyle iyi geçindiği görece bireysel özgürlükleri fazla toplumlar görürsünüz.”

BÖLÜM IV:

KÜRESELLEŞEN KAPİTALİZM

KÜRESEL KAPİTALİZM VE ADALET

June Arunga

Bu makalede yazar, Afrika'da serbest piyasa ekonomisi için çağrıda bulunuyor ve Afrikalıların ticaret yoluyla dünya ekonomisine entegre olmasına karşı çıkanlarla yüzleşiyor. Kendisi sistematik bir şekilde serbest ticareti desteklerken, yabancı yatırımcılara ya da yerel elitlere ayrıcalık sağlayan (ve bazen yerel halkın mülkiyet hakkını ihlal eden) ve diğerlerinin ticaret özgürlüğünü elinden alan ya da eşit temelde yatırım yapmasını engelleyen "ticaret bölgelerini" eleştiriyor. Afrikalı insanların mülkiyet haklarına ve ayrıcalık ve tekel güçleriyle tahrif edilmemiş serbest piyasa ekonomisine saygı duymaya çağırıyor.

June Arunga Kenya'da bir film yapımcısı ve işkadınıdır. Open Quest Media LLC'nin kurucusu ve CEO'sudur. Afrika'da çeşitli telekomünikasyon girişimlerinde çalışmıştır. Afrika'yla ilgili iki BBC belgeseli yapmıştır. The Devil's Footpath, Kahire'den Cape Town'a kadar süren 5000 mil ve 6 hafta süren bir yolculuktur ve Who's to Blame? ise June Arunga ile eski Gana Devlet Başkanı Jerry Rawlings arasında bir tartışma/diyalogdur. AfricanLiberty.org'da yazar ve The Cell Phone Revolution in Kenya'da eş yazardır. Arunga hukuk lisansını Birleşik Krallık'ta Buckingham Üniversite'sinde yapmıştır.

Benim uzmanlığım bir taraf ya da diğerinin bilgi eksikliğinden kaynaklanan anlaşmazlıkların -belki %90'ı- çoğunluğudur. Bu özellikle insanlar bir kültürel alandan öteki geçtiğinde önemlidir.

Afrika'da Afrikalılar arasında korumacılık, milliyetçilik ve yanlış anlaşılma nedeniyle uzun süren bir tecrit döneminin ardından büyük bir ticaret patlaması görüyoruz. Bence bu ticaret artışını kutlamalıyız. Kimileri ticaretin artmasından korkar; bence onların konuyla ilgili daha fazla bilgiye ihtiyacı var.

Küreselleşme gerçekleşiyor ve bence bunu hoş karşılamalıyız. Bu yeteneklerin aktarımını, dünyanın her tarafından teknolojiye erişimi ve daha fazlasını sağladı. Buna rağmen birçok kişi bu gelişmenin dışında bırakıldı.

Peki neden? Fikir açıcı bir kitap olan In Defense of Global Capitalism'in yazarı İsveçli ekonomist Johan Norberg ile tanıştım ve bilgiyi nasıl kullandığını gördüğümde çok şaşırdım. Kendisi serbest ticaret karşıtlarını basit bir şekilde reddetmiyor. Bunun yerine onları dinliyor, bakış açılarını değerlendiriyor ve bilgilerini doğruluyor. Gerçekçi bilgiye olan ilgisi onu kapitalizmi benimsemeye iten öncelik sebep olmuş.

Aynı zamanda en çok etkilenen insanlar olan yoksullara bakış açısı da beni çok şaşırttı. Norberg dünyayı sorular sorarak dolaşmış. İnsanlara neler düşünceleri gerektiğini söylememiş. Onlar neler düşündüklerini sormuş. Ticarete girme şansı elde etmiş yoksullara -ya tüccar ya da uluslararası ticaretle uğraşan firmalarda işçi olarak- sorarak bildiğini okuyanların kaçıracağı noktaları ortaya koymuş. Yeni fabrikadaki iş hayatını daha iyi hale mi daha kötü hale mi getirdi? İlk cep telefonun hayatını daha iyi hale mi daha kötü hale mi getirdi? Gelirin arttı mı azaldı mı? Nasıl yolculuk ediyorsun; yürüyerek mi, bisikletle mi, motosikletle mi, otomobille mi? Motosiklet sürmeyi mi tercih edersin yoksa yürümeyi mi? Norberg olay yerinde bulunan gerçekleri bakmak konusunda ısrar etti. Buna dâhil olmuş insanlara ne düşündüklerini ve serbest ticaretin hayatlarını geliştirip

geliştirmediyiğini sordu. Bireysel bakış açıları duymak istedi.

Devletimizin yalnızca bizim için ne yaptığını değil bize ne yaptığını da sormalıyız. Kendi devletimizi bize zarar veriyor: Bizden alıyor, ticaret yapmamızı engelliyor ve yoksulun yoksul kalmasına neden oluyor. Düşük gelirli ülkelerdeki yerel yatırımcıların hukuk üstünlüğünün yokluğu nedeniyle rekabet etmesine izin yoktur. Belki de bu yüzden düşük gelirli ülkelerdir çünkü devletler insanlara saygı duymamaktadır.

Birçok yoksul devletin hükümeti “yabancı yatırımcıları” çekmeye odaklanmıştır ancak kendi insanların piyasaya girmesine izin vermez. Piyasa ve rekabeti yerel insanlara açmak siyasi ajandalarında yoktur. Yerel insanlar içgörü, kavrama yeteneği ve “bölgesel bilgi”ye sahiptir. Ancak Afrika’daki hükümetlerimiz kendi insanlarını yabancı ve yerel çıkar gruplarının çıkarları adına piyasa dışında tutar.

Örneğin bankacılık ve su tedariki gibi hizmetlerde yerel rekabeti bastıran ağır kısıtlamalar kendi insanların teknoloji hakkında bölgesel bilgilerini, tercihlerini ve altyapılarını kullanma yeteneklerini görmezden gelir.

Bölge insanları süpürölüp rekabete dâhil edilmediğinde “küreselleşmenin” “yabancı yatırımcılara” özel faydalar sağladığı doğru değildir. Eğer devletlerin “yabancı yatırımcı” çekmek için kurdukları “özel ticaret alanları” iyi bir fikirse neden insanlarımızın çoğu bundan fayda sağlayamıyor? Neden bunu herkes için ticaret özgürlüğünün bir parçası olarak değil de özel bir ayrıcalık bölgesi olarak değerlendiriyorlar? Ticaret özgürlüğü rekabet istemeyen yerel elitler ya da bakanlarla özel görüşmeler ayarlayan yabancı yatırımcılar için değil herkese hizmet edecek serbest rekabet ile alakalı olmalıdır.

Uluslararası firmalar hükümetler tarafından özel muamele gör­düğünde ve yerel firmaların hükümetleri tarafından piyasaya girmeleri engellendiğinde bu “serbest ticaret” değildir. Serbest ticaret herkes için hukukun ve herkesin en doğal eylem olan gönüllü mübadeleye dâhil olmasını gerektirir.

Afrikalar olarak bizim refahımız yabancı yardım ya da kolay kazanılan paradan dolayı olmayacak. Afrika’da bunlardan çok fazla yerde var ve yoksulların hayatlarına pozitif bir etkisi olmadı. Bu tür “yardımlar” yolsuzluğu ortaya çıkarıp ve hukukun üstünlüğünü sarsıyor. Bunlar yardım gönderen ülkelerdeki belirli kim­selerin satın alma servislerine bağlı şekilde geliyor. Bu da ticaret ilişkilerinin şeklini bozuyor. Ancak en kötüsü “yardım”, devlet­lerin kendi insanıyla olan bağını koparıyor çünkü faturalarını ödeyen insanlar Afrika’da değil Paris, Washington ya da Brük­sel’de yaşıyor.

Bir bakanın kulağına gelen bilgileri “nasıl olduğunu tahmin edebileceğiniz şekilde” elde eden yerel elitler tarafından ticaretin şekli bozulup özgür olmayan bir hale getirilebilir. Ticaretin şekli yerel ve yabancı rekabetçileri dışarıda bırakacak karteller sağlaya­rak bozulabilir. Dahası yabancı elitler kendi hükümetleriyle gizli anlaşmalarla bağlanmış yardım paketleriyle yerel hükümetlerden tekel hakkı elde ederek ticaretin şeklini bozabilirler: Anlaşma bağlı olduğundan bunlar hem yerel hem yabancı rekabetçileri dışarıda bırakacak anlaşmalar olacaktır. Tüm bu regülasyonlar piyasalarımızı ve özgürlüklerimizi kısıtlar. Biz ise en yüksek ka­lite ya da en iyi fiyata sahip olmayan mal ve hizmetleri almak zorunda kalırız çünkü seçme özgürlüğümüz yoktur. Özgürlüğe sahip olmadığımız bu durum bizi engeller ve yoksulluğu sürekli kılar.

Buna rağmen yalnızca düşük fiyatlar ve yüksek kaliteden mah-

rum bırakılmayız. Aynı zamanda bir yenilik yapma, zihnimizi kullanma, gayret ve zihnimiz aracılığıyla durumumuzu iyileştirme fırsatından alıkoyuluruz.

Uzun vadede bu bize karşı işlenmiş daha büyük bir suçtur. Korumacılık ve ayrıcalıklar yalnızca ekonomik iflası değil zihin, cesaret, karakter, irade, kararlılık ve kendimize olan inanç açısından durgunluğa neden olur.

İhtiyacımız olan ise bilgidir. Bölgedeki insanlarla konuşmalıyız. Aynı verileri kontrol etmeliyiz. Çoğu durumda ortada gizli bir şey yoktur ancak çok az kişi bakmaya zahmet etmiştir. Serbest piyasa kapitalimi, ticaret özgürlüğü, hukukun egemenliği altında eşit hakların insan kitleleri için refah yarattığına dair kanıtlar çok güçlüdür.

İhtiyacımız olan potansiyelimizi fark etmemizi sağlayacak alanı yaratacak serbest piyasa kapitalizmidir. Perulu ekonomist Hernando de Soto Sermayenin Sırrı adlı kitabında insanların hayatlarını iyileştirebilmek için nasıl “ölü sermayeyi” “canlı sermayeye” çevirebileceğini gösteriyor. Sermaye yokluğu kaçınılmaz değildir. Biz Afrika’da çok fazla sermayeye sahibiz ancak çoğunluğunu hayatlarımızı geliştirmek için kullanıma sokamıyoruz. Bunlar “ölü”. Elimizdeki çok fazla sermayeyi hayat yaratan “canlı sermaye” haline getirmek için mülkiyet haklarını geliştirmeliyiz. Mülkiyete, yani haklarımıza saygı duyulmasına ihtiyacımız var. Hukuk önünde eşitliğe ihtiyacımız var. Serbest piyasa kapitalizmine ihtiyacımız var.

KÜRESELLEŞME YOLUYLA İNSANLARIN DURUMLARINI İYİLEŞTİRME

Vernon Smith

Bu makalede ekonomist ve Nobel sahibi Vernon Smith insan refahının gelişiminin izini piyasalarının genişlemesi vasıtasıyla sürüyor ve kapitalizmin neden insanların durumunu iyileştirdiğini açıklıyor.

Vernon Smith Kaliforniya'daki Chapman Üniversitesinde iktisat profesörü ve yeni oluşan “deneysel iktisat” alanında bir öncüdür. Araştırmaları ürün ve sermaye piyasaları, aktif-balon ekonominin oluşumunu, iş döngüleri, finans, doğal kaynaklar ekonomisi ve piyasa kurumlarının gelişimi alanına odaklanmıştır. 2002 yılında “ampirik ekonomi analizinde özellikle de alternatif piyasa mekanizmaları alanında yerleşmiş laboratuvar çalışmalarını araç olarak kullandığı” için Nobel Ekonomi Ödülü’nü paylaşmıştır. Akademik iktisat dergilerinde, oyun teorisi, risk konusunda yaygın şekilde yayın yapmıştır. *Papers in Experimental Economics* ve *Bargaining and Market Behavior: Essays in Experimental Economics* kitaplarının yazarıdır. Smith aynı zamanda dünyada ünü yayılmış bir öğretmendir ve yalnızca iktisadi süreçlerin iç yüzüne dair yeni bakışlar yaratmak için değil aynı zamanda iktisadın ilkelerini öğretmek için deneysel iktisattan istifade edecek programlar geliştirmiştir.

Bu makale 2005 Eylül’ünde Evenings at FEE’de⁴⁵ yapılan bir konuşmadan alınmıştır.

45. The Foundation for Economic Education. www.fee.org.

Bugün vereceğim mesaj iyimser olacak. Bu mesaj bizim belirli görevlerle meşgul olmamızı ve bilgiler konusunda uzmanlaşmamızı sağlayan mübadele ve piyasalarla ilgili. Tüm bu refah yaratımının ve insanların durumlarını iyileştirmenin sırrı uzmanlaşmadır. Küreselleşmenin özü budur.

Buradaki zorlu iş hepimizin aynı anda üst üste binmiş iki mübadele dünyasında çalışmamızdır. Birinci olarak kişisel, karşılıklı ödün ilkesine dayanan toplumsal mübadele ve küçük gruplar, aileler, topluluklardaki paylaşılan normların dünyasında yaşarız. “Sana borçlandım”, insanların yapılan bir iyilik için borçlu olduğunu gönüllü olarak kabul ettiğine dair birçok dil arasında evrensel bir nitelik kazanmış kalıptır. İlkel zamanlardan beri kişisel mübadele görevlerde uzmanlaşma (avlanma, toplayıcılık ve araç gereç yapımı) sağladı ve gelişmiş üretkenlik ve refah için temel sağladı.

İş bölümü geçmişteki insanların dünyanın bir ucundan diğerine göç etmesini mümkün kıldı. Bu nedenle uzmanlaşma küreselleşmeyi muntazam piyasaların oluşumundan çok daha önce başlattı.

İkincisi iletişim ve işbirliğinin tedrici olarak yabancılar arasındaki uzun mesafeli ilişkiler yoluyla geliştiği kişilerüstü bir piyasa mübadelesi dünyasında yaşıyoruz. Kişisel mübadelelerimizde genellikle başkalarına iyilik yapmayı isteriz. Piyasada bu niyet genellikle herkes kendi çıkarına odaklanmaya meyilli olduğu için kaybolur. Buna rağmen kontrollü laboratuvar ortamında yaptığımız deneyler, kişisel mübadelelerde başkalarını rahat ettirmek için fazladan çaba harcayanların daha geniş piyasalarda kazancını maksimize etmek için çabaladığını gösterdi. Ve bu insanlar aynı zamanda piyasada gerçekleştirdiği mübadelelerde karşı tarafın elde ettiği faydayı da maksimize etmektedir. Neden?

Mülkiyet hakları yüzünden. Kişisel mübadelelerde hüküm süren kurallar iki tarafın gönüllü rızası ile oluşur. Kişilerüstü piyasa mübadelelerinde ise hüküm süren kurallar -vermeden almanın önüne geçen mülkiyet hakları gibi- kurumsal altyapının içine kodlanmıştır. Bu nedenle iki mübadele dünyası da benzer şekilde işler: Bir şey almak için vermek zorundasın.

Refahın Tesisi

Refah yaratımının kaynağı olan emtia ve hizmet piyasaları uzmanlaşmanın boyutunu belirler. Düzenli piyasalarda üreticiler görece tahmin edilebilir üretim masraflarını deneyimler ve tüketiciler de değer verdikleri ürünlerin görece tahmin edilebilir arzı olacağına güvenirler. Bu sürekli tekrar eden piyasa aktiviteleri birden fazla emtianın ticaretinin yapıldığı karmaşık piyasa ilişkilerinde bile inanılmaz verimlidir.

Aynı zamanda piyasa deneylerimiz aracılığıyla insanların genellikle herhangi bir modelin kendi verecekleri fiyatı ve alıp satacakları ürün hacmini belirleyebileceğini reddettiğini keşfettik. Aslına bakarsak piyasanın verimli olması için çok fazla katılımcı, eksiksiz bilgi, ekonomik anlayış ya da belirli açıdan çok şey bilmek gerekmiyor.

Sonuç olarak insanlar piyasa süreçlerini çalışacak ekonomistler olmadan uzun süre öncesinde de piyasalar aracılığıyla ticaret yapıyordu. Tek bilmeniz gereken ne zaman daha fazla ya da daha az para kazandığınızı bilmek ve eylemlerinizi değiştirme şansınız olup olmadığıdır.

Emtia ve hizmet piyasalarının alametifarikası tatlardaki, yeteneklerdeki, bilgideki, doğal kaynaklardaki, topraktaki ve iklimdeki çeşitliliklerdir. Ancak mübadele özgürlüğü olmadan çeşitlilik

yoksulluk anlamına gelir. Hiçbir insan, herhangi bir yetenek ya da kaynaktan çok fazla miktarda bahşedilmiş olsa bile, ticaret olmadan refah sahibi olamaz. Piyasalar aracılığıyla tanımadığımız, bilmediğimiz ya da anlamadığımız insanlarla bel bağlarız. Piyasa olmasaydı bizler fakir, acınası, yabani ve cahil olurduk.

Piyasa toplumsal etkileşim ve ekonomik mübadele kurallarının karşılıklı mutabakata dayalı şekilde uygulanmasını gerektirir. David 250 sene kimsenin daha doğru ifade edemeyeceği bir şekilde, doğanın yalnızca üç kanunu olduğunu söylemiştir: Sahiplik hakkı, rızaya dayalı devir ve sözünü yerine getirmek. Bunlar piyasaları ve refahı mümkün kılan düzenin nihai dayanaklarıdır.

Hume'un doğa kanunu antik emirlerden türemiştir: Çalmayacaksn, komşunun malına göz dikmeyeceksin, yalancı şahitlik etmeyeceksin. Bu "hırsızlık" oyunu refahı tüketir ve yeniden yaratımını engeller. Başkalarının malına göz dikmek baskıcı devleti refahı yeniden dağıtmaya davet eder ve bu da yarının ürünlerini üretecekler için mevcut teşviklerin tehlikeye girmesi anlamına gelir. Yalancı şahitlik yapmak toplumun, işletme güvenirliliğinin, yatırımcı güveninin, uzun süre karın ve en insancıl kişisel mübadelelerin temelini çürütür.

Ürünleri Yalnızca Piyasa Sağlar

İktisadi gelişme, hukukun üstünlüğü ve mülkiyet hakları tarafından terbiye edilen ekonomik ve siyasal açıdan özgür sistemlerle ilişkilidir. Güçlü merkezi planlamacı rejimler nerede denendiyse ürünleri sağlamakta başarısız olmuştur. Buna rağmen devletin ekonomik özgürlüğün önündeki bazı bariyerleri kaldırdığında hem büyük hem küçük (Çin'den Yeni Zelanda'ya ve İrlanda'ya kadar) ülkelerin yalnızca insanların kendi durumlarını iyileştir-

mesine izin vererek nasıl dikkate bir değer ekonomik büyüme sağladığına dair pek çok örnek vardır.

Çin ekonomik özgürlük yönünde önemli ölçüde yol aldı. Çin yalnızca bir sene önce insanların özel mülkleri alıp satabilmesine izin vermek için anayasasını revize etti. Neden? Çin devletin karşılaştığı problemlerden birisi hükümet bu mübadeleleri tanımasa da insanların mülkleri alıp satmaya devam etmesiydi. Bu yerel memurların ticaret yaparak kanunu çiğneyenlerden ceza toplamasına neden oldu. Mülkiyet haklarını tanıyarak merkezi hükümet merkezden izlenmesi ve kontrol edilmesi çok zor yerel bürokratik yolsuzluğu destekleyen güç kaynağını kesmeye çalışıyor. Benim gördüğüm üzere bu anayasal değişiklik aşırı boyutlara varmış yolsuzluğun ve devlet müdahalesinin sınırlamak için yapılmış uygulanabilir bir çaredir.

Bu değişiklik herhangi bir özgürlük eğilimden dolayı gerçekleşmediği halde yine de daha özgür bir topluma ortam hazırlayabilir. Doğrudan getirdiği faydalar zaten ortada: Fortune 500'deki 276 şirket Çin devletine çok uygun 50 senelik kiralara karşılığında Pekin yakınındaki devası Ar-Ge alanına yatırım yapıyor.

İrlanda örneği ise devletin ekonomi politikasını serbestleştirerek büyüüp refah sahibi olmak için büyük bir ülke olmak gerekmediğine dair ilkeyi ortaya koyuyor. Geçmişte İrlanda en çok insan göçü veren yerlerden biriydi. Bu birçok kendi ülkelerindeki boğucu hayattan kaçan parlak zekâyâ sahip İrlandalı göçmeni alan ABD ve Birleşik Krallık'ın avantajına oldu. Yalnızca yirmi yıl önce İrlanda üçüncü dünya yoksulluğuna gömülüydü ancak şu an eskiden hâkimiyeti altında olduğu ülkeyi kişi başına düşen gelirden geride bırakıp Avrupa'da ciddi bir oyuncu haline geldi. Dünya Bankası istatistiklerine göre İrlanda'nın GSYH artışı oranı 1980'lerdeki %3,2'den 1990'larda %7,8'e sıçradı. İrlanda

yakın zaman önce dünyada kişi başına düşen gelir sıralamasında 8. sıradayken, Birleşik Krallık 15. sıradadır. İrlanda doğrudan yabancı yatırımın gelişmesine yardım ederek (risk ederek sermayesi dâhil) ve finansal hizmet ve bilgi teknolojisini teşvik ederek aşılması zor beyin göçünü tersine çevirmeyi başardı.

Bu gençler ülkelerindeki ekonomik özgürlüğünde genişlemesiyle mümkün olan yeni fırsatlar nedeniyle ülkesine geri dönüyor. Bunlar yalnızca ülkesi için değil, ABD ve diğer ülkeler için de insanların durumunu iyileştirme ve refah yaratma işini “yapabilecek” bilgiye sahip girişimcilerdir. Bu insanların hikâyeleri kötü devlet politikalarının bir ülkedeki beyin göçünü tersine çevirecek yeni ekonomik fırsatlar yaratmak için nasıl değiştirilebileceğini gösteriyor.

Korkacak Hiçbir Şeyimiz Yok

Değişim, büyüme ve iktisadi iyileşme sürecinin temel noktası geçmişin işlerinin geçmişin teknolojisini takip etmesine izin vermektir. Yerli firmaların dış kaynakları kullanmasını engellemek yabancı rekabetçilerini bunu yapmaktan alıkoymayacaktır. Yabancı rekabetçiler dış kaynak kullanarak masraflarını düşürerek, tasarruflarını düşük fiyat ve teknolojilerini geliştirmek için kullanılıyor ve bu nedeniyle piyasada büyük bir avantaj yakalıyor.

Dış kaynak kullanımının en iyi bilinen örneklerinden biri New England tekstil endüstrisinin II. Dünya Savaşı sonrasında Güney eyaletlerindeki düşük ücretlere karşılık Güney’e taşınmasıdır. Beklenileceği üzere bu Güney’de ücretleri yükseltmiş ve endüstri en sonunda Asya’daki daha düşük maliyetli kaynaklara kaymıştır.

Ancak New England’daki işler ortadan kaybolmadı. Tekstil en-

düstrisinin yerine elektronik bilgi ve biyoteknoloji gibi yüksek teknoloji endüstrileri geçti. Bu zamanında çok önemli olan bir endüstrisini kaybetmiş olsa da New England'a muazzam bir net kazanç sağladı. Massachusetts'te gücünü kaybeden tekstil üreticilerinden biri olan Warren Buffett 1965'te Berkshire-Hathaway'in sahibi oldu. Şirketin geniş ancak azalan para akışını normalden az değer biçilen ticari girişimlere yatırarak bir fırlatma rampası olarak kullandı. Herkesçe bilinen bir şekilde başarı oldular ve 40 yıl sonra Buffett'ın şirketi 113 milyar dolar değerinde şirket sermayesine sahipti. Bugün aynı dönüşümler K-Mart ve Sears Roebuck'da yaşanıyor. Hiçbir şey sonsuza dek sürmez: Eski işler düşüşe geçerken, onların kaynakları yeni olanlara doğru yönelir.

The National Bureau of Economic Research ABD'li çok uluslu şirketler tarafından yerel ve yabancı yatırımlarla ilgili yeni bir çalışma yayınladı.

Bu çalışma yabancı bir ülkeye yapılan her bir dolarlık yatırım için onların ABD'ye üç buçuk dolar yatırımda bulunduğunu gösteriyor. Bu da yabancı ve yerli yatırım arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğunu kanıtlıyor: Biri arttığında diğeri de artıyor. McKinsey and Company ABD'nin Hindistan'da dış kaynak için kullandığı her 1 dolar için 1,14 dolar fayda elde ettiğini hesaplamıştır.

Bu faydanın yarıya yakını yatırımcılara ve tüketicilere geri dönerken geri kalanın çoğu yaratılan yeni işler için harcanıyor. Aksine Almanya'da yurtdışında yatırım için kullanılan her 1 dolar iç ekonomiye 80 cent fayda sağlıyor çünkü yerleri değiştirilmiş Alman işçilerin oranı çok sayıdaki devlet regülasyonu nedeniyle çok daha düşüktür.

ABD dünya inovasyon endeksinde bir numara olmaya devam ettiği sürece dış kaynak kullanımından korkacak bir şeyimiz yok

ancak politikacılarımızın bu karşı çıkmasından korkacak çok şeyimiz vardır. Institute for International Economics'e göre dış kaynak kullanımı nedeniyle 70 bin iş ortadan kaybolurken yüksek maaşlı bilgisayar yazılımı için 115 bin iş yaratılmıştır. Benzer şekilde hizmet sektöründe 10 milyon eski işin yerine 12 milyon yeni iş geçti. Bu hızlı teknolojik değişim olgusu ve eski işlerin yerine yenilerinin geçmesi tam olarak ekonomik gelişimin yapacağı bir şeydir.

Ancak yabancı ülkelerde dış kaynak kullanarak Amerikan şirketleri dünya piyasasındaki rekabetçi durumunu korumak için yeni yatırımlar yapmalarını sağlayan ve yeni işler yaratmalarını sağlayan parayı tasarruf edebilmektedir. Ne yazık ki bunun faydalarından acılı bir geçişe maruz kalmadan faydalanamıyoruz. Değişim kesinlikle acıdır. İşleri kaybeden ve yeni bir kariyer peşinde koşmak zorunda kalanlar için acıdır. Yeni bir teknolojiye yatırım yapan ve kaybedenler için acıdır. Ancak kazananlar tarafından elde edilen faydalar tüm ekonomi için büyük bir zenginlik yaratıyor. Böylece bu faydalar keşif süreçleri ve rekabetçi öğrenim tecrübeleri aracılığıyla piyasada toplanmıştır.

Küreselleşme yeni değildir. Çok eski zamanlardan kalma bir insan hareketini, insanlığın mübadele aracılığıyla daha iyisini aramasını ve dünya çapında uzmanlaşmanın gelişmesini anlatan bir kelimedir.

Barışçıl bir kelimedir. Fransız ekonomist Frederic Bastiat'ın bilgelik dolu beyanında "Malların geçmesine izin verilmeyen sınırlardan askerler geçer." demiştir.

ÖZGÜRLÜK KÜLTÜRÜ

Mario Vargas Llosa

Bu makalede edebiyat dalında Nobel sahibi Mario Vargas Llosa kapitalizmin kültürleri bozduğuna ya da yozlaştırdığına dair korkuları gideriyor. “Kolektif kimlik” düşüncesinin insanı kişiliksizleştirdiğini ve kimliğin “insanların bu etkilere direnme kapasitesi ve kendi özgür eylemleriyle karşılık vermesinden” doğduğunu” ileri sürüyor.

Mario Vargas Llosa dünyaca tanınan bir roman yazarı ve entelektüeldir. 2010’da “İktidar yapılarının haritasını çıkarması ve bireysel direniş, isyan ve yenilginin bıçakla kesilmiş resmini yansıtırma yeteneği” sayesinde Nobel Edebiyat Ödülü’ne layık görüldü. Teke Şenliği, The War of the End of the World, Aunt Julia and the Scriptwriter, Hınzır Kız, Mayta’nın Öyküsü ve birçok diğer romanın yazarıdır.

Bu makale Foreign Policy’nin 1 Ocak 2001 sayısından izinle yeniden basılmıştır.

Küreselleşmeye karşı saldırı genelde ekonomiyle ilgili değildir. Bunun yerine toplumsal, ahlaki ve hepsinden öte kültürelidir. Bu iddialar 1999’da Seattle’daki kargaşada⁴⁶ ortaya çıkmış ve yakın zamanda Davos, Bangkok ve Prag’da yankılanmıştır. Şunu söylemektedirler:

Ulusal sınırların ortadan kalkması ve piyasalar tarafından birbi-

46. 1999’daki Seattle Dünya Ticaret Örgütü toplantısı öncesinde ve sırasında yapılan küreselleşme karşıtı gösteriler kastedilmektedir. (ç.n.)

rine bağlanan bir dünyanın tesis edilmesi bölgesel ve ulusal kültürlerle, gelenek göreneklere, mitlere ve her ülke ya da bölgenin kültürel kimliğini oluşturan alışkanlıklara öldürücü bir darbe vuracaktır. Dünyanın çoğunun gelişmiş ülkelerden -ya da daha net olmak gerekirse süper güç olan ABD’den- gelen kültürel ürünlerin işgaline direnecek gücü olmadığından, büyük ulusası şirketleri, nihayetinde Kuzey Amerika kültürünü dünyaya dayatmaya, dünyayı standardize etmeye ve geniş kültür çeşitliliğini ortadan kaldırmaya sürükleyecektir.

Bu şekilde diğer tüm insanlar, yalnızca güçsüz ve zayıf olanlar değil, kimliklerini ve ruhlarını kaybedecek ve 21. yüzyıl kolonilerinden fazlası olmayacak.

Küreselleşme yüzünden dil bilimsel ve kültürel çeşitliliğini kaybeden ve kültürel olarak ABD tarafından kendine mal edilen dünya kâbusu ya da distopyası Marx, Mao ya da Che Guevera’ya özlem duyan sol görüşlü politikacılar için uygun bir yer olmayacaktır. Bu zulüm hezeyanı -Kuzey Amerika devine karşı nefret ve garezden kaynaklanan- aynı zamanda gelişmiş ülkeler ve yüksek kültüre sahip ülkelerde de görülmüştür ve siyasetin sol, merkez ve sağ kesimi tarafından paylaşılmaktadır.

Bu konuda en adı çıkmış örnek sözüm ona küreselleşme tarafından tehdit altında olan Fransız “kültürel kimliğini” savunmak için sık sık hükümet kampanyalarını gördüğümüz Fransa’dır. Geniş bir entelektüel ve siyasetçi kitlesi Montaigne, Descartes, Racine ve Baudelaire’i yaratmış toprakların -ve giyimde modada, düşüncede, sanatta, yemekte ve ruha ilişkin her alanda söz sahibi bir ülkenin- McDonald’s, Pizza Hut, Kentucky Fried Chicken, rock, rap, Hollywood, filmler, kot pantolonlar, spor ayakkabılar ve T-shirtler tarafından işgal edilme ihtimali yüzünden paniğe kapılmıştır. Bu korku Fransa’da örneğin yerel film endüstrileri-

ne çok büyük sübvansiyonların gitmesiyle, sinemaların belirli sayıda yerli film kotasına sahip olmasının talep edilmesiyle ve ABD'den film ithalatının sınırlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu korku aynı zamanda yerel yönetimlerin Molière'in kullandığı dil olan Anglisizmin⁴⁷ tanıtım ilanları kullananları yüksek para cezalarıyla ciddi şekilde cezalandırmasının sebebidir. (Buna rağmen Paris sokaklarında yürüyen bir yayanın bakış açısından değerlendirecek olursak bu talimatlara pek uyulmadığı ortadadır.) Bu yüzden bir çiftçi olan ve la malbouffe'a (fast food) karşı mücadele başlatan José Bové Fransa'da bir kahraman kadar popüler olmuştur. Son olarak hapishanede 3 ay cezaya çarptırılmasıyla popülerliği daha da artacak gibi gözüküyor.

Her ne kadar ben küreselleşmeye karşı olan bu kültürel argümanın kabul edilemez olduğunu düşünsem de, derinlerde sorgulanamaz bir gerçek yattığını kabul etmeliyiz. Bu yüzyıl geride bıraktığımıza kıyasla daha az pitoresk⁴⁸ ve yerel renkle dolu olacak. Geçmişte insanlığa folklorik ve etnolojik çeşitliliğini veren festivaller, giyim, gelenekler, törenler, ayinler, inançlar gittikçe kayboluyor ya da toplumun çoğunluğu onları terk edip günümüze daha uygun olanlarını tercih ederken azınlık kesimlerle sınırlı kalıyor. Dünyadaki her ülke bu süreci yaşıyor, kimisi diğerin daha çabuk bir şekilde, ancak küreselleşme nedeniyle değil. Bilakis bu çağdaşlaşma ile ilgilidir, küreselleşme ise neden değil sonuçtur. Bu sürecin gerçekleşmesine hayıflanmak ve özellikle bugünün konforlu bakış açısından bakarak eğlence, özgünlük ve renkle dolu geçmişteki yaşam biçimlerinin gölgesine özlem duymak mümkündür. Ancak bu süreç kaçınılmazdır. Dışa açıklığını kendilerini yok edeceğinden korkan Küba ya da Kuzey Kore gibi totaliter rejimler kendilerini dışa kapattı ve moderniteye karşı

47. İngilizce kelimelerin diğer dillere girip, yer edinmesi durumu. (ç.n.)

48. Resmedilmeye değer güzellikte olan. (ç.n.)

her türlü yasak ve sansürü uyguladı. Ancak onlar bile modernitenin yavaş bir şekilde sızan ve tedrici şekilde onların sözüm ona kültürel kimliklerinin temeline çürütmesine ket vuramadı. Teoride bir ülke kimliğini yalnızca -Afrika ya da Amazon'daki az sayıda kabile gibi- tüm uluslarla bağını koparıp kendi kendine yetecek şekilde tamamen bir tecrit içerisinde yaşarsa koruyabilir. Bu şekilde korunmuş bir kültürel kimlik toplumu tarih öncesi yaşam standartlarına döndürecektir.

Modernleşmenin birçok geleneksel yaşam şeklini ortadan kaldırdığı doğrudur. Ancak aynı zamanda toplumun tümü için fırsat açar ve gelecek için bir basamak oluşturur. Bu yüzdendir ki özgürce seçme şansı verildiğinde, insanlar bazen liderlerinin ya da gelenekçi entelektüellerin istediğinin aksine en ufak belirsizlik olmaksızın modernleşmeyi tercih etmektedir.

Küreselleşmeye karşı ve kültürel kimlik taraftarı suçlama hiçbir tarihsel temeli olmayan sabit bir kültür kavramı ortaya koymaktadır. Hangi kültürler aynı kalmış ve zamanla değişmemiştir? Bunları bulmak için mağaralarda yaşayan, şimşek ve hayvanlara tapan ve illelliklerinden dolayı sömürüye ve yok olmaya açık olan küçük ve ilkel dini toplulukları aramalıyız.

Diğer tüm kültürler, özellikle de modern ve canlı olarak sayılabilecekler, iki ya da üç nesil öncesinin uzak yansımaları olarak sayılacak noktadadır. Bu evrim Marcel Proust, Federico Garcia Lorca ya da Virginia Woolf'un (değişimde etkilerin bir hayli fazla olduğu ve) doğdukları toplumu zorlukla tanıyacakları kadar çarpıcı ve derin şekilde değişen Fransa, İspanya ve İngiltere'de kolaylıkla görülebilir.

"Kültürel kimlik" düşüncesi tehlikelidir. Toplumsal bir bakış açısından şüpheli ve yapay bir kavram olarak görülebilir ancak siyasal bir bakış açısından insanlığın en önemli edinimi olan öz-

gürlüğü tehdit eder. Aynı dili konuşan, aynı bölgede doğan ve yaşayan, aynı sorunlarla karşılaşan ve aynı din ve geleneklerin gereğini uygulayan insanların ayırt edici özellikleri olduğunu inkâr etmiyorum. Ancak bu ortak payda hiçbir aman her birini tanımlayamaz ve yalnızca grubun bir üyesini bir diğerinden ayıran biricik özelliklerin toplamından oluşan ikinci bir düzleme havale eder. Kimlik kavramı tamamen bireysel bir ölçekte ele alınmadığı takdirde, indirgemeci ve kişiliksizleştiricidir, insanlardaki özgün ve yaratıcı her şeyin kolektivist ve ideolojik bir soyutlamasıdır ve kalıtım, coğrafya ya da toplumsal baskı tarafından dayatılmamıştır. Bilakis gerçek kimlik insanın bu etkilere direnmesinden ve onlara kendi icadı olan eylemlerle karşı koymasından doğar.

“Kolektif kimlik” düşüncesi ideolojik bir kurgu ve milliyetçiliğin temelidir. Çoğu etnolog ve antropoloğa göre kolektif kimlik fikri en arkaik topluluk için bile gerçeği yansıtmamaktadır. Ortak uygulamalar ve gelenekler bir grubun savunması için hayati olabilir ancak üyeleri arasında kendilerini grup bağlarından kurtaracak girişim ve yaratıcılık farkı her durumda fazladır ve bireyler topluluğun çevresel unsurları olarak değil de kendi başlarına incelendiklerinde bireysel farklılık kolektif özelliklere karşı ağır basacaktır.

Küreselleşme tüm dünyadaki insanların kendi seçimleri ve samimi güdülerine göre gönüllü motivasyon aracılığıyla kültürel kimliklerini inşa etmelerini mümkün kılar. Şu an insanlar geçmişte ve günümüzde birçok yerde olduğu üzere onları içinden kaçış olmayan bir toplama kampına hapseden ve dil, ulus, kilise ve doğdukları yerdeki insanların gelenekleri tarafından dayatılan kimliğe saygı duymaya mecbur değildir. Bu bağlamda küreselleşme bireysel özgürlükleri anlayışını kayda değer biçimde genişlettiği için hoş karşılanmalıdır.

Bir Kıtanın İki Hikâyesi

Muhtemelen Latin Amerika kolektif kimliklerin tesisi için çabalanırken hile ve abesliğin en güzel örneğidir. Latin Amerika'nın kültürel kimliği ne olabilir? Birbiriyle uyumlu ve bu bölgeye bahsedilen tekil, biricik ve devredilemez inançlar, örfler, gelenekler, uygulamalar ve mitolojilere neler dâhil edilebilir? Tarihimiz bu soruya cevap verme peşindeki kimisi şiddetli entelektüel polemiklerle doludur. En meşhuru 20. yüzyılın başlarında başlayan Hispanistler⁴⁹ ve indijenistler⁵⁰ arasında başlayan ve tüm kıtada yankılanan tartışmadır.

José de la Riva Agüero, Victor Andrés Belaúnde, and Francisco García Calderón gibi hispanistlere göre Latin Amerika Keşif ve Fetih nedeniyle İspanyolca ve Portekizceyi kullanmaya başlayıp, Hristiyanlığı kabul edip, Batı medeniyetinin bir parçası olduğunda doğmuştur. Hispanistler pre-Hispanik kültürleri küçümsemiyor ancak bunun, doğasını ve kişiliği Batı'nın canlandırıcı etkisi sayesinde tamamlayan toplumsal ve tarihsel gerçekliğinin bir katmanını -en önemli olanını değil- oluşturduğunu düşünüyorlar.

Öte yandan Indijenistler ise ahlaki bir öfkeyle Avrupalıların Latin Amerika'ya getirdiği öne sürülen faydaları reddediyor. Onlara göre kimliklerimiz köklerini ve ruhunu, gelişimi ve çağdaşlaşması şiddet aracılığıyla engellenmiş, yalnızca üç yüzyıl süren kolonyal düzen süresince değil sonrasında cumhuriyetçiliğin gelişile de sert eleştirilere, baskıya ve ötekileştirmeye maruz kalmış pre-Hispanik kültür ve medeniyetlerde bulacaktır.

Indijenist düşünürlere göre özgün “Amerikan anlatımı” (José Lezama Lima'nın kitabına atıf yapıyor.) Batı'nın kültürel baskısına

49. İspanyolca, Portekizce ya da İspanyol, Latin Amerika dil ve kültürlerinde uzman kimse. (ç.n.)

50. Özellikle Latin Amerika'da yerliliği destekleyen kimselere verilen isim. (ç.n.)

direnmiş ve bugünlere kadar var olmuş tüm kültürel göstergelerde -yerel dillerden, inançlara, dini törenlere, sanata ve popüler adetlere kadar- bulunmaktadır. Hatta bu damarın seçkin tarihçisi Perulu Luis E. Valcárcel kiliselerin, manastırların ve kolonyal mimarinin diğer anıtlarının “Peru karşıtlığını” temsil ettiği gerekçesiyle yıkılması gerektiğini doğrulamıştır. Onlar yalnızca yerli kökenlerinden var olabilecek gerçek Amerikan kimliğinin inkârı ve taklitçileriydi. Ve Latin Amerika’nın en orijinal roman yazarı José María Arguedas müthiş incelikli ve coşkun bir ahlaki itiraz bulunan eserlerinde Batı’nın boğucu ve saptırıcı varlığına rağmen Keçuva kültürünün And Dağları’ndaki destansı hayat kalışını aktarmıştır.

İspanyolculuk ve yerlililik mükemmel tarihsel makaleler ve çok yaratıcı kurgusal işler ortaya çıkar ancak şu anki bakış açımızla değerlendirdiğimizde iki doktrin de eşit derecede hizipçi, indirgemeci ve yanlış görünüyor. Hiçbirinin zengin Latin Amerika çeşitliliğini ideolojik bir deli gömleğine sığdırması mümkün değil ve ikisi de ırkçılık kokuyor. Günümüzde kim “Hispanik” ya da “yerli”lerin meşru bir şekilde Latin Amerika’yı temsil ettiği iddia edebilir? Tüm bunlara rağmen farklı “kültürel kimliklerimizi” şekillendirmek ve tecrit etmek çabaları daha değerli amaçlar hak eden siyasal ve entelektüel heves ile devam etmektedir. Bir kişiye kültürel bir kimlik dayatmaya çalışmak onların bir hapishaneye kapatıp en değerli özgürlükleri olan ne olmak istediğini, nasıl ve kim olmak istediğini yadsımadır. Latin Amerika’nın bir değil birden çok kültürel kimliği vardır; hiçbiri diğerlerinden daha meşru ya da saf olduğunu iddia edemez.

Elbette Latin Amerika şu an Meksika’da, Guatemala’da ve And bölgesindeki ülkelerde hâlâ büyük bir toplumsal güce sahip pre-Hispanik dünyayı ve onun kültürlerini içermektedir. Ancak Latin Amerika aynı zamanda varlıkları ve eylemleri kıtanın bu-

günkü özelliklerini kazanmasında belirleyici olmuş ve arkalarında 500 yıllık bir gelenek olan İspanyol ve Portekizlilerin geniş bir kümesidir. Ve Latin Amerika aynı zamanda biraz da Avrupa'yla beraber kıyılarımıza gelmiş olan Afrika değil midir?

Afrikalı varlığı kalıcı bir şekilde tenimizi, müziğimizi, kişisel özelliklerimizi ve toplumumuzu etkilemedi mi? Latin Amerika'yı yaratan kültürel, etnik ve toplumsal içerikler neredeyse tüm bölgeler ve dünya kültürleriyle ilişkilidir. O kadar çok kültürel kimliğimiz var ki bu belirli bir tanesine sahip olmamaya benziyor. Bu gerçeklik, milliyetçilerin inandığının aksine, bizim en büyük hazinemizdir. Bu ayrıca bize dünyanın her tarafında dört başı mamur bir şekilde hissetmeyi sağlayacak müthiş bir yeterlilik sağlar.

Yerel Sesler, Küresel Erişim

Dünyanın Amerikanlaşması gerçekten çok ideolojik bir paranoyadır. Şüphe yok ki küreselleşmeyle birlikte, Latincenin Orta Çağ'da olduğu gibi, İngilizce günümüzde genel bir dil haline geldi. Uluslararası işlemler ve iletişim için vazgeçilmez bir araç olduğu için yükselişi devam edecektir. Ancak bu İngilizcenin diğer diller pahasına geliştiği anlamına gelir mi? Kesinlikle hayır. Aslına bakılırsa doğru olan tam tersidir. Sınırların kaybolması ve giderek birbirine bağımlı bir hale gelen dünya yeni nesillerin yalnızca hobi amacıyla değil zorunluluktan başka kültürleri öğrenmeleri ve asimile olmaları için teşvikler yarattı. Çünkü birkaç dil konuşabilme yeteneği ve farklı kültürlerle ayak uydurabilmek mesleki başarı için hayati hale geldi. İspanyolca örneğini düşünün. Yarı yüzyıl önce İspanyolca konuşanlar içe dönük bir topluluktü; bizler kendimizi geleneksel linguistik hudutlarımızın ötesinden sınırlı ölçüde görebiliyorduk. Bugün İspanyolca

canlı ve geliyor 5 kıtada birden mevziler hatta büyük topraklar kazanıyor. ABD’de bugün 25-30 milyon arasında İspanyolca konuşan kişi bulunması neden son iki ABD başkanlık adayının, Teksas Valisi George W. Bush ve Başkan Yardımcısı Al Gore, neden yalnızca İngilizce değil aynı zamanda İspanyolca da kampanya yürüttüğünü açıklıyor.

Dünyada kaç milyon erkek ve kadın küreselleşmenin meydan okumalarına Japonca, Almanca, Mandarin, Kantonca, Rusça ya da Fransızca öğrenerek karşılık verdi? Neyse ki gelecek yıllarda bu eğilim artacaktır.

Bu nedenle kendi kültürlerimizi ve dillerimizi savunmanın en iyi yolu onları dünya çapında güçlü bir şekilde yüceltmek ve onları İngilizceye korkusuna karşı koruma iddiasındaki naif fikirde ısrar olmamaktır. Bu tür çareler önerenler kültür hakkında çok konuşur ancak gerçek eğilimleri olan milliyetçiliği maskeleyen çalışan cahil insanlardır. Ve eğer evrensel kültürün özellikleriyle anlaşmazlık içerisinde bir şey varsa o da milliyetçi bakış açılarının kültürel hayata dayatmaya çalıştığı dar görüşlü, ayrımcı ve karmaşık görüntüdür. Kültürlerin bize öğrettiği en önemli ders bürokratlar ya da komiserler tarafından korunmaya, demir parmaklıklar ardına kapatılmaya, canlı ve coşkun kalmaları için tecrit edilmeye ihtiyaçları olmadığı; aksine bu çabaların kültürü yalnızca solduracağı hatta değersizleştireceğidir. Kültürler sürekli olarak farklı kültürlerle ilişkiye girecek şekilde özgür bırakılmalıdır. Bu onlara hayatın akışına uyum sağlama ve evrim geçirme imkânı sağlarken, onları yeniler ve canlandırır. Antik çağlarda Latince Yunancayı ortadan kaldırmadı; aksine Helen kültürünün sanatsal yaratıcılığı ve entelektüel derinliği Roma medeniyetine işledi ve oradan Homeros’un şiirleri ve Aristo ile Platon’un felsefesiyle tüm dünyaya yayıldı. Küreselleşme yerel kültürlerin yok olmasına neden olmaz; dünya çapında açıklık çerçevesinde

düşünecek olursak hayatta kalmaya değer yerel kültürler çiçek açacak verimli bir toprak bulacaktır.

Bu Avrupa'da ve her yerde olmaktadır. Özellikle bölgesel kültürlerin özel bir coşkuyla yeniden ortaya çıktığı İspanya kayda değerdir. General Francisco Franco'nun diktatörlüğü boyunca bölgesel kültürler baskılandı ve yasadışı bir yaşayış biçimine mahkûm edildi. Ancak demokrasinin geri dönüşüyle İspanya'nın zengin çeşitliliğe sahip kültürü zincirlerinden kurtuldu ve özgür bir şekilde gelişmesine izin verildi. Özellikle Katalonya, Galiçya ve Bask bölgesinde ama aynı zamanda İspanya'nın geri kalanında ülkenin özerk, yerel kültürel rejimleri olağandışı bir şekilde artış gösterdi. Elbette pozitif ve zenginleştirici bir şey olan bölgesel kültürel yeniden doğuşu özgürlük kültürüne ciddi tehditler oluşturan milliyetçilik olgusuyla karıştırmamalıyız.

T. S. Eliot 1948'de yazdığı "Notes Towards the Definition of Culture" adlı makalede, gelecekte insanlığın yerel ve bölgesel kültürlerin bir rönesansını yaşayacağını tahmin etmiştir. O zaman tahmini biraz cürekâr görünüyordu.

Ancak küreselleşme bunu 21. yüzyılda gerçek haline getirdi ve hepimiz bundan memnun olmalıyız. Küçük, yerel kültürlerin yeniden doğuşu, ulus devletlerin 18. yüzyılın sonuna doğru ve özellikle 19. yüzyılda sözüm ona ulusal kültürel kimlikler yaratmak için imha ettiği davranış ve anlatım çeşitliliğini insanlığa geri verecektir. (Bu gerçek sıklıkla unutulmaktadır ya da biz bunu ciddi ahlaki çağrışımı nedeniyle unutmaya çalışıyoruz.) Ulusal kültürler genellikle, yerel dillerin öğretim ve yayınlarını ya da ulus devletin uygun gördüklerine muhalif olanların dinleri ve geleneklerini yasaklayarak, kan ve ateşle dövüldü. Böylece dünyanın birçok ülkesinde ulus devlet baskılanmış ve hayattan koparılmış yerlilere zorla hâkim kültürü dayattı. Ancak küre-

selleşmeden korkanların uyarılarının aksine, eğer arkalarında zengin bir gelenek ve onu gizli de olsa uygulayan insanlar varsa -ne kadar küçük olursa olsun- kültürleri tamamen silmek kolay değildir. Ve bugün ulus devletin zayıflaması sayesinde unutulmuş, ötekileştirilmiş, susturulmuş yerel kültürler yeniden ortaya çıkıyor ve bu küreselleşmiş dünyanın ahenginde yaşam belirtileri gösteriyor.

Kapitalizm kültürel, manevi ve etik değerlerin bir sistemidir. David Schwab ve Elinor Ostrom'ın piyasa sisteminin devamlılığına ilişkin kural ve normlara dair ufuk açıcı "oyun teorisi" çalışmasında belirtildiği üzere, serbest piyasa sıkı bir şekilde bizi çalmaktan alıkoyan ve "güven arttıran" normlara dayanır.

Kapitalizm, altını oymak ya da onu ortadan kaldırmak isteyenlerin sıklıkla resmettiği gibi, çıkar çatışması için ahlakdışı bir arena olmaktan uzak olmasıyla beraber kapitalist ilişkiler de ziyadesiyle etik norm ve kurallar tarafından şekillendirilir. Hatta kapitalizm, diğer iktisadi ve siyasal sistemlerdeki zenginlerin, en çok geliri sağladıkları yağma ve gaspa karşı ahlaki bir reddi temel alır.

Liber

liberplus.com.tr

ISBN: 978-605-83324-4-7

